

Ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu sosiaalityöntekijöiden kertomana

Senja Pasi
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Lapin yliopisto
Syksy 2024

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu sosiaalityöntekijöiden kertomana

Tekijä: Senja Pasi

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työnlaji: Pro gradu –tutkielma/Maisteritutkielma

Sivumäärä: 82, 3 liitettä

Vuosi: 2024

TIIVISTELMÄ

Ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu tulee seuraavina vuosina kasvamaan, eikä sitä maailman laajuisena ilmiönä voi ohittaa. Se on yksi yleisimmistä kaltoinkohtelun muodoista, joita ikääntyneet kohtaavat arjessaan. Sen ilmenemisessä on havaittavissa pysyvämpiä tuttuja muotoja, kuten käteisen tai omaisuuden varastaminen, mutta myös yhteiskunnallisia muutoksia heijasteleviä piirteitä, kuten tällä hetkellä pinnalla oleva teknologian hyödyntäminen kaltoinkohtelun välineenä. Taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen on todettu olevan vaikeaa. Siitä huolimatta ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua ja siihen vaikuttavia intervention keinoja on tutkittu vain vähän ja Suomessa ei juuri ollenkaan.

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää ikääntyneiden kohtaamaa taloudellista kaltoinkohtelua heidän informaaleissa suhteissaan. Tutkielman tavoitteena on kuvata, miten ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu ilmenee ja millaista ikääntyneiden taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttuminen on gerontologisessa sosiaalityössä. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka tutkimusaineisto koostuu kahdesta ryhmähaastattelusta ja yhdestä yksilöhaastattelusta. Haastateltavia sosiaalityöntekijöitä haastatteluissa oli yhteensä kuusi. Nämä systematisoivat asiantuntijahaastattelut on toteutettu teemahaastatteluina. Haastatteluaineiston olen analysoinut induktiivisen sisällönanalyysin keinoin.

Ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa käytetään hyväksi heidän haavoittuvuuttaan. Sen avulla kaltoinkohtelijoiden on mahdollista päästä ikääntyneen lähelle. Tarvittaessa teon onnistumiseksi he eristävät ikääntyneen muista. Kaltoinkohtelijat vievät ikääntyneen varallisuutta tai hyötyvät taloudellisista eduista muilla tavoin. Teon motiiveissa vaihtelee suunnitelmallisuus ja vahinko. Käytännössä kaltoinkohtelijat vievät ikääntyneen omaisuutta röyhkeästi tai pyrkivät toimimaan huomaamattomammin naamioilmalla toimintansa auttamisen varjoon. Taloudenhoidon ollessa verkkopankissa on tekijän helppoa hallinnoida ikääntyneen omaisuutta uhrin tai muiden huomaamatta.

Taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistaminen on vaikeaa sen piilossa olevan luonteen, uhrin epämääräisen oireilun ja todistamishaasteiden vuoksi. Taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttumiseksi paikannettiin monia gerontologisen sosiaalityön keinoja, kuten arviointityö, psykososiaalinen työote, neuvottelut tekijän kanssa, uhrin suojaaminen ja moniammatillinen työskentely. Sosiaalityöntekijät toivoivat puuttumisen tueksi aikaa pitkäjänteiselle työskentelylle, neuvotteluaitojen koulutusta, tiedonsaantioikeuksia ja moniammatillisen työn vahvistamista. Vaikuttavat interventiot vaatisivat uhrin tilanteen lisäksi kaltoinkohtelijan tilanteen puuttumista, jota tulisikin tulevaisuudessa tutkia lisää.

Avainsanat: ikääntyneet, taloudellinen kaltoinkohtelu, gerontologinen sosiaalityö

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	4
2 IKÄÄNTYNEIDEN TALOUDELLINEN KALTOINKOHTELU ILMIÖNÄ.....	8
2.1 Suomen ikääntyneet.....	8
2.2 Väkivaltaa vai kaltoinkohtelua	9
2.3 Taloudellisen kaltoinkohtelun esiintyminen ja muodot.....	12
2.4 Taloudellisen kaltoinkohtelun selitysmalleja	14
2.5 Ikääntyneet uhrin ja heidän kaltoinkohtelijansa	16
2.6 Uhriutumisen dynamiikka	20
3 SOSIAALITYÖ - TALOUDELLISEEN KALTOINKOHTELUUN PUUTTUJA.....	23
3.1 Gerontologinen sosiaalityö	23
3.2 Taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistaminen.....	26
3.3. Sosiaalityön asiantuntijuus ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa	28
3.4 Taloudellisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy.....	32
4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA METODOLOGIA.....	34
4.1 Tutkimustehtävä	34
4.2 Tutkimusaineisto	37
4.3 Aineiston analyysi	41
4.4 Tutkimuseettiset kysymykset	43
5 TALOUDELLISEN KALTOINKOHTELUN ILMENEMINEN	46
5.1 Manipulointiin, pelotteluun ja hallintaan perustuva suhde.....	46
5.2 Ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun riskitekijät.....	48
5.3 Ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun muodot.....	53
6 GERONTOLOGISEN SOSIAALITYÖN INTERVENTIO	60
6.1 Kaltoinkohtelun tunnistaminen.....	60
6.2 Psykososiaalinen työote, suojaaminen ja moniammatillinen yhteistyö.....	63
6.3 Puuttumisen haasteet ja mahdollisuudet.....	68
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	72
LÄHTEET	80
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Maailmassa 140 miljoonaa ikääntynyttä joutuu kärsimään omassa kodissaan kaltoinkohtelusta. Yongjie, Yonin & Mikton, Christophen & Gassoumis, Zacharyn & Wilber, Kathleenin maailmanlaajuisen kirjallisuuskatsauksen (2017) mukaan tämä on lähes seitsemän prosenttia ikääntyneistä eli noin joka kuudes maailman ikääntyneistä on joutunut kaltoinkohtelun uhriksi. Tilanne vaatii toimenpiteitä heti, sillä arvion mukaan uhrien määrä tulee yhä kasvamaan 330 miljoonaan vuoteen 2050 mennessä. Syyt uhrien kasvun määrään löytyvät muun muassa väestönkasvusta ja ikääntyneiden määrän lisääntymisestä. (Yongjie ym. 2017, 152–155.)

Ikääntyneet itse kärsivät valtavasti kaltoinkohtelusta. Kaltoinkohtelun on tunnistettu heikentävän uhrien elämänlaatua ja terveydentilaa sekä olevan yhteydessä itsetuhoisiin ajatuksiin ja kasvaneeseen kuolemanriskiin (De Donder, Liesbeth & De Witte, Nico & Brosens, Dorien & Dierckx, Eva & Verté, Dominique 2015 2015, 1483–1484). Sen lisäksi, että kaltoinkohtelu vaikuttaa negatiivisesti yksilön omaan elämään, kasvattaa se vakavana kansanterveydellisenä ongelmana yhteiskunnan taloudellisia kustannuksia (Pillemer, Karl & Burnes, David & Riffin, Catherine & Lachs, Mark 2016, 194; Yongjie ym. 2017, 147). Ikääntyneiden kaltoinkohtelu ei ole saavuttanut yhtä tärkeää asemaa hyvinvointiongelmana verrattuna muihin väkivallan muotoihin. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyssä, tietoisuuden lisäämisessä ja näyttöön perustuvien toimintamallien kehittämisessä sosiaali- ja terveydenhuollolla on merkittävä rooli. Silti vasta muutamia näyttöön perustuvia interventiota on olemassa. (Mt., 154–155.)

Tutkimusten mukaan taloudellinen kaltoinkohtelu on yksi yleisimmistä ikääntyneisiin kohdistuvista kaltoinkohtelun muodoista (Fealy, Gerard & Donnelly, Nora & Bergin, Anne & Treacy, Margaret P. & Phelan, Amanda 2012, 9; Goergen, Thomas & Beaulieu, Marie 2017, 126; Hancock, David & Burnes, David & Pillemer, Karl & Czaja, Sara & Lachs, Mark 2023, 993). Fealyn ym. (2012, 9) kirjallisuuskatsauksessa ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun esiintyvyyksivät vaihtelivat Englannin, Skotlannin ja Irlannin yhdestä prosentista Israelin yhdeksään prosenttiin. Jokaista ikä vuotta kohden taloudellisen kaltoinkohtelun riski kasvaa kaksi prosenttia (Jackson, Shelly & Hafemeister, Thomas 2013, 280). Taloudellisesta kaltoinkohtelusta saattaa näyttäytyä ulospäin vain hienovaraisia

merkkejä, kuten ikääntyneen uhrin yleistä ahdistuneisuutta taloudesta, testamentin äkillistä päivittämistä, omien tarpeiden laiminlyöntiä, kulutustottumusten muuttumista tai sosiaalista vetäytymistä. Ikääntyneet uhrat eivät välttämättä itse tunnista kaltoinkohtelua tai kieltävät koko ongelman olemassaolon. Ja silti, vaikka he olisivat tietoisia tapahtuvasta kaltoinkohtelusta, on tavallista, etteivät he halua ottaa itse asiaa esille häpeän ja syyllisyyden vuoksi. Kaltoinkohtelua saatetaan salata ulkopuolisilta myös pelon vuoksi. Tämä tekee kaltoinkohtelun tunnistamisen ulkopuolisille haastavaksi. (Fealy ym. 2012, 9–10.) Ilmiön piilossa olevan luonteen lisäksi vaihtelevat taloudellisen kaltoinkohtelun esiintyvyyksiluvut johtuvat myös tutkimusten puutteellisista mittaustavoista. On tunnistettu, että ne ovat joko olleet epäjohdonmukaisia tai niissä on käytetty vakiintumattomia tai epäluotettavia menetelmiä. (Hancock ym. 2023, 909.)

Oma kiinnostukseni ikääntyneiden kaltoinkohteluun ja sen kompleksiseen luonteeseen heräsi aineopintojen käytännönopetusjaksolla gerontologisessa sosiaalityössä. Käytännössä näin, kuinka haasteellista jo pelkän luottamuksellisen suhteen rakentaminen asiakkaan kanssa voi olla. Asiakassuhteet olivat pitkiä, ja asiakkaan irtautumista hänen hyvinvointiaan vaarantavasta tilanteesta vaikeutti moninainen riippuvuussuhde väkivallan tekijän ja ikääntyneen välillä. Työntekijät tasapainoivat asiakkaan turvaamisen ja hänen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen välillä. Halusin tietää enemmän, mitä kirjallisuudessa jo tiedetään ikääntyneiden kaltoinkohtelusta sekä siihen puuttumisesta. Perehdyin aiheeseen tarkemmin kandidaatin tutkielmassani ja halusin jatkaa saman ilmiön parissa myös pro gradu –tutkielmassa.

Pro gradu –tutkielmani tehtävänä on selvittää ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua Suomessa. Aihe on rajattu koskemaan ikääntyneen epävirallisia eli informaaleja suhteita. Tarkoituksena on tutkia, millaisena ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu näyttäytyy heidän yksityiskotiensa piirissä ja millaista siihen puuttuminen on gerontologisessa sosiaalityössä. Tavoitteena on samalla ottaa keskusteluun tämä vähän tutkittu aihe, nostaa esiin ammattilaisten käytännön työssä rakentunut tieto sekä jakaa sitä eteenpäin päättäjien ja muiden ammattilaisten työn tueksi. Ilmiötä tutkitaan ikääntyneiden parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä kerätään laadullinen aineisto haastatteluin, jotka analysoidaan sisällönanalyysin keinoin. Tutkielman teoreettinen viitekehys koostuu ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelusta

sekä gerontologisesta sosiaalityöstä ja sen puuttumisen keinoista. Tieteen filosofisesta näkökulmasta tarkasteltuna tutkielman viitekehyksenä toimii fenomenologia.

Aihe on ajankohtainen, sillä digitalisaatio ja harventuneet fyysiset pankin toimipisteet ovat laittaneet ikääntyneen taloudenhoidon uuden haasteen eteen (Antila, Elina & Reunanen Elli 2018, 3). Schlomann, Annan & Seifert, Alexanderin & Zank, Susannen & Rietz, Christianin tutkimuksessa (2010, 169) kävi ilmi, että teknologia on merkittävässä osassa ikääntyneidenkin päivittäistä elämää, mutta verrattuna nuorempiin sukupolviin he käyttävät yksinkertaisempia laitteita, kuten tavallista matkapuhelinta älypuhelimien sijaan. Tällaisia ikääntyneiden erityistarpeita ei ole pankkipalveluita suunnitellessa otettu riittävästi erikseen huomioon omana toimintastrategianaan (Antila, Elina & Reunanen, Elli 2018, 3; Phelan, Amanda & O'Donnell, Deirdre & McCarthy, Sandra 2023, 2145). Onneksi viime vuosina pankit ovat ottaneet käyttöön haavoittuville ryhmille suunnattuja palvelulinjoja ja omia asiantuntijoita (Mt., 2142). Ikääntyneistä puolet kokevat ikääntymisestä johtuvan toimintakyvyn heikkenemisen vaikeuttavan heidän pankkiasiointiaan (Vapaavuori, Sari & Ekholm, Elina & Tuokkola, Kati 2020, 16). Hoitaakseen talousasiansa itse ikääntyneiden täytyy jatkuvasti opetella uudenlaista osaamista. (Antila & Reunanen 2018, 3.) Kaikilla ikääntyneillä ei ole kykyä sopeutua haastavaan ja jatkuvasti muuttuvan nykYTEknologian vaatimuksiin (Niemi, Mia 2017, 106). Palveluiden yhdenvertaisen saatavuuden vaade tulee vaatimaan uudenlaisia toimenpiteitä myös talousasioiden hoitamisen osalta, sillä kaikilla ikääntyneillä ei ole auttavia tahoja tai mahdollisuuksia käyttää tai hankkia pankkiasioinnin vaatimia laitteita. Tähän luo lisäpainetta se, että yli 65-vuotiaiden määrä tulee olemaan neljäs osa koko Suomenväestöstä kymmenen vuoden sisään. (Vapaavuori, Sari & Ekholm, Elina & Tuokkola, Kati 2020, 18.)

Suomessa taloudellista kaltoinkohtelua on tutkittu vähän, ja ikääntyneisiin kohdistunutta taloudellista kaltoinkohtelua ei juurikaan. Merkittävin kotimainen tutkimus aiheeseen liittyen on Kaittilan Anniinan väitöskirja (2017): *”Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa”*. Tutkimuksessa selvitettiin, minkälaisia muotoja rahaan liittyvät kiistat ja väkivalta saavat parisuhteissa sekä mistä nämä johtuvat. (Kaittila 2017, 3.) Tutkimuksessa todettiin, että haasteelliset rahaan liittyvät tilanteet jakautuvat konflikteihin ja väkivaltaan. Väkipallaksi lasketaan eskaloituneet rahakonfliktit sekä taloudellinen väkivalta (Mt., 74.) Pelkän taloudellisen hyödyn tavoittelun lisäksi väkivallan syiksi löydettiin kontrollin halu, halu vahingoittaa läheistä sekä erilaiset riippuvuudet. Tutkimustulosten perusteella

ehdotettiin, että rahaan liittyvät haasteet otettaisiin aiempaa selvemmin osaksi auttamistyötä sekä Suomen palvelu- ja oikeusjärjestelmää kehitettäisiin turvaamaan uhreja ja vastaamaan paremmin heidän tarpeisiinsa. (Mt., 3.) Kansainvälisesti Kaittalan kanssa samaa aihetta on tutkinut Kutin, Jozica & Russell, Roslyn & Reid, Mike (2017). Heidän tutkimuksessaan selvitettiin 15-vuotiaasta alkaen parisuhteessa ilmenevän taloudellisen hyväksikäytön esiintyvyyttä sekä siihen liittyviä riskitekijöitä Australiassa. Keskiössä olivat sukupuoleen ja ikään liittyviä kysymykset. (Mt., 269.) Verrattuna aiempiin tutkimuksiin tutkimuksessa oli otettu uutena tekijänä huomioon puhelimen, internetin ja yhteisen auton käytön kieltö, jotka mahdollistavat sosiaalisten kontaktien ylläpitämisen, työn teon, opiskelun ja oman varallisuuden hallinnan. Tutkimuksessa todettiin, että näiden käytön eston ja taloudellisen kaltoinkohtelun yhteyttä tulisi tutkia tulevaisuudessa enemmän. (Kutin ym. 2017, 271.)

Taloudellinen väkivalta on oma väkivallan muotonsa, mutta usein se on kytköksissä tai sekoittuneena muihin väkivallan muotoihin (Kaittila 2017, 76). Jackson & Hafemeister syventyivät tutkimuksessaan (2013) tarkemmin näiden muotojen erotteluun osana ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelua kodin kontekstissa. Tutkimuksessa todettiin, että puhdas taloudellinen kaltoinkohtelu eroaa fyysisestä väkivallasta, toisen henkilön hoivan laiminlyönnistä ja/tai näiden muotojen sekoituksesta. (Jackson & Hafemeister 2013, 4.) Puhtaan taloudellisen kaltoinkohtelun ja sekamuotoisen taloudellisen hyväksikäytön välisten erojen tunnistamisen myötä kaltoinkohteluun on mahdollista vastata kohdennetummin (Mt., 70–71).

Laajemmalla tasolla ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun esiintyvyyttä, ennaltaehkäisyä ja siihen puuttumista käsittelee Fealyn ym. (2012) kirjallisuuskatsaus. Katsauksessa todettiin, että esiintyvyyden arviointi on todella haasteellista kaltoinkohtelun piilossa olevan luonteen vuoksi. Taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistamisessa keskeisessä asemassa ovat perheenjäsenet ja ammattilaiset. Jatkossa erityisesti pankeilta toivottaisiin lisää yhteistyötä kaltoinkohtelun puuttumistyön kehittämiseksi. Lisäksi puuttumista ja ennaltaehkäisyä varten tarvittaisiin laajoja tutkimuksia kaltoinkohteluun vaikuttavista suhteista. (Mt., 16.)

2 IKÄÄNTYNEIDEN TALOUDELLINEN KALTOINKOHTELU ILMIONÄ

2.1 Suomen ikääntyneet

Suomessa ikääntyneiksi määritellään usein yli 65-vuotiaat henkilöt. Nykyaikana tämä ryhmä on hyvin heterogeeninen ja kattaa sisäänsä kaikki työssäkäyvistä ikääntyneistä aina vaikeasti muistisairaisiin ikääntyneisiin. (Suokiala, Tiina 2023, 265.) Heidän avuntarpeensa ovat hyvin vaihtelevia, sillä osa heistä pärjää täysin itsenäisesti, osa kevyillä tukipalveluilla ja toiset tarvitsevat vielä niiden tueksi erityistasonpalveluita, kuten gerontologista sosiaalityötä (Rossi, Eeva & Zechner, Minna & Tiilikainen, Elisa & Pietilä, Ilkka & Seppänen, Marjaana & Kinni, Riitta-Liisa & Skaiffari, Pia & Ruotsalainen, Suvi & Soukiala, Tiina & Hirvonen, Jenna & Niemi, Niemi Mia & Korpelainen, Anne 2022, 579). Tästä huolimatta ikääntyneet nähdään edelleen yhteiskunnassa yhtenäisenä yhteiskuntaa rasittavana ihmisryhmänä. Vanhuuspolitiikka on pyrkinyt vaikuttamaan tähän siten, että se pitäisi keskiössä ja esillä vaihtoehtoista kuvaa aktiivisista, itsenäistä ja muista huolenpitävistä ikääntyneistä. Tässä mielikuvassa ikääntyneen avuntarpeiden lisääntyessä kyseinen ikääntynyt turvautuisi ja selviytyisi vain kevyillä etäpalveluilla. Tämä ei valitettavasti anna todellista kuvaa Suomen tilanteesta ja palveluiden suunnitteluvaiheessa saatetaan syrjäyttää heikoimmassa asemassa olevia ikääntyneitä, mikäli heidän erityistarpeitaan ei oteta huomioon. Samalla vallalla olevat stereotyyppiset ajattelutavat ikääntyneistä saattava hämärtää ymmärrystä siitä, että ikääntyneet todella kohtaavat elämässään vaikeita asioita, kuten taloudellista kaltoinkohtelua ja tarvitsevat gerontologisen sosiaalityön apua tilanteeseensa. (Mt., 2022, 582.)

On tavallista, että ikääntyessään ihminen kohtaa aiempaa enemmän sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia haasteita. Ikääntyneen kohtaamille haasteille on tunnusomaista moniongelmaisuus, jossa ongelmat liittyvät tavalla tai toisella toisiinsa (Kinni ym. 2023, 282–283; Suokiala 2023, 265.) Nämä ongelmat voivat olla uusia ikääntymisestä aiheutuneita muutoksista tai jo vuosien ajalta jopa lapsuudesta asti seuranneita ongelmia, mutta jotka ilmenevät usein ikääntyessä aiempaa voimakkaammin (Kinni, Riitta-Liisa & Rossi, Eeva & Zechner, Minna & Tiilikainen, Elisa & Seppänen, Marjaana & Skaiffari, Pia & Soukiala, Tiina & Ruotsalainen, Suvi & Peiponen, Jenna & Pietilä, Ilkka & Niemi, Mia & Korpelainen, Anne 2023, 283; Niemi, Mia & Soukiala, Tiina & Rossi, Eeva & Hirvonen,

Jenna & Ruotsalainen, Suvi & Korpelainen, Anne & Kinni, Riitta-Liisa., Skaffari, Pia & Pietilä, Ilkka & Tiilikainen, Elisa & Zechner, Minna & Seppänen, Marjaana 2021, 204). Tämä näyttäytyy ikääntyneillä käytännössä erilaisina psykososiaalisina tarpeina (Niemi ym. 2021, 205). Ikääntyneiden kohtaamissa haasteissa nousee esiin myös heidän taloudelliset vaikeutensa. Ikääntyneistä joka kymmenes on pienituloinen ja jopa noin joka kolmannella on vaikeuksia selvitä välttämättömistä menoistaan. Ikääntyneet sairastuvat enemmän, jolloin itsensä hoitaminen ja tarvittavat palvelut sekä lääkkeet lisäävät elämisen kustannuksia. Eläke on useimpien ikääntyneiden ainut vakaa tulonlähde, eikä heillä ole mahdollisuuksia lisätä varallisuuttaan. Taloudellinen stressi vaikuttaa laajemminkin heidän elämäänsä kapeuttaen heidän ihmissuhteitaan, sillä heillä ei välttämättä ole enää varaa muun muassa matkustaa tapaamaan läheisiään. Tämä aiheuttaa ikääntyneiden elämässä sosiaalista syrjäytymistä. (Kinni ym. 2023, 281–284.)

Ikääntyneiden syrjäytyminen on noussut esiin uusimpana sosiaalipoliittisena haasteena (Mt., 281). Ikääntyneiden kohdalla on tunnistettu, että heiltä puuttuvat sosiaaliset suhteet ja turvaverkot eivätkä he saa sen vuoksi riittävästi tarvitsemaansa hoivaa ja apua. Arjen digitalisoituminen kuin myös palveluiden harventuminen ja niidenkin siirtyminen verkkoon on aiheuttanut lisää syrjäytymistä. Ikääntyneiden määrän kasvu tulee laittamaan sekä eläke- että palvelujärjestelmät kestävämpään tilanteeseen. Ikääntyneet tiedostavat sosiaalihuollon huonon tilanteen ja oman toimintakykynsä heikkenemisen, mikä synnyttää heissä turvattomuuden tunteita. (Niemi ym. 2021, 205–206.) Turvattomuuden ja siitä seuraavien epävarmuuden tunteiden tiedetään vaikuttavat yksiköiden ajattelu- ja toimintakykyyn heikentävästi (Kinni ym. 2023, 281–282).

2.2 Väkivaltaa vai kaltoinkohtelua

Väkivalta on monimutkainen ilmiö ja sitä kuvataan usein ihmissuhteiden, sukupuolen, väestöryhmän, tapahtumapaikan ja väkivallan ilmenemismuotojen mukaisesti. Väkivaltaa tapahtuu sekä yksittäisten ihmisten välisissä suhteissa että rakenteellisella tasolla. Väkivallan toteuttamispaikkana voi olla yksityinen tila, kuten koti tai julkinen paikka. Yksilön ja hänelle entuudestaan tuttujen läheistensä, kuten perheenjäsenien tai tuttavien välillä tapahtuvaa väkivaltaa kutsutaan lähisuhdeväkivallaksi. (Bildjuschkin, Katriina & Ewalds, Helena & Hietamäki, Johanna & Kettunen, Hanna & Koivula, Tanja & Mäkelä,

Jukka & Nipuli, Suvi & October, Martta & Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta 2019, 3; 7–8.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on määritellyt yhteiset eri ammattialoja yhdistävää väkivallan terminologiaa. Terminologia pohjautuu WHO:n määritelmään väkivallasta ja sen tahallisuudesta. Yhteisen terminologia pohjan tavoitteena on ollut lisätä eri ammatillisten ryhmien välistä ymmärrystä ilmiöstä ja siitä käytettävistä käsitteistä, jotta yhteistyö olisi sujuvampaa. (Bildjuschkin ym. 2019, 3.) Käsitteiden yksiselitteisellä määrittelyllä on myös vaikutusta interventoiden kehittämiseen sekä lainsäädäntöön (Kaittila 2017, 77). THL on määritellyt väkivallan seuraavasti: ”*Vallan, kontrollin tai fyysisen voiman tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista siten, että tämä kohdistuu toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään ja että tämä johtaa tai voi johtaa fyysisen tai psyykkisen vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen, perustarpeiden tyydyttymättä jäämiseen tai kuolemaan*”. Väkiältä ilmiössä uhrin näkökulma tulee olla aina keskiössä puhuttaessa ilmiöstä. Sitä tulee kunnioittaa ja sen merkitys tulee huomioida tiedontuotannossa, joissa ammattilaisten luomat tulkinnat tilanteista välittävät kuvaa uhreista ja sitä kautta muovaavat asiakkaiden kokemuksia tilanteista. (Bildjuschkin ym. 2019, 3; 5.)

THL:n määrittelemässä terminologiassa on erikseen omaksi alatermiksi otettu ikääntyneet väkivaltaa kokevana väestöryhmänä. Väkivallasta käytetään rinnakkaista nimitystä kaltoinkohtelu silloin, kun uhri on alisteisessa suhteessa pahoinpitelijäänsä tai hyväksikäyttäjäänsä vallan, vastuun tai luottamuksen näkökulmasta. Tällaiseen ryhmään kuuluvat usein lapset ja vanhukset. (Mt., 5; 8.) Ikääntyneiden kaltoinkohtelulle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, ja myös ilmiöön liittyvät käsitteet ovat vakiintumattomia (Ylinen, Satu & Rissanen, Sari 2005, 58). Tämä johtuu osin siitä, että ilmiöön liitettävien käsitteiden väliset rajat sekä raja, jolloin kaltoinkohtelu katsotaan alkaneeksi ovat häilyviä (Luoma, Minna-Liisa & Koivusilta, Mira & Lang, Gert & Enzenhofer, Edith & De Donder, Liesbeth & Verté, Dominique & Reingarde, Jolanta & Tamutiene, Ilona & Ferreira-Alves, José & Santos, Ana & Penhale, Bridget 2011, 12). Yksiselitteisten käsitteiden puuttuminen vaikeuttaa ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamista, yleisyyden arviointia, riskitekijöiden tunnistamista, ennaltaehkäisyä sekä vaikuttavien työmenetelmien kehittämistä (Ylinen & Rissanen 2005, 63). The U.S National Academy of Sciences ehdottaman määrittelyn mukaan ikääntyneen kaltoinkohtelu tarkoittaisi ikääntyneen hoivaajan epäonnistumista täyttää ikääntyneen perustarpeet tai

suojella häntä vahingolta, tai muun luottamuksellisessa suhteessa olevan henkilön tarkoituksenmukaista tai tahatonta tekoa, joka aiheuttaa vahinkoa tai vahingon vaaran haavoittuvalle ikääntyneelle. Määritelmässä keskeistä on ikääntynyt mahdollisen vahingon tai riiston kohteena sekä häneen luottamuksellisessa suhteessa oleva henkilö, joka aiheutti tai ei kyennyt estämään ikääntyneeseen kohdistuvaa vahinkoa. (Pillemer ym. 2016, 195.) Määritelmä on kattava, mutta toisaalta siinä ei ole tuotu esiin esimerkiksi ilmiöön liittyviä kaltoinkohtelun muotoja tai ikääntynyttä itseään aiheuttamassa vahinkoa itselleen (Luoma ym. 2011, 12; Ylinen & Rissanen 2005, 58).

Tämän tutkielman keskiössä oleva ikääntyneisiin kohdistuva taloudellinen kaltoinkohtelu on vain yksi väkivallan monista muodoista. Väkivaltaa ilmenee eri muodoissa: fyysisenä, henkisenä, seksuaalisena, taloudellisena, kemiallisena, välineellisenä väkivaltana, vainona, laiminlyöntinä, lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä sekä kulttuuriin, uskontoon ja kunniaan liittyvänä väkivaltana. THL:n käsitteistöön ei ole otettu vielä vakiintumattomia väkivallan muotoja, kuten vihapuhetta, maalittamista ja digitaalista väkivaltaa. (Bildjuschkin ym. 2019, 3; 9–10.) Ihmisten välisissä suhteissa tapahtuu myös konflikteja, jotka eivät teon vakavuudelta ole väkivaltaa (Kaittila 2017, 3). Kaittilan (2017) tutkimuksessa rahaan parisuhteessa liittyi väkivallan lisäksi konflikteja, kuten arjen taloushoidossa esiintyvät erimielisyydet tai riidat. Näissä neuvotteluiden ja vuorovaikutuksen avulla löydetään lopulta rakentavat ratkaisut tilanteisiin, eikä tilanteilla ole pitkäaikaisia negatiivisia vaikutuksia suhteelle tai sen osapuolille. (Mt., 73.) Nämä erimielisyydet ja riidat voivat myös tutkitusti eskaloitua, jolloin tekojen tavoitteet muuttuvat vahingoittaviksi, ja tilanteet sen myötä taloudelliseksi väkivallaksi (Mt., 269).

DeLiema Margueriten tutkimuksessa ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu on jaettu tarkemmin taloudelliseen petosrikokseen ja taloudelliseen hyväksikäyttöön, jotka sekoitetaan usein kirjallisuudessa (DeLiema 2018, 709). Talouspetoksissa uhri ja tekijä ovat useimmiten ennestään vieraita toisilleen, ja hyväksikäyttö kestää selvästi lyhyemmän aikaa kuin hyväksikäyttötapauksissa (Jackson & Hafemeister 2013, 79). Talouspetoksissa uhreille esitetään tahallisesti vääriä tietoja, salataan tietoja tai jätetään huomioimatta ikääntyneelle kuuluvat hyödykkeet, palvelut, edut tai kertomatta valintojen seuraamuksia. Ikääntyneiden talouspetokset on rakennettu houkuttelemaan ikääntyneitä heille kerääntyneen varallisuuden vuoksi sekä heidän haavoittuvuutensa vuoksi, joka tekee heistä helppoja uhreja.

Talouspetoksen tekevillä rikollisilla on alusta saakka suhteen motiivina hyväksikäyttö ja talousrikolliset etsivät aktiivisesti mahdollisia uhreja. (DeLiema 2018, 706–707.)

Tämän tutkielman teoreettisen viitekehyksen rakentamiseksi ja taloudellisen kaltoinkohtelun erityispiirteiden esiin tuomiseksi tutkimuksen ulkopuolelle on rajattu kaikki muut kaltoinkohtelun muodot, myös sekamuotoisen taloudellisen kaltoinkohtelun muut muodot. Tiedostan, että rajausta eri kaltoinkohtelun muotojen välillä on käytännössä lähes mahdotonta, sillä kaltoinkohtelutilanteet ikääntyneiden elämässä ovat monimuotoisia ja kaltoinkohtelun muodot ovat usein hyvin tiiviissä sidoksissa toisiinsa. Rajausta yhteen kaltoinkohtelun muotoon perustelee Jacksonin & Hafemeisterin kritiikki kaltoinkohtelun vastaamista kohtaan siitä, ettei kaltoinkohtelun eri muotoja ole otettu riittävästi huomioon, vaan eri kaltoinkohtelun muodot ja niihin vastaaminen on sisälletty usein kaiken kattavaan kaltoinkohtelun teoreettiseen viitekehykseen. He näkevät tämän laajan lähestymistavan, että keskittymisen yksinomaan uhriin (eikä myös hänen kaltoinkohtelijaansa) yhtenä syynä tehottomille interventioille ja samalla riskinä vääristyvälle teorian muodostukselle. (Jackson, Shelly & Hafemeister, Thomas 2016, 3.)

2.3 Taloudellisen kaltoinkohtelun esiintyminen ja muodot

Ikääntyneiden kaltoinkohtelua terminä alettiin käyttää 70-luvulla. Ilmiön noustessa yleisempään keskusteluun ikääntyneiden kaltoinkohteluun määriteltiin kuuluvan fyysinen, seksuaalinen ja psyykkinen väkivalta, laiminlyönti sekä syrjintä. Vasta 1990-luvulla ikääntyneiden kaltoinkohtelun yhteydessä alettiin puhua myös ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelusta. Siitä lähtien kansainvälisellä tasolla on vahvistunut eri ammattilaisten huoli taloudellisen väärinkäytön lisääntymisestä. (Fealy ym. 2012, 5.)

Yhteiskunnallisista tekijöistä ja muutoksista puhuttaessa digitalisaation vaikutus uutena ulottuvuutena halkaisee ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun ilmenemistä. Teknologisvälitteisessä väkivallassa, kuten osittain ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa, tulee osata erottaa digitaalinen teknologia teon välineenä ja ymmärtää väkivalta ilmiö sen eri ulottuvuuksien kautta. Teknologisvälitteisessä kaltoinkohtelussa kietoutuvat yhteen fyysiset, digitaaliset ja biologiset ulottuvuudet. Terminä teknologiavälitteisyys voi harhaanjohtavasti korostaa itse teknologiaa ongelmana sen sijaan,

että kaltoinkohtelun syyt ymmärrettäisiin tilanteeseen vaikuttavien tai laajempien rakenteellisten tekijöiden kautta. Väkivallan teknologiavälitteisyys ei poissulje väkivallan taustalla vaikuttavia tekijöitä, kuten sukupuolten välistä epätasa-arvoa, rodullista ja sosiaalista syrjäytymistä sekä muita syrjinnän muotoja. (Henry, Nicola & Flynn, Asher & Powell, Anastasia 2020, 1829–1832.) Kaltoinkohtelijat käyttävät uhrin kontrolloimisessa digitaalista valvontaa ja seuranta hyödyksi. Raskainta on, että kaltoinkohtelijan teknologian käyttö voi aiheuttaa uhrille tunteen, että kaltoinkohtelija on kaikkialla, eikä hän voi paeta tätä minnekään. (Woodlock, Delanie & McKenzie, Mandy & Western, Deborah & Harris, Bridget 2020, 369.)

Parisuhteen sisäisestä taloudellisesta väkivallasta voidaan erottaa kolme eri tasoa: taloudellinen kontrolli, taloudellinen hyväksikäyttö ja toisen työ sabotointi (Kutin ym. 2017, 269). Kaittilan väitöskirjassa (2017, 3.) nostettiin näiden lisäksi esiin häiritseminen ja eron jälkeinen taloudellinen väkivalta. Kutinin ym. (2017) tutkimuksessa nousi esiin viisi erilaista kumppaneiden välistä taloudellisen väkivallan muotoa. Ensimmäisessä muodossa kaltoinkohtelija estää tai yrittää estää uhrin pääsyn yhteiseen varallisuuteen tai siihen liittyviin tietoihin. Toisessa muodossa uhrilta evätään tai vaikeutetaan hänen mahdollisuuksiaan käydä töissä, ansaita rahaa tai opiskella. Kolmannessa muodossa uhrilta riistetään mahdollisuudet perustarpeisiin, kuten ruokaan, asuntoon, uneen tai apuvälineisiin. Neljännessä muodossa uhrin omaisuutta vahingoitetaan, tuhotaan tai varastetaan. Viidennessä kaltoinkohtelun muodossa uhria estetään tai yritetään estää puhelimen, internetin tai yhteisen auton käytössä. (Kutin ym. 2017, 269–270.)

Kaikista kaltoinkohtelun eri muodoista taloudellisen kaltoinkohtelun yksiselitteinen ja toimiva määritelmä on haasteellisin sekä tutkijoille että oikeustieteen asiantuntijoille (Fealy ym. 2012, 5; Kaittila 2017, 77). Ikääntyneiden taloudellisella kaltoinkohtelulla tarkoitetaan The World Health Organisationin (WHO) määritelmän mukaan ikääntyneen varallisuuden tai muun omaisuuden laiton tai epäasianmukaista hyödyntämistä tai käyttöä (Fealy ym. 2012, 8). Taloudelliseen kaltoinkohteluun kuuluvat talousrikokset, joihin luetaan muun muassa ikääntyneen uhrin tulojen tai varallisuuden väärinkäyttö, pankkitilien tai luottokortin väärinkäyttö, asiaton omaisuuden siirto, valheelliset lupaukset sijoitustuotoista, hoivan antaminen rahallista korvausta vastaan ja uhrin testamentin tai tahdon muuttaminen ilman hänen suostumustaan (DeLiema 2018, 709).

Tilastojen mukaan ikääntyneisiin kohdistuu ikääntymisen myötä kasvava riski joutua omaisuusrikoksien (murtautuminen, varkaudet, petokset) kohteeksi, kun taas samanaikaisesti riski joutua muiden väkivallan tekojen kohteeksi vähenee (Goergen & Beaulieu 2017, 127). Jackson & Hafemeisterin mukaan ikääntyneiden taloudellisista kaltoinkohtelutapauksista noin puolet oli varkauksia, joka kolmas tapausista petoksia ja noin joka viides tapauksista rahojen väärinkäyttö tapauksia. Näistä teoista voidaan suurinta osaa pitää rikosoikeuden näkökulmasta laittomana toimintana ja joka viides tapauksista luokitellaan ainoastaan epäasialliseksi toiminnaksi. (Jackson & Hafemeister 2013, 74.) Samankaltaista suuntausta on havaittavissa myös Suomessa, sillä poliisin rikostilastojen mukaan ikääntyneisiin kohdistuu muita ikäryhmiä vähemmän rikoksia (Rikksentorjuntaneuvoston työryhmä 2011, 15). Suomessa ilmoitetuista ikääntyneihin kohdistuvista rikoksista suurin osa on ollut omaisuusrikoksia (Niemi, Mia 2012, 66). Näistä yleisimpiä ovat varkaus, vahingonteko ja näpistys (Rikksentorjuntaneuvoston työryhmä 2011, 16). Korkeaa lukua selittää muun muassa ikääntyneiden vaurastuminen ja toisaalta aiemmin tyyppillisten omaisuusrikosten kohteiden, kuten autojen ja pankkien suojaustason parantuminen teknologian myötä. Muihin ikäryhmiin verrattuna ikääntyneet koetaan helpommaksi kohderyhmäksi. (Niemi 2012, 66.) Yleisesti ottaen ikääntyneiden kaltoinkohtelun esiintyvyydestä myös taloudellisen kaltoinkohtelun osalta ovat vaatimattomia ja ainoastaan jäävuoren huippu koko todellisuudessa tapahtuvasta kaltoinkohtelusta (Fealy ym. 2012, 9; Rikksentorjuntaneuvoston työryhmä 2011, 15). Tämän ajatellaan johtuvan muun muassa siitä, että ikääntyneet haluavat suojella tekijää, eivätkä näin ollen tuo asiaa esille ja ilmianna kaltoinkohtelijaansa (Fealy ym. 2012, 9). Osa ikääntyneistä jopa kieltää taloudellisen kaltoinkohtelun tapahtuneen (DeLiema 2018, 715).

2.4 Taloudellisen kaltoinkohtelun selitysmalleja

Ikääntyneiden kaltoinkohtelu on laaja ilmiö ja se koskettaa monia eri tieteenaloja. Se voidaan määritellä terveys-, perheväkivalta, ylisukupolvisiksi yhteiskunnalliseksi tai kriminaalioikeudelliseksi ongelmaksi riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä lähestytään. Tällöin se myös näyttäytyy hyvin erilaisena ilmiönä. (Goergen & Beaulieu 2017, 124.) Taloudelliseen kaltoinkohtelun ominaispiirteet vaihtelevat paljon, minkä vuoksi yhtenäisen ilmiötä selittävän mallin rakentaminen on haasteellista (Jackson & Hafemeister 2016, 4). Perheväkivallan teorit, joita yleensä käytetään selittämään kaltoinkohtelua, eivät sovi

taloudelliseen kaltoinkohteluun (Jackson & Hafemeister 2013, 297). Ongelma on, että tämänhetkiset käytetyimmät kaltoinkohtelun teoreettiset viitekehykset selittävät kaltoinkohtelua yhtenäisenä ilmiönä. Niissä ei ole otettu huomioon kaltoinkohtelun erillisiä muotoja, eikä niihin ole sisällytetty sekä uhrin että kaltoinkohtelijan osuutta, heidän piirteitään, motiivejaan ja suhteen laatua osana ilmiötä. (Mt., 295–296; Jackson & Hafemeister 2016, 3.) Jackson & Hafemeister löysivät tutkimuksessaan selkeitä ja merkittäviä eroja kaltoinkohtelun eri muotojen välillä, kun tarkasteltiin kaltoinkohtelun riskitekijöitä ja kaltoinkohtelun osapuolten välistä suhdedynamiikkaa. Tämän vuoksi teoreettiset viitekehykset tulisikin rakentaa jokaiselle kaltoinkohtelun muodolle erikseen. (Jackson & Hafemeister 2016, 3.) Jatkossa ei voida keskittyä vain uhrin tai kaltoinkohtelijan piirteisiin selitettäessä ikääntyneiden kaltoinkohtelua vaan huomion täytyy kiinnittyä näiden välisiin monimutkaisiin ihmissuhteisiin, joita on analysoitava. Tarkasteltaessa lähemmin uhrin ja kaltoinkohtelijan välistä vuorovaikutusta voidaan ymmärtää ja ennaltaehkäistä kaltoinkohtelua paremmin. (Jackson & Hafemeister 2013, 321.)

Rutiiniaktiivisuus teorian ”*Routine Activity Theory*” mukaan ihmisten päivittäiset tavat muodostavat rakenteen, joka mahdollistaa kaltoinkohtelun. Nämä rutiinit ennustavat sitä, kuinka helppoa rikoksen tekeminen voisi olla ja minkälainen riski niihin liittyy. Rikosten määrä vaihtelee ajasta, paikasta ja ympärillä olevilla ihmisistä riippuen. RAT:n mukaan suunniteltuun rikokseen tarvitaan todennäköinen rikoksen tekijä (vanha nimike oli motivoitunut rikoksen tekijä), sopiva uhri ja puuttuva suojaava henkilö tai tekijä. Nämä kaikki kolme tulee olla läsnä samassa paikassa ja ajassa, jotta rikoksen on mahdollista tapahtua. RAT soveltuu ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun viitekehykseksi, koska sen avulla on mahdollista hahmottaa, mikä tekee ikääntyneestä sopivan uhrin ja miten häntä voitaisiin suojella teolta. (Goergen & Beaulieu 2017, 125; 128.) Monet ikääntyneiden kaltoinkohtelua selittävät teorialat keskittyvät uhrin ja/tai kaltoinkohtelijan riskitekijöihin. Rutiiniaktiivisuus teoria keskittyy satunnaisten rikollisten tekojen selittämiseen, vaikka ikääntyneen taloudellisessa kaltoinkohtelussa teot ovat monesti myös suunniteltuja. Teoria onnistuu selittämään taloudellisen hyväksikäytön tapahtumisen yleisellä tasaolla, mutta se epäonnistuu selittämään riittävästi sitä, miksi juuri ikääntyneet ovat alttiita taloudelliselle kaltoinkohtelulle. (Jackson & Hafemeister 2013, 298; 304–305.)

DeLieman tutkimuksen (2018) päätavoitteena oli testata rutiiniaktiivisuus teorian väitettä ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa. Tutkimuksessa selvitettiin liittyvätkö

tekijät, joiden oletetaan nostavan kaltoinkohtelijoiden mahdollisuuksia teon toteuttamiselle aina taloudelliseen devariaatioon. (DeLiema 2018, 710.) Päätuloksena tutkimuksessa havaittiin, että ikääntyneen uhrin sosiaalisen verkoston rakenne vaihtelee sen mukaan, onko kyseessä ikääntyneeseen kohdistuva talousrikos vai taloudellinen kaltoinkohtelu perhepiirissä. Jatkossa pitkittäistutkimusta tarvitaan, jotta voidaan paikantaa tarkemmin hienovaraiset kognitiiviset muutokset, jotka altistavat ikääntyneitä uhriutumislle sekä ajankohta, milloin omaisten ja viranomaisten olisi parasta tulla mukaan ikääntyneiden arjen suunnitteluun. (Mt., 717.)

Kriminologia lisää vaihtoehtoisen näkökulman keskittymällä uhriutumisen tilannekohtaisiin riskitekijöihin. Muun muassa teknologian kehittyminen on luonut uudenlaisia ympäristöjä tehdä ostoksia. Nykyään ostoksia voi aiempien fyysisten tilojen sijaan tehdä verkossa, puhelimitse ja sähköpostilla. Uusi verkkoympäristö ja huonosti valvotut maksuasetukset ovat luoneet uusia mahdollisuuksia talousrikollisille löytää sopivia uhreja. Ikääntyneillä, jotka tekevät ostoksia verkossa on kasvanut riski joutua talouspetoksen uhreiksi. (DeLiema 2018, 707.)

Sosioemotionaalisen selektiivisyys teoria avaa hieman ikääntyneen uhriutumisen syitä. Sen mukaan, kun yksilö näkee tulevaisuutensa rajallisena alkaa hän keskittyä enemmän emotionaalisiin tavoitteisiin. Tämän seurauksena osa ikääntyneistä antaa hyväksikäytön tapahtua eivätkä vastusta sitä. Heidän emotionaalisena tavoitteenaan on asua kodissaan mahdollisimman pitkään, jonka kaltoinkohtelu voi hetkellisesti tiettyyn pisteeseen saakka mahdollistaa. (Jackson & Hafemeister 2013, 298; 304–305.)

2.5 Ikääntyneet uhrin ja heidän kaltoinkohtelijansa

Toimintakykyinen ikääntynyt kykenee lähtökohtaisesti itse havaitsemaan ja puolustamaan itseään taloudelliselta kaltoinkohtelulta (DeLiema 2018, 707–708). Ikääntyneiden kohdalla on otettava huomioon kognitiivisten taitojen heikkeneminen, joita voivat aiheuttaa erilaiset muistisairaudet. Muistia ja muita kognitiivisia taitoja heikentävistä sairauksista voidaan käyttää kattoterminä dementiaa. Dementiaa ikääntyneille aiheuttaa useimmiten Alzheimerin, vaskulaarinen tai Lewyn kappaleen tauti. Muistisairaiden määrä kasvaa jatkuvasti ja tulee tuplaantumaan vuosien 2023–2025 välillä. Dementia aiheuttaa

ikäntyneelle erittäin suuren riskin taloudelliselle kaltoinkohtelulle. (Rogers, Michaela & Storey, Jennifer & Galloway, Sonia 2023, 910; 916.) Muistisairaus alkaa usein huomaamattomasti muun muassa heikentyneenä ongelmanratkaisukykyinä tai vaikeuksina tehdä esimerkiksi monimutkaisia tilisiirtoja. Muilla elämän osa-alueilla muistisairas ikääntynyt voi kyetä toimimaan edelleen tavalliseen tapansa. Muistisairaat voivat itse vähätellä arjen haasteitaan toiveenaan säilyttää taloudellinen itsenäisyys. Jonka seurauksena suojelevat tahot huomaavat ikääntyneen toimintakyvyn heikkenemisen vasta, kun kaltoinkohtelu on mahdollisesti jo tapahtunut. Silloin, kun ikääntyneen toimintakyky heikkenee dramaattisesti, taloudenhoidon järjestämiseksi tehdään heti turvatoimenpiteitä, eikä ulkopuolisilla kaltoinkohtelijoilla ole mahdollisuuksia päästä käsiksi ikääntyneen varallisuuteen. Tällöin ikääntyneet ovat haavoittuvampia luotettujen läheisten henkilöiden tahoilta tulevaan taloudelliseen kaltoinkohteluun. (DeLiema 2018, 707–708.)

Uhrin ja kaltoinkohtelijan väliseen suhteeseen tulee kiinnittää huomiota, sillä uhriin sekä kaltoinkohtelijaan liittyvät piirteet ennustavat, minkälaisen kaltoinkohtelun uhriksi ikääntynyt saattaa joutua (Jackson & Hafemeister 2013, 287). Tätä ei ole käytännössä kovin yksinkertaista määritellä, sillä taloudellisen kaltoinkohtelun uhrit ja heidän hyväksikäyttäjänsä ovat todella heterogeeninen ryhmä (Goergen & Beaulieu 2017, 126). DeLieman tutkimuksen perusteella taloudellisen kaltoinkohtelun uhrit olivat keski-ikältään noin 83-84-vuotiaita. Uhreista noin puolet asui yksin ja hieman alle puolet yhdessä kaltoinkohtelijansa kanssa. (DeLiema 2018, 714.) Ikääntyneitä uhreja löytyi kaikilta koulutustaustoilta, mutta alempi koulutustaso oli selvästi vahvemmin edustettuna. Uhrit olivat sekä naisia että miehiä ja heidän välisensä jakauma uhriutumisessa oli tasainen. (Mt, 710–711.) Parisuhteessa esiintyvä taloudellinen kaltoinkohtelu lähisuhdeväkivallan muotona on sukupuolittunutta (Kaittila 2017, 76; Kutin ym. 2017, 271). Naisiin kohdistuu parisuhteessa miehiä selvästi useammin taloudellista kaltoinkohtelua ja sen seuraukset ovat vakavampia (Kutin ym. 2017, 271). Kansainvälisissä tutkimuksissa naisten elinaikaiset taloudellisen kaltoinkohtelun esiintyvyyssluvut vaihtelevat ollen muun muassa 12–15 % Yhdysvalloissa; 3–5% Kanadassa; 21% Iso-Britanniassa ja 7% Filippiineillä (Mt., 269). Naisten yleinen heikompi taloudellinen asema ja sen heikentyminen parisuhteen päättymisen myötä asettavat naiset haavoittuvampaan asemaan, joka saattaa sitouttaa heidät pysymään heitä vahingoittavassa parisuhteessa (Kaittila 2017, 76).

On esitetty, että lapsuusajan kaltoinkohtelu voisi olla yksittäinen merkittävin tekijä, joka ennustaa myös vanhuusiän kaltoinkohtelua (Goergen & Beaulieu 2017, 133). Sen sijaan Fealyn ym. kirjallisuuskatsauksessa (2012,11) tunnistettiin yhteensä 55 ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun uhriutumisen riskitekijää, joista keskeisimpiä olivat uhrin ikä, fyysinen toimintakyky, omistusasunto ja perhesuhteet. Parisuhteen sisäisessä taloudellisessa kaltoinkohtelussa edellä mainittujen riskitekijöiden lisäksi naisten uhriutumista ennustivat ero ja heikko taloudellinen tilanne (Kutin ym. 2017, 270–271). Taloudellisen kaltoinkohtelun uhreista yli puolilla oli taustalla jonkin asteista kognitiivisen toimintakyvyn alenemista (DeLiema 2018, 711). Myös lievemmät kognitiohaasteet olivat riksitekijä, sillä ne voivat vaikeuttaa ikääntyneiden päätöksentekokykyä ja sitä kautta itsenäistä talouden hallintaa (Fealy ym. 2012, 11). Lähes kaikki ikääntyneistä taloudellisen kaltoinkohtelun uhreista tarvitsivat apua jossakin arjen toiminnoissa, ja osa uhreista oli täysin toisten hoidon varassa (DeLiema 2018, 711). Itsenäistä toimintakykyä heikentää muistisairauksien lisäksi vaikeat psykiatriset sairaudet, jotka ovat samoin riskitekijöitä kaltoinkohtelulle (Fealy ym. 2012, 11). Masennus taustaa oli noin puolilla uhreista, psyyykoositausta noin viidesosalla uhreista ja päihteiden väärinkäyttö historiaa noin joka kymmenennellä uhreista (DeLiema 2018, 712). Yksittäisenä tekijänä omistusasunnon on havaittu olevan riskitekijä kaltoinkohtelulle. Nimittäin melkein viidesosa ikääntyneistä olisi tutkimuksen mukaan valmiita luopumaan pääomastaan auttaakseen sukulaisiaan. Vaikka asunnon omistusoikeudesta luopuminen tai sen siirtäminen voivat olla vapaasta tahdosta tehtyjä, liittyy niihin vahva väärinkäytön mahdollisuus. (Fealy ym. 2012, 11.)

Kaltoinkohtelun riskit ikääntyneelle uhrille aiheutuvat kuitenkin pääsääntöisesti enemmän kaltoinkohtelijan piirteistä ja käytöksestä kuin ikääntyneisiin itseensä liittyvistä tekijöistä (Jackson & Hafemeister 2013, 282–283; Kaittila 2017, 79). Useimmiten kaltoinkohtelun tekijä löytyy ikääntyneen omasta perheestä, (Goergen & Beaulieu 2017, 126; Jackson & Hafemeister 2013, 83) sillä tutkimusten mukaan noin puolet ikääntyneiden taloudellisista kaltoinkohtelijoista on ikääntyneiden omia aikuisia jälkeläisiään. (Fealy ym. 2012, 12). DeLieman (2018) tutkimuksessa todettiin, että taloudellisessa kaltoinkohtelussa ikääntyneellä uhrilla ja häntä kaltoinkohtelevalle läheisellä on tyypillisesti pitkä yli 10 vuotta kestänyt luottamuksellinen suhde ja sukulaisilla koko elämän mittainen. Näissä tapauksissa ikääntynyt on itse luovuttanut läheiselleen joko virallisesti tai epävirallisesti oikeuden hoitaa hänen talouttaan, ja tätä oikeutta on käytetty väärin. (DeLiema 2018, 709; 714.)

Läheisten lisäksi taloudellisesta kaltoinkohtelua tekevät myös perheen ulkopuoliset ihmiset. Erityisesti taloudellisen kaltoinkohtelun kohdalla on noussut pinnalle uudenlaisempi muoto, jossa ikääntyneille uhreille ennestään tuntemattomat ihmiset pyrkivät herättämään ja rakentamaan luottamuksellisen suhteen ikääntyneen uhrin kanssa. Näissä tapauksissa taloudelliset menetykset ovat olleet suuria. (Goergen & Beaulieu 2017, 124; 126.) Ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa on kiinnitettävä huomiota siihen, onko tekijä uhrin läheinen vai ventovieras, sillä tekijöiden motiivit ja kaltoinkohtelun tavat vaihtelevat näiden mukaisesti (Jackson & Hafemeister 2016, 4).

Kaltoinkohtelijat ovat tavanomaisesti alle 60-vuotiaita (Fealy ym. 2012, 12). DeLieman tutkimuksessa tekijöiden ikähaarukasta saatiin tarkempi arvio, sillä tekijöistä 70 % oli 40–59-vuotiaita. Taloudellisen kaltoinkohtelun tekijöistä noin joka kolmas on naisia, loput miehiä, ja molemmat (sekä nainen että mies) oli tekijöinä vain muutamissa tapauksista. (DeLiema 2018, 713.) Kaltoinkohtelijoiden motiiveissa on havaittu olevan sukupuolieroja. Naispuoleisia kaltoinkohtelijoita kuvataan saalistajiksi, jotka ottavat hyödyn irti esiin nousevista mahdollisuuksista. Miespuoleisia kaltoinkohtelijoita kuvataan epäonnen uhreina, joissa tilanteet ovat työntäneet heitä kaltoinkohtelun suuntaan. (Fealy ym. 2012, 12.)

Kaltoinkohtelijoiden syyt hyväksikäytölle voivat vaihdella, mutta suurin yhteinen motiivi on taloudellinen hyöty toisen kustannuksella (Goergen & Beaulieu 2017, 128). Ikääntyneen taloudellinen kaltoinkohtelu voidaan liittää kaltoinkohtelijan aikomukseen. Tämän perustella kaltoinkohtelijan teko voi siis olla joko tahallinen tai tahaton. (Fealy ym. 2012, 7.) Tahallisuudesta on tunnistettu, että osa kaltoinkohtelijoista on suunnitellut ikääntyneen varallisuuden vientiä pitkään, kun taas osa on tarttunut hetken mielijohteessa esiin nousseeseen mahdollisuuteen ja käyttäneet jo olemassa olevaa suhdettaan hyväkseen (DeLiema 2018, 707; Jackson & Hafemeister 2013, 99; Jackson & Hafemeister 2016, 4). Kaltoinkohtelijoiden elämässä on todettu olevan riskitekijöitä, jotka altistavat heitä kaltoinkohtelemaan ikääntyntä. Muun muassa lähisukulaisen työttömyyden on havaittu olevan riskitekijä kaltoinkohtelulle, vaikka todellisuudessa vain joka viides kaltoinkohtelijoista on työtön (Fealy ym. 2012, 12). Joka viidennellä kaltoinkohtelijalla oli taustalla psyykkisiä ongelmia, päihteiden väärinkäyttöä, peliriippuvuus tai merkintä rikosrekisterissä (DeLiema 2018, 715).

2.6 Uhriutumisen dynamiikka

Kaltoinkohtelu ikääntyneen ja kaltoinkohtelijan välisessä suhteessa pohjautuu ikääntyneen haavoittuvaan asemaan, jota käytetään eri tavoin hyväksi (Goergen & Beaulieu 2017, 123–124). Ikääntyneen riippuvuutta läheisiin aiheuttaa nimenomaan heidän terveytensä ja toimintakyvyn äkillinen heikkeneminen (Jackson & Hafemeister 2013, 99). Toimintakyvyn heikkenemisen myötä ikääntynyt tarvitsee hoivaa läheisiltään. Riskinä on, että ikääntyneen hoivaaja kuormittuu tilanteesta liikaa, tai hän perustelee kaltoinkohteluaan itselleen esimerkiksi hoidettavansa väkivaltaisuudella. (Goergen & Beaulieu 2017, 128.) Ikääntyneen läheiset kaltoinkohtelijat perustelevatkin ikääntyneen uhrin varallisuuden käyttöä omiin tarkoituksiinsa kompensoidakseen avun, jota he antavat ikääntyneelle tai he kokevat olevansa oikeutettuja sukulaisuuden vuoksi ikääntyneen omaisuuteen (DeLiema 2018, 707). Rutiini aktiivisuus teorian näkökulmasta kotona asuva hoivaa tarvitse ikääntynyt on sopiva uhri kaltoinkohtelijalle, sillä suojaavia tekijöitä/henkilöitä ei ole paikalla. Haavoittuvassa hoiva-asemassa olevat uhrin eivät myöskään pysty puolustamaan itseään. Perheen sisäisessä hoivassa ei voida kuitenkaan ajatella suoraan, että tarjolla oleva mahdollisuus ajaisi ikääntyneen hoivaajan automaattisesti kaltoinkohtelemaan hoidettavaa omaistaan. Tässä tilanteessa kaltoinkohteleavan yksilön käsitykset ja valinnat painavat enemmän. Tilannekohtainen teoria selittää tätä tilannetta paremmin. Sen mukaan yksikö tekee aktiivisesti moraalisia valintoja. Hän arvioi tilanteita moraalisesta näkökulmasta, eikä näin ollen automaattisesti käytä hyväkseen kaikkia hyväksikäytölle avautuvia tilanteita. (Goergen & Beaulieu 2017, 128–130.)

Ikääntyneen uhrin ja hänen kaltoinkohtelija lapsensa välinen taloudellinen kaltoinkohtelu perustuu usein riippuvuussuhteeseen. Vanhempi-lapsi suhde tai siihen rinnastettava läheinen suhde on ajanut ikääntyneen alun perin suojelemaan kaltoinkohtelijaansa. (Jackson & Hafemeister 2013, 113.) Vuosikymmenien riippuvuussuhteen myötä hoivan lisäksi kaltoinkohtelija on tullut riippuvaiseksi ikääntyneestä uhristaan taloudellisesti, ja tarvittaessa uhkaillut tai pahoinpidellyt ikääntynyttä saadakseen tarvitsemansa. Uhrin huoli jälkeläisen pärjäämisestä hänen lähdettyään muualle on suurempi kuin hänen oma hyvinvointinsa, jonka vuoksi hän antaa kaltoinkohtelun jatkua. (Mt, 317.) Ajan kanssa muu lähiverkosto on kaikonnut epäterveestä tilanteesta. Eristäytymisen myötä tilanteita on haastavampaa seurata ja avun tarjoaminen taloudellisen hyväksikäytön estämiseksi tai pysäyttämiseksi on vaikeampaa. Näissä tapauksissa ikääntyneet usein havaitsivat

taloudellisen hyväksikäytön, koska he olivat siihen itse suostuneet taatakseen ensisijaisesti aikuiselle lapselleen paremman hyvinvoinnin. Yleisesti ikääntyneet uhrin toivoivat enemmän apua kaltoinkohteleville lapsilleen ja halusivat ratkaista heidän ongelmansa ilman, että lapsille koituisi seuraamuksia, mutta he kokevat keinottomuutta asian suhteen. (Mt., 113–114.)

Ikääntyneiden tarve seuralle lisää heidän haavoittuneisuuttaan. DeLieman (2018) tutkimuksessa havaittiin, että osa ikääntyneistä oli valmiita vaihtamaan taloudellisia hyödykkeitä tuntemattoman viehättävän henkilön seuraan. Erityisesti leskeytyneiden ikääntyneiden havaittiin olevan alttiita tälle taloudellisen kaltoinkohtelun muodolle. (DeLiema 2018, 716.) Tällaisissa romanttisissa tai seksuaalisissa suhteissa kaltoinkohtelija vaatii uhrilta varallisuutta suhteen jatkumiseksi (Jackson & Hafemeister 2013, 99). Lyhyissä romanttisissa tai seksuaalisissa suhteissa ikääntyneet, kuten kuka tahansa muukin ihminen saattaa erehtyä toisen osapuolen motiiveista (Mt., 146). Romanttisissa huijauksissa ikääntyneet valitettavasti menettävät särkyneen sydämensä lisäksi rahaa (DeLiema 2018, 716). Usein ikääntynyt uhri havahtuu ja ymmärtää asian todellisen laidan vasta taloudellisten menetysten jälkeen ja kumppanin lähdettyä. Toisaalta Jacksonin & Hafemeisterin tutkimuksessa (2013) todettiin, että osa ikääntyneistä uhreista oli täysin tietoisia tapahtuvasta kaltoinkohtelusta ja ymmärsivät asian laidan. He olivat tehneet tietoisin valinnan ja toivoivat suhteen jatkuvan sellaisenaan. On myös ymmärrettävä, ettei ikääntynyt aina ei joudu kaltoinkohtelun uhriksi heikentyneen kognitiivisen toimintakyvyn tai romanttisen suhteen vuoksi, vaan hän voi olla luonteeltaan vain liian antelias ihminen. (Jackson & Hafemeister 2013, 145–146.)

Ikääntyneiden kaltoinkohtelussa uhrin ja kaltoinkohtelijan välisessä suhteessa on usein läsnä jonkin asteinen luottamus. Ikääntyneen luottamus voi herätä hänelle läheisiä ihmisiä, kuten perheenjäseniä, ystäviä, ammattilaisia tai vapaaehtoisia kohtaan. (Goergen & Beaulieu 2017, 123; Jackson & Hafemeister 2013, 99.) Kaltoinkohtelijoiden on helppo käyttää tätä luottamusta hyväkseen ja manipuloida uhria päästäkseen käsiksi tämän taloudellisiin varoihin (Goergen & Beaulieu 2017, 123; Jackson & Hafemeister 2013, 99; Jackson & Hafemeister 2016, 4). Ikääntyneiden sokeaa luottamusta selitetään muun muassa lapsuudessa rakentuvan kiintymyssuhteen ja luottamuksen kautta, jotka vaikuttavat läpi elämän. Lapsuudessa koettu kaltoinkohtelu rikkoo yksilön kykyä kiintyä ja luottaa muihin ihmisiin. Vastakohtana ovat ikääntyneet, jotka eivät ole kokeneet lapsuudessaan

kaltoinkohtelua. Heiltä voi puuttua luontainen skeptisyys ja he saattavat sen vuoksi olla liian luottavaisia ventovieraiden tai perheenjäsenten hyvään tahtoon. Luottavaisuutta selitetään myös positiivisuus ilmiön kautta, jota on havaittu ilmenevän osalla ikääntyneistä. Ilmiössä ikääntynyt kiinnittää huomiota toisen yksilön luottamuksesta kieliviin puoliin sivuuttaen tämän epäluottamusta herättävät piirteet. Pelkkiin positiivisiin piirteisiin keskittymisen myötä ikääntynyt tekee virhearvion toisen luotettavuudesta. Positiivisuus ilmiötä on alettu tutkia eri ikäryhmien välillä aivojen kuvantamistutkimuksilla, ja on todettu, että ikääntyneiden aivot eivät reagoi yhtä useasti kuin nuorten aivot kasvokuviin, joissa esiintyy epäluotettavia piirteitä. Tällaiset tulokset viittaavat siihen, että ikääntyneet eivät tunnista epäluotettavia piirteitä ja ovat sen myötä alttiimpia kaltoinkohtelulle. (Mt., 4–5.)

Sosiaalinen verkosto toimii uhria suojaavana tekijänä, kun taas uhrin eristäytyminen mahdollistaa kaltoinkohtelijalle kaltoinkohtelun (DeLiema 2018, 716). Sosiaalista eristäytymistä ja sitä kautta kaltoinkohtelu riskiä voivat aiheuttaa yksittäisten tekijöiden lisäksi laajemmat yhteiskunnassa vaikuttavat tekijät. Väestön suojaaminen vallalla olevalta Covid-19 virukselta edellytti sosiaalisten kontaktien rajoittamista. Rajoitteet vaikeuttivat kasvatusten tapaamista, jonka vuoksi kaltoinkohtelu jäi helpommin muilta tunnistamatta. Painetta mahdolliselle kaltoinkohtelulle lisäsi se, että moni ikääntyneiden omaisista ja ystävistä ovat työikäisiä, joihin pandemian seuraukset ulottuivat työttömyyden, taloudellisten vaikeuksien, lisääntyneen ahdistuksen ja päihteiden käytön myötä. Nämä kaikki ovat riskitekijöitä, jotka altistavat yksilöä toisten kaltoinkohtelemiselle. (Makaroun, Lena & Bachrach, Rachel & Rosland, Ann-Marie 2020, 876–877.)

Mikäli uhri ei ole valmiiksi eristäytynyt sosiaalisista kontakteista, kaltoinkohtelija eristää hänet näistä. Uhrin sosiaalinen eristäminen on toimiva hyväksikäyttötaktiikka. Eristämisen tavoitteena on, että kaltoinkohtelija pystyy korvaamaan uhrin tahdon omallaan eikä teolle ole todistajia. DeLieman tutkimuksessa (2018) yli puolissa tapauksissa kaltoinkohtelija oli eristänyt uhrin muista tekonsa ajaksi. Kaltoinkohtelijat aloittavat eristämisen rajoittamalla ja hallitsemalla uhrin sosiaalisia kontakteja luodakseen heille tunteen voimattomuudesta ja emotionaalisesta riippuvuudesta itseensä. Tämä tekee ikääntyneistä uhreista vastaanottavampia manipuloinnille, vaikka he olisivat muutoin kognitiivisesti ja psyykkisesti kyvykkäitä. (DeLiema 2018, 714–716.)

3 SOSIAALITYÖ - TALOUDELLISEEN KALTOINKOHTELUUN PUUTTUJA

3.1 Gerontologinen sosiaalityö

Gerontologinen sosiaalityö on yksi sosiaalityön erityisosa-alueista, joka on erikoistunut ikääntymistä koskeviin kysymyksiin (Kinni ym. 2023, 281; Rossi ym. 2022, 579; Seppänen Marjaana 2017, 255). Se keskittyy edistämään eri yhteiskunnan tasoilla ikääntyneiden hyvinvointia ja vastaamaan heidän sosiaalisiin ongelmiinsa, kuten ikääntyneiden taloudelliseen kaltoinkohteluun (Rossi ym. 2022, 579; Seppänen 2017, 256). Gerontologisessa sosiaalityössä hyödynnetään erilaisia orientaatioita, kuten ennaltaehkäisyä, kuntouttavaa sosiaalityötä, yhteistyötä ja rakenteellista sosiaalityötä (Seppänen 2017, 263–264). Ikääntyneiden psykososiaalisiin ongelmiin, jollainen taloudellinen kaltoinkohtelu on, pyritään vastaamaan muun muassa psykososiaalisella työllä. Se painottaa kuntoutumiseen ja valtaistumiseen liittyviä sosiaalityön rooleja, ja pohjaa ongelmalähtöiseen sosiaalityöhön. Näissä on keskeistä pitkäjänteinen työskentely asiakkaan hyväksi, mutta ne eivät poissulje muiden gerontologisen sosiaalityön toimintaroolien merkitystä osana asiakkaan kokonaisvaltaista auttamista. (Antikainen-Juntunen Eija 2014, 112.)

Kinnin ym. (2023) muiden tutkimuksen perusteella iäkkäiden monimutkaiset elämäntilanteet tarvitsevat paneutuvampaa työtettä ja aikaa, joihin kevyellä palveluohjauksella ei kyetä vastaamaan. Gerontologisen sosiaalityön rooli on ollut heikompi suhteessa muihin palveluihin, ja sitä on pyritty selkeyttämään ja vahvistamaan muun muassa lain säädännön kautta (Mt., 281). Gerontologista sosiaalityötä ja sen roolia ohjaa Suomessa sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ja laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä

iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista (980/2012). Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista eli vanhuspalvelulaki (980/2012) veloittaa jokaisessa kunnassa olevan tarvittaessa käytettävissä gerontologisen sosiaalityön osaamista. Valitettavasti vuonna 2016 tämä velvoite poistettiin laista (Rossi ym. 2022, 579). Gerontologisen sosiaalityön asema on heikentynyt myös hyvinvointialueiden myötä, sillä sitä ei ole juurikaan tarjolla rakennetuissa palveluvalikoimissa (Mt., 583).

Gerontologisen sosiaalityön asiakkuuteen kuuluvat kaikki yli 65-vuotiaat asiakkaat tai asiakkaat, joilla on muistisairaus (Seppänen 2017, 256). Suurissa kaupungeissa nämä asiakkaat, jotka lisäksi kokevat kaltoinkohtelua kuuluvat gerontologisen sosiaalityön yksikössä sosiaalityöntekijöiden asiakkuuteen. Pienemmissä kunnissa gerontologinen sosiaalityö ja sen osaaminen ovat osana muuta sosiaalityötä ja kaikkialla tätä osaamista ei valitettavasti ole ollenkaan. (Niemi, Mia & Soukiala, Tiina & Rossi, Eeva & Hirvonen, Jenna & Ruotsalainen, Suvi & Korpelainen, Anne & Kinni, Riitta-Liisa., Skaffari, Pia & Pietilä, Ilkka & Tiilikainen, Elisa & Zechner, Minna & Seppänen, Marjaana 2021, 204; Rossi ym. 2022, 582; Seppänen 2017, 259.) Ihmisten elinajanodotteen kasvaessa ja samanaikaisesti väestön vanhetessa gerontologisen sosiaalityön tarve tulee kasvamaan Suomessa (Rossi ym. 2022, 579–260; Seppänen 2017, 256). Palveluiden saatavuus ei selvästi ole ajan tasalla verrattuna tulevaan tarpeeseen ikääntyneiden määrän kasvaessa (Kinni ym. 2023, 287). Tämän ratkaiseminen tulee olemaan merkittävä yhteiskunnallinen haaste tulevaisuudessa (Seppänen 2017, 256). On jo nyt nähtävissä, että ikääntyneet tarvitsevat usein samanaikaisesti eri hoivapalveluita, joiden tulee toimia saumattomasti yhdessä. Puutteet tässä ketjussa yhdellä toimijalla aiheuttavat kuormittumista toisella toimijalla, sillä ikääntyneet tarpeet näyttäytyvät yli toimintasektori rajojen. (Rossi ym. 2022, 581.)

Ikääntyneiden tarpeiden tunnistamista on pyritty vahvistamaan keskitetyin palveluin, mutta erityisen tarpeen asiakassegmentti on jäänyt vähemmälle huomiolle (Niemi ym. 2021, 204). Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, §3) on määritelty, mitä erityisen tuen tarve tarkoittaa: ”henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali ja terveystalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisten tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi ja jonka tuen tarve ei liity korkeaan ikään siten kuin vanhuspalvelulaissa säädetään”. Erityisen tuen tarpeen tunnistaminen ei ole helppoa ammattilaisten keskuudessa. Sosiaalihuoltolaissa

määritelty erityisen tuen tarve on ammatillisille abstrakti ja tulkinnanvarainen käsite. Vaikka ammattilaiset tunnistaisivat erityisen tuen tarpeen asiakkaan, haasteeksi saattaa nousta, ettei gerontologisen sosiaalityön osaajia ole saatavilla, joille ikääntyneen voisi ohjata. Tällaiset epäselvyydet ja palveluiden puutteet saattavat pitkittää ja vaikeuttaa asiakkaan tilannetta. Vanhustyön ammattilaiset odottavat gerontologisen sosiaalityön sosiaalityöntekijöiltä kokonaisvaltaista vastuottoa asiakkaan tilanteessa. Vastuunottoa toivotaan erityisesti haastavaa eettistä punnintaan vaadittaviin tilanteisiin. Sosiaalityöntekijöiden tukea toivotaan myös konkreettisiin asiakastapaamisiin, joissa voi olla pelkona kohdata aggressiivista käytöstä. (Kinni ym. 2023, 284–285.)

Gerontologisen sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu arviointityö, neuvonta, palveluohjaus, selvittelytyö, lausuntojen kirjoittaminen, kriisityö sekä tukeminen ja psykososiaalinen työ (Seppänen 2017, 261). Rossi on väitöskirjassaan tutkinut gerontologisen sosiaalityön käytäntöjä ja paikantanut niissä neljä eri osa-aluetta: arviointi, neuvottelu ja suostuttelu, liittäminen ja tuki (Rossi 2021, 88). Jaot eivät ole käytännössä näin mustavalkoiset, sillä ne liittyvät tiiviisti toisiinsa ja esiintyvät samanaikaisesti (Mt., 119). Jotta ikääntynyttä asiakasta voidaan lähteä auttamaan hänen haasteellisessa tilanteessaan, tulee hänen elämäntilanteensa kartoittaa kokonaisvaltaisesti (Antikainen-Juntunen 2014, 112). Sosiaalihuoltolakiin on vuonna 2006 lisätty säädös koskien palvelutarpeen arviointia (Seppänen 2017, 258). Kartoittamisen syvyys korostuu, kun sosiaalityöntekijä tekee yhdessä asiakkaan ja hänen mahdollisen verkostonsa kanssa palvelutarpeen arviointia. Palvelutarpeen arvioinnissa tarkastellaan toimintakyvyn eri osa-alueita ja sitä kautta tunnistetaan tuen tarpeita sekä niihin vastaavia palveluita. Arvioinnissa nostetaan esiin ikääntyneen elämässä olevia haasteita, mutta arvioissa tulee nostaa selvästi esiin myös ikääntyneen vahvuudet. Rakenteisen palvelutarpeen arvioinnin tekeminen toimii samalla työvälineenä ottaa puheeksi haastaviakin asioita. (Seppänen 2017, 262–263.)

Ylisen Sadun (2008) väitöskirjassa tutkittiin gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta. Tutkimuksessa todettiin gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuuden jakaantuvan kolmeen osaan: muodolliseen-, menetelmälliseen- ja eettiseen asiantuntijuuteen. Muodolliseen asiantuntijuuteen kuuluvat sosiaalipalvelujärjestelmän ja asiakkaiden oikeuksien tunteminen sekä ikääntymiseen ja vanhuuteen ilmiönä liittyvä erityistieto. Menetelmällinen asiantuntijuus perustuu vuorovaikutustyyliin, asianajoon, voimaannuttamiseen ja verkostotyöhön. Tutkimuksessa löydettiin, että erityinen gerontologisessa sosiaalityössä

käytetty menetelmä on muistelumenetelmä. Eettiseen asiantuntijuuteen sisältyy sosiaalityön eettisten periaatteiden tunteminen sekä eri osapuolien välillä välittäjänä toimiminen. (Ylinen 2008, 80.)

3.2 Taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistaminen

Arvion mukaan vain yksi uhri 44:stä taloudellisen kaltoinkohtelun uhrista saa apua viranomaisilta tai kaltoinkohteluun erikoistuneilta toimijoilta. Tämä johtuu muun muassa siitä, että ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua on vaikea tunnistaa. Kaltoinkohtelun ilmetessä kaikkia ikääntyneen elinpiirissä olevia auktoriteetti tai luottoasemassa olevia henkilöitä tulisi epäillä. Tekijä ei välttämättä ole se lähin henkilö uhrin lähipiirissä vaan voi asua jopa toisella mantereella. Perheet, joissa elää useampi eri sukupolvi samassa taloudessa ovat hyvin riippuvaisia toisistaan, mutta samalla niissä jaetaan sosiaalista ja taloudellista tukea, mikä voi suojata taloudellisen kaltoinkohtelulta. Toisaalta, jos niissä tapahtuu kaltoinkohtelua voi ulkopuolisten olla haastavampaa tunnistaa sitä. Erityisesti maahanmuuttaja perheet saattavat olla hyvin suljettuja. Maahanmuuttaja ryhmittymissä heidän kulttuuriinsa perustuvien normien ja uskomuksien vuoksi ikääntyneet uhrit eivät myöskään itse hae apua tilanteeseensa. (Fealy ym. 2012, 9–12.)

Ikääntyneistä saattaa laajemmin elää virheellinen käsitys, jonka mukaan he olisivat täysin passiivisia ja kykenemättömiä puolustamaan itseään kaltoinkohtelulta. Tämä ei pidä täysin paikkaansa, sillä Jackson, Shellyn & Hafemeister, Thomasin tutkimuksen (2018) mukaan ikääntyneistä uhreista lähes puolet olivat tunnistaneet kaltoinkohtelun. Kuitenkin heistä vain joka viides oli ilmoittanut siitä viranomaiselle. Loput olivat kertoneet kaltoinkohtelusta jollekin toiselle henkilölle, joka oli ilmoittanut siitä eteenpäin viranomaisille. (Jackson & Hafemeister 2018, 4.) Luku nostaa esiin kysymyksen ikääntyneiden omasta osuudesta ja vastuusta uhriutumiselleen. Usein ikääntyneet uhrit ovat ainakin jollakin tasolla tietoisia hyväksikäytöstä, ja joskus jopa aktiivisesti osallistuneet uhriutumiseen. Tällaiset uhrit saattavat kohdata paheksuntaa yleisellä tasolla, sillä yleisessä käsityksessä uhrin ei olisi tullut saattaa itseään riskialttiiseen tilanteeseen tai olla mahdollistamassa omaa hyväksikäyttöään. (Jackson & Hafemeister 2013, 91.) Syynä miksei ikääntynyt ole halunnut kertoa talouteen liittyvistä asioista läheisilleen voi olla pelko, että sen seurauksena hänen päätöksentekokykynsä kyseenalaistettaisiin ja toimintamahdollisuuksiaan rajattaisiin (Mt.,

301). Uhriutumisen dynamiikka selittää tätä ilmiötä vielä hieman enemmän, mutta joissakin tapauksissa meidän on vain hyväksyttävä, että ikääntyneet ovat itse mahdollistaneet kaltoinkohtelunsa (Mt., 91). Toisaalta on tilanteista, etteivät ikääntyneet ole kyenneet tunnistamaan ja osanneet nimetä tapahtunutta toimintaa kaltoinkohteluksi (Fealy ym. 2012, 9; Kutin ym. 2017, 269). Parisuhteen sisäisessä taloudellisessa kaltoinkohtelussa puolet naisista eivät olleet tunnistaneet kaltoinkohtelua alusta alkaen (Kutin ym. 2017, 272). Tällaisten uhrien on ensin opittava, mitä taloudellinen kaltoinkohtelu tarkoittaa ja tunnistettava se teon tapahtuessa, jotta he voisivat siihen itse puuttua (Jackson & Hafemeister 2018, 4). Lisäksi tunnistamisen haasteissa on todettu, etteivät ulkopuoliset, kuten sosiaalipalvelut ja muut ammattilaiset ole onnistuneet riittävästi tunnistamaan taloudellista kaltoinkohtelua tai heitteille jättöä (Fealy ym. 2012, 9).

On tavallista, että ongelmat ehtivät pitkittyä ja avunsaanti viivästyä, mikäli tilannetta ei ole havaittu ja ikääntynyt uhri ei ole jo valmiiksi palveluiden piirissä (Seppänen 2017, 257). Kirjallisuuskatsauksen (2012, 9) mukaan ikääntyneen perheellä, hänen hoitajillaan sekä muilla sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla, jotka ovat läheisesti tekemisissä hänen kanssaan tekemisissä on parhaimmat mahdollisuudet tunnistaa ikääntyneeseen kohdistuva kaltoinkohtelu. Ikääntyneiden palveluntarve tunnistetaan usein kotihoidossa. Kotihoidossa voidaan havaita, ettei ikääntyneellä ole riittäviä palveluita vastaamaan ja tukemaan ikääntyneellä ilmenneisiin tarpeisiinsa, ja he tekevät huoli-ilmoituksen sosiaalihuoltoon. Pankit olivat havainneet kaltoinkohtelun kuudessa prosentissa tapauksista ja ilmoittaneet niistä vain kolme prosenttia eteenpäin viranomaisille. (Jackson & Hafemeister 2018, 4). Pankkien on havaittu olevan avainasemassa taloudellisen väärinkäytön tunnistamisessa. Pankkialan henkilökunta jättää kuitenkin ilmoittamatta epäilyttävistä tilisiirroista viranomaisille mahdollisen oikeudenkäynnin ja yksityisyydensuojan rikkomisen pelosta. (Fealy ym. 2012, 13–14.) Sosiaalityön tarpeesta ilmoituksia tekevät myös muut henkilöt, kuten naapurit, isännöitsijä, ikääntyneen läheiset tai ikääntyneet itse. (Seppänen 2017, 257.) Huoli-ilmoituksen tekeminen perustuu sosiaalihuolto (1301/2014, §35) -ja vanhuspalvelulakiin (28.12.2012/980 §25), ja sen tekeminen salassapitosäännösten estämättä on velvollisuus, mikäli ikääntyneen huolenpito, terveys tai turvallisuus on uhattuna.

3.3. Sosiaalityön asiantuntijuus ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa

Ei ole olemassa yhtä koko ikääntyneiden kaltoinkohtelua kattavaa teoria pohjaa, eikä yhtä ainoaa tapaa kaltoinkohtelun ennaltaehkäisemiseen, tunnistamiseen tai siihen puuttumiseen (Goergen & Beaulieu 2017, 131). Ikääntyneiden taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttuminen vaihtelee maittain, ja on ennen kaikkea huomioitava, että oikeudelliset interventiot, jotka ovat toimivia yhdessä maassa voivat olla tehottomia toisessa. Yhteisesti jaettua on varmasti, että kaltoinkohteluun puuttumisen keinoissa tulisi säilyttää ja edistää ikääntyneen itsenäisyys ja autonomia. (Fealy ym. 2012, 13–14.)

Taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttumisessa tarvitaan usein pitkäjänteistä muutostyötä, joka vaatii sosiaalityöntekijältä aikaa. Muutostyön pohjan luominen alkaa luottamuksellisen suhteen rakentamisella asiakkaan ja työntekijän välille. Jotta sosiaalityöntekijä voi jäsentää tilanteen ja hahmottaa sitä kautta asiakkaan avun ja tuen tarpeet, tulee hänen ymmärtää riittävästi asiakkaan kokemuksia, ajatuksia ja tunteita. Ikääntyneen tilanteen sekä mahdollisten avun tarpeiden laaja-alaiseen selvittämisen tueksi tarvitaan lisäksi ikääntyneen verkostolla olevaa tietoa ikääntyneen tilanteesta. Tavoitteena on luoda realistinen kuva ikääntyneen tilanteesta ja hänen voimavaroistaan sosiaalisesti näkökulmasta tarkasteltuna. Iäkkään tilanteesta voidaan tulkinnan lisäksi kerätä faktuaalista tietoa, joka taloudellisen kaltoinkohtelun kohdalla voisi olla muun muassa kognitiivisen toimintakyvyn mittaaminen tai tiliotteiden selvittäminen. Kaiken tämän jälkeen on mahdollista alkaa todella arvioimaan ja suunnittelemaan ratkaisuvaihtoehtoja yhdessä asiakkaan kanssa. (Rossi 2021, 89–91; 105–107.)

Sosiaalityön menetelmätietoon kuuluvat haastattelumenetelmät, jotka tukevat vuorovaikutussuhteen rakentumista, asianajoa, voimaannuttamista ja verkostotyötä. Voimaantumisen tavoitteena on, että sen myötä ikääntynyt haluaisi alkaa ottamaan vastuuta ja tekemään päätöksiä, jotka liittyvät hänen omaan elämäänsä. Tämän menetelmän tärkeys korostuu muun muassa kaltoinkohtelutyössä. Voimaannuttamista tehdään asiakkaan lisäksi verkostotyön keinoin luomalla häntä tukevia verkostoja. Työskentelyssä voidaan hyödyntää myös muistelumenetelmää, joka vahvistaa ikääntyneen hyvinvointia ja auttaa kokemaan oman elämän merkitykselliseksi. Käytännön työssä muistelumenetelmällä pyritään nostamaan esiin iäkkään selviytymiskeinoja. (Ylinen 2008, 72–74.) Paikannettujen selviytymiskeinojen avulla on mahdollista arvioida paras interventio keino

kaltoinkohtelutilanteeseen (Rossi 2021, 105; Ylinen 2008, 73–74). Samalla elämäntilannetta arvioiva kuuntelu voi toimia osana luottamuksellisen suhteen rakentumista sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä (Rossi 2021, 105). Sen on myös havaittu vaikuttavan positiivisesti ikääntyneiden voimaantumiseen sekä heidän henkiseen hyvinvointiinsa, vahvistaen heidän tärkeyden tunteen kokemusta ja lisäksi heidän kiinnostustaan osallisuutta kohtaan (Antikainen-Juntunen, 2014 112–113).

Muutokset ikääntyneiden omassa toiminnassa tapahtuvat hitaasti. Muutoksiin on hyvä varata aikaa vähintäänkin vuosi. Aikaa tarvitaan neuvotteluissa ja suostutteluissa kunnioittavaan kohtaamiseen, jossa asiakasta ja hänen näkemyksiään tilanteesta todella kuullaan. Aikaa tarvitaan myös siihen, että työntekijä voi avata asiakkaalle riittävällä tasolla palvelujärjestelmää ja siihen sidottuja toimintavaihtoehtoja (Mt., 100.) Tähän menee erityisen paljon aikaa silloin, jos ikääntyneellä ei ole perhettä auttamassa arjen asioissa. Silloin gerontologisen sosiaalityön tehtävänä on rakentaa ja vahvistaa ikääntyneen ympärille sopivat verkostot. (Seppänen 2017, 260.) Sosiaalityöntekijöillä tulee olla riittävä osaaminen hakea eri tahoilta asiakkaiden tarvitsemat edut ja palvelut. Sosiaalityöntekijöiden tulee olla ajan tasalla sosiaalipalveluista, lakimuutoksista ja muusta kolmannen sektorin tarjonnasta. (Ylinen 2008, 72–73.) Ikääntyneiden asiakkaiden on mahdotonta tuntea ja hahmottaa laajaa palveluverkostoa, johon he tarvitsevat sosiaalityöntekijän apua. (Ylinen 2008, 72–73.) Tätä tehtävää voidaan kutsua asianajoksi ja se näyttäytyy palveluverkoston ja etuuksien asiantuntijuutena. Asianajo tehtävää tarvitaan ikääntyneen asiakkaan verkostoissa ja vahvistamaan ikääntyneen omaa toimijuutta. Sosiaalityöntekijä tehtävänä on tunnistaa asiakkaansa etu ja puolustaa niitä eri tilanteissa. Tähän voi kuulua asiakkaan etujen, kuten palveluiden vaatimista eri organisaatioilta tai asiakkaan talousoikeuksien turvaamista hänen omaisiltaan. (Ylinen 2008, 72–73.) Neuvonnan lisäksi toimijuuden vahvistamista tehdään lisäämällä ikääntyneen ymmärrystä hänen omista oikeuksistaan (Rossi 2021, 100). Kannustamalla ikääntyneitä puolustamaan ja vaatimaan omia oikeuksiaan eri tilanteissa, sosiaalityöntekijät pyrkivät vahvistamaan asiakkaan omaa toimijuutta (Ylinen 2008, 72–73).

Gerontologisessa sosiaalityössä sosiaalityöntekijät toimivat ikääntyneen asiakkaan ja hänen läheistensä välissä sillan rakentajana (Ylinen 2008, 78). Neuvottelua asiakkaan ja hänen verkostonsa kanssa sekä heidän välillään käydään tarvittavista palveluista, joita ikääntynyt tarvitsisi. Neuvottelua ja suostuttelua saatavista palveluista käydään sekä asiakkaan että viranomaisten lähtökohdista käsin – myönnetäänkö jotakin palvelua ja vastaanottaako

asiakas sen. Suostuttelua tarvitaan, kun asiakas kieltäytyy tarjotusta palvelusta, vaikka hänellä olisi siihen selvä tarve. Asiakkaalla on lähtökohteisesti itsemääräämisoikeus asioistaan ja oikeus kieltäytyä. Suostuttelu nähdään tällöin huolenpitona asiakkaasta. (Rossi 2021, 95–97.) Palvelujärjestelmän ristiriitaisten vaatimusten lisäksi ikääntyneiden omaiset saattavat rajoittaa ikääntyneen omaa itsemääräämisoikeutta tavoitteenaan, ettei ikääntynyt saisi käyttää ja päättää omasta omaisuudestaan. Nämä ovat eettisesti haastavia tilanteita, joita gerontologiset sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään. Näiden ratkaisemiseksi tarvitaan eettistä asiantuntijuutta, jota sosiaalityöntekijät toteuttavat usein huomaamattaan. (Ylinen 2008, 74–77.) Eettistä asiantuntijuutta vaaditaan erityisesti tilanteissa, joissa ikääntyneillä uhreilla voi olla hyvin heikko toimijuus. Tällöin vahva eettinen asiantuntijuus ohjaa sosiaalityöntekijää toimimaan ja tekemään valintoja aina asiakkaan edunmukaisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä puolustaa ja ajaa ikääntyneen etuja tämän verkostoissa. (Seppänen 2017, 264.)

Gerontologisessa sosiaalityössä asiakkaan tuki voidaan jakaa emotionaaliseen ja materiaaliseen tukeen. Emotionaalisella tuella tarkoitetaan kohtaamistyössä asiakkaalle annattavaa psykososiaalista tukea (Rossi 2021, 105.) Psykososiaalisessa tukijan roolissa sosiaalityöntekijän tehtävänä on asiakkaan kannattelu kuuntelun ja myötäelämisen kautta (Antikainen-Juntunen 2014 112–113). Ikääntyneiden odotukset tulevaisuutta kohtaan voivat muihin ikäryhmiin verrattuna olla negatiivisempia ja he voivat kokea tilanteensa todella toivottomaksi (Soukiala 2023, 274). Ikääntyneiden motivaation heikkeneminen vaikuttaa heidän toimijuuteensa ja sitä kautta päätöksentekokykyyn ja mahdollisuuksiin muuttaa omaa elämäänsä (Antikainen-Juntunen 2014 113). Sosiaalityöntekijät voivat näissä tilanteissa valaa ikääntyneeseen toivoa ja uskoa, että tilanteeseen saadaan vielä muutos (Soukiala Tiina 2023, 274).

Tehokkainta ikääntyneiden taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttuminen on, kun se päästään tekemään moniammatillisesti yhdessä eri toimijoiden kanssa (Goergen & Beaulieu 2017, 131). Silloin on mahdollista vaikuttaa perheen, kulttuurin, oikeudellisen, palvelujärjestelmän ja talouden tasoilla (Fealy ym. 2012, 16). On tunnistettu, että pankeilla ja heidän työntekijöillään on merkittävä rooli ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa, mutta siitä huolimatta vahva yhteistyö heidän sekä sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin ja oikeuslaitosten välillä ei toteudu. Tämä olisi

välttämätöntä intervention onnistumiseksi, jotta eri toimijoilla olevat tiedot voitaisiin yhteisesti jakaa. (Phelan ym. 2023, 2151–2152).

Ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi tarvitaan kriminologisen näkökulman hyödyntämistä (Goergen & Beaulieu 2017, 126). Jackson & Hafemeister (2013) tutkimuksen mukaan taloudellisista kaltoinkohtelu tapauksista vähän reilussa joka kymmenessä tapauksista oli nostettu syyte tekijää vastaan. Kaltoinkohtelu tilanteiden selvittämisessä yli puolissa tapauksissa oli mukana jonkinlaisia oikeustoimia. Vertailun arvioista on, että fyysisestä väkivallasta oli nostettu jopa nelinkertaisesti enemmän syytteitä. Tämä johtuu siitä, että sen todistusaineisto on konkreettisempaa ja lait kriminalisoivat teon selkeämmin. Toisena syynä lukujen suurelle erolle voi olla tilannekohtaiset tekijät, joissa ikääntyneet voivat säikähtää fyysistä väkivaltaa ja sen seurauksena soittaa heti poliisille, mikä osaltaan selittää fyysisen väkivallan ja oikeustoimenpiteiden korkeampaa lukua verrattuna esimerkiksi taloudelliseen kaltoinkohteluun. Taloudellisissa kaltoinkohtelu tapauksissa syyte oli nostettu nimenomaan petoksista ja väärennöksistä. Väärennöstapauksissa pankkien oli havaittu palauttavan menetetty summan ikääntyneelle takaisin, jos he saivat häneltä luvan nostaa syytteen rikoksentekijää kohtaan. Kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat antaneet tämän suostumuksen, sillä heillä ei nähtävästi ollut tunne- tai perhesidettä tekijään. (Jackson & Hafemeister 2013, 349–352.) Pitkälti kaltoinkohteluun puuttuminen ja rikosilmoituksen tekeminen on sidoksissa ikääntyneen omaan kykyyn tunnistaa se ja ilmoittaa asiasta eteenpäin. Tähän vaikuttavat heikentyneiden fyysisten ja psyykkisten kykyjen lisäksi tunnetekijät, kuten itsensä syyllistäminen, teon salaaminen ja tunnelukot. (Goergen & Beaulieu 2017, 132.)

Oikeudelliset keinot tarjoavat mahdollisuuksia turvata ikääntyneen taloudenhoito (Fealy ym. 2012, 13). On kuitenkin tunnistettu, että joissakin tapauksissa edunvalvontakaan ei ole riittänyt suojaamaan ikääntyneen varoja, vaan kaltoinkohtelijat ovat löytäneet uusia keinoja kiertää ne (Phelan ym. 2023, 2145). Jackson nostaa esiin rikosoikeudellisen lähestymistavan rajallisuuden esiin siltä kantilta, ettei kaikkiiin kaltoinkohtelun tilanteisiin ole mahdollista puuttua syytteen nostolla. Kaikki kaltoinkohtelu kokemukset eivät ole lainvastaisia. Lisäksi rikosoikeudellisella prosessilla on havaittu olevan käänteinen vaikutus uhrien voimaantumiselle. (Jackson & Hafemeister 2014, 4; 12.) Joissakin tapauksissa niillä on ollut negatiivisia seurauksia uhreille (Jackson & Hafemeister 2016, 2).

Sosiaalityöntekijöiden on havaittu tekevän vähemmän seurantaan taloudellisissa kaltoinkohtelu tapauksissa kuin muissa kaltoinkohtelun muodoissa. Tämä saattaa johtua siitä, että usein ikääntyneen hengelle ei näissä tapauksissa nähdä kohdistuvan yhtä suurta riskiä tai tapauksen kokonaisvastuun katsottiin olevan jollakin toisella. Joissakin tapauksissa sosiaalityöntekijät katsoivat tilanteen ratkenneen lopullisesti, jolloin seuranta ei heidän arvionsa mukaan enää tarvittu. Tulos on huolestuttava, jos taloudellisen hyväksikäytön seurauksia tai sen mahdollisuutta uusiutua ei oteta riittävän vakavasti. Seuranta olisi tarpeen jo pelkästään siitä näkökulmasta, että tapahtunut taloudellinen kaltoinkohtelu voi toimia madaltuneena porttina altistua muille kaltoinkohtelun muodoille. (Jackson & Hafemeister 2013, 336.)

Interventioiden tulisi pohjautua tutkittuun tietoon, jonka vuoksi Jackson ja Hafemeister (2016) esittävät interventioiden vaikuttavuuden heikoksi syyksi riittämätöntä ja puutteellista teoriapohjaa. Tarkemmin kritiikki kohdistuu siihen, ettei kaltoinkohteluun vastaamisessa oteta riittävästi huomioon kaltoinkohtelun eri muotoja, vaan eri kaltoinkohtelun muodot ja niihin vastaaminen sisällytetään usein kaiken kattavan kaltoinkohtelun viitekehyksen alle. Palveluissa on lisäksi tapana ollut keskittyä kaltoinkohtelutapauksissa yksinomaan uhuriin, eikä hänen kaltoinkohtelijaansa. Tällainen käytäntö voi vääristää teorian muodostusta. (Jackson & Hafemeister 2016, 2–3.) Rikosoikeudellinen puuttumisen rinnalla tulisi hyödyntää samalla muita interventiovaihtoehtoja, jotka ottavat uhrin lisäksi paremmin huomioon kaltoinkohtelijan. Pelkkä huomion kiinnittyminen uhuriin sivuuttaa tehokkaat interventio vaihtoehdot. (Jackson & Hafemeister 2013, 5.) Tiedosta huolimatta kaltoinkohtelijoille kohdistuvat tukiohjelmat ovat edelleen harvinaisia (Goergen & Beaulieu 2017, 133).

3.4 Taloudellisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy

Ikääntyneiden kaltoinkohtelun ennaltaehkäisemisessä pyritään vähentämään sosiaalisia ongelmia riskitekijöiden, etenemisen ja seurauksien kautta. Tähän pyritään tilanteiden tunnistamisen sekä laajempien ja suorien interventioiden kautta. Rutiini aktiivisuus teorian mukaan kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyssä on tärkeintä suojaavien henkilöiden ja/tai tekijöiden lisääminen ja turvan vahvistaminen. Tämä on erityisen tärkeää muistisairaiden

kohdalla. Ikääntyneen joutumista taloudellisen kaltoinkohtelun uhriksi yritetään estää erilaisin keinoin, kuten vähentämällä sosiaalista eristäytymistä vahvistamalla perheiden sisäisiä suhteita. Rutiini aktiivisuus teorian mukaan taloudellisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyssä tulee suojaavien tekijöiden lisäämisen lisäksi keskittyä mahdollisuuksien poistamiseen (Goergen & Beaulieu 2017, 130–131). Ikääntyneiden taloudenhoito on hyvä järjestää ennaltaehkäiseväksi siten, ettei kenelläkään asiattomalla ole mahdollisuuksia päästä kontrolliin ikääntyneen omaisuudesta. Kevyempiä ennaltaehkäiseviä suojaavia keinoja on muun muassa laittaa ikääntyneen laskut suoramaksuun sekä käyttämällä lakimiehiä testamentin tekemisessä tai sen uusimisessa. (Fealy ym. 2012, 13–14.) Kaltoinkohtelun mahdollisuuksia voidaan poistaa tehostamalla holhoojien ja edunvalvojien toiminnan tarkkailua (Goergen & Beaulieu 2017, 131). Tämän vuoksi on ehdotettu, että edunvalvojien tulisi toimittaa vuosittaiset asiakirjat ja valtakirjat satunnaistarkastuksiin (Fealy ym. 2012, 13).

Ennaltaehkäisyssä koulutusten ja yleisen tietoisuuden lisäämisen on todettu olevan paras tapa ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisemisessä (Mt., 14). Taloudellisesta kaltoinkohtelusta tulee tiedottaa ikääntyneitä sekä heidän omaisiaan, ja kouluttaa heitä turvaamaan itsensä (Goergen & Beaulieu 2017, 131). Ikääntyneiden kanssa läheisessä kontaktissa olevia ihmisiä on hyvä kouluttaa havaitsemaan taloudellisen väärinkäytön merkkejä ja kuinka toimia niissä tilanteissa (Fealy ym. 2012, 13). Suomessa viimeisin merkittävä taloudellisen kaltoinkohtelun tietoa rakentava ja sitä jakava hanke toteutui vuosina 2021–2024. Taloudellinen väkivalta tutuksi -hankkeessa kehitettiin uudenlaisia, moniammatillisia auttamismalleja taloudellisen kaltoinkohtelun kokijoille. Hankkeen tehtävänä oli myös kehittää ammattilaisten valmiuksia tunnistaa ja ottaa puheeksi taloudellinen kaltoinkohtelu asiakas- tai potilastyössään. Hankkeen aikana aiheesta järjestettiin koulutuksia ja luentoja sekä heidän nettisivuiltaan on edelleen löydettävissä kattavasti materiaalia sekä taloudellisen kaltoinkohtelun kokijoille että ammattilaisille. (Taloudellinen väkivalta tutuksi -hanke 2021–2024.)

Ennaltaehkäisyssä voidaan käyttää apuna lainsäädännöllisiä toimenpiteitä, teknologiaa ja kouluttaa laajemmin eri ammattiryhmiä tunnistamaan kaltoinkohtelua. Koulutuksissa jaetaan tietoa kaltoinkohtelu ilmiöstä, sen tunnistamisesta sekä johdolle että henkilökunnalle, ja kuinka toimia sen havaitessaan. (Goergen & Beaulieu 2017, 131.) Yli puolet sosiaalityöntekijöistä koki saaneensa vähemmän koulutusta taloudelliseen

kaltoinkohteluun kuin muihin kaltoinkohtelun muotoihin. Tämä voi olla syynä siihen, minkä vuoksi sosiaalityöntekijät kokivat taloudellisen kaltoinkohtelun fyysistä väkivaltaa ja laiminlyöntiä haastavammaksi tutkia ja todistaa. Sosiaalityöntekijät kokivat, että taloudelliseen kaltoinkohteluun oli myös haastavampaa saada tukea syyttäjältä. (Jackson & Hafemeister 2013, 344–345.) Muista ammattiryhmistä erityisesti pankin henkilökuntaa tulisi kouluttaa tunnistamaan taloudellinen hyväksikäyttö, (Goergen & Beaulieu 2017, 131) sillä riski taloudelliselle väärinkäytölle kasvaa, kun ikääntynyt on luovuttanut taloudenhoitonsa jollekin toiselle henkilölle. Väärinkäyttöksiin puuttumisessa on hyvä ohjeistaa pankkeja ilmoittamaan ikääntyneelle tai hänen edunvalvojalleen tilillä tapahtuvasta epämääräisestä toiminnasta (Fealy ym. 2012, 13).

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA METODOLOGIA

4.1 Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on selvittää ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta sekä siihen puuttumisen mahdollisuuksia. Kontekstina tutkielmassa on ikääntyneiden yksityiskodin piiri, jonka vuoksi olen rajannut tarkastelusta pois kaikki viralliset hoivayksiköt. Tutkielmassa keskityn ikääntyneiden informaaleihin ihmissuhteisiin, ja olen rajannut erilaiset viralliset hoivasuhteet tarkastelun ulkopuolelle. Tutkielmassa kysytään: ”Millaista ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu on heidän

informaaleissa suhteissaan?”. Tähän tutkimustehtävään vastaan seuraavien tutkimuskysymyksien avulla:

- 1) Miten ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu ilmenee?
- 2) Millaista ikääntyneiden taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttuminen on gerontologisessa sosiaalityössä?

Tutkimustehtävään haetaan vastauksia selvittämällä sosiaalityöntekijöiden tulkintoja ilmiöstä ja kokemuksia sen parissa työskentelystä. Ikääntyneiden parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät kohtaavat ja suojaavat työssään ikääntyneitä taloudellisen kaltoinkohtelun uhreja. Sosiaalityöntekijöillä, jotka työskentelevät ikääntyneiden parissa on ilmiöstä ajankohtaista tietoa, ja ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun tarkastelu sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta mahdollistaa ilmiön kuvailun myös niiden ikääntyneiden uhrien osalta, jotka eivät kykene ymmärtämään tai ilmaisemaan kokemaansa. Tutkielman ensimmäisessä vaiheessa keräsin laadullisen aineiston haastatteluin. Haastatteluita toteutui lopulta kolme: kaksi ryhmähaastattelua ja yksi yksilöhaastattelu. Yhteensä haastateltavia oli kuusi sosiaalityöntekijää. Sosiaalityöntekijöiden tulkintoja taloudellisesta kaltoinkohtelusta voidaan parhaiten tavoittaa laadullisen tutkimuksen keinoin. Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus on tutkimustyyppiltään empiiristä (Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018, 21.) Laadullisen tutkimuksen avulla on mahdollista selvittää yksilöiden kokemuksia, ja ymmärtää ilmiöiden merkityksiä sekä niiden välisiä suhteita toisin kuin kvantitatiivisen tutkimuksen keinoin. (Tökkäri Virpi 2018, 66.)

Tutkielmaa ei ohjaa tiukka teoreettinen malli, vaan ennemminkin teoreettinen viitekehys. Teoreettinen viitekehys koostuu ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua koskevasta aiemmasta tutkimustiedosta sekä fenomenologisesta tutkimusperinteestä. Taloudellinen kaltoinkohtelu on ilmiönä moninainen, jonka vuoksi fenomenologinen näkökulma, jossa pyritään ottamaan huomaamaan ilmiöön liittyviä monia eri merkityksiä, sopii tähän tutkielmaan. Yksittäiset merkitykset ja niistä rakentuvat merkityskokonaisuudet tuovat esiin taloudellisen kaltoinkohtelun eri puolia. (Laine Timo 2018, 30; 37.)

Fenomenologisen tutkimuksen teoreettiset kysymykset liittyvät ihmiskäsitykseen, kokemukseen ja merkitykseen (Mt., 30). Ihmisen ollen tutkimuksen keskiössä fenomenologinen tutkimus tutkii käsitystä ihmisestä sekä ihmisestä saatavasta tiedosta ja sen tiedon luonteesta. Fenomenologisen perinteen mukaan ihmisiä voidaan ymmärtää

tutkimalla heidän kokemusmaailmaansa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 30.) Fenomenologisessa ihmiskäsityksessä yksilöiden käsitys maailmasta rakentuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Samalla he vuorovaikutuksessaan vaikuttavat vastavuoroisesti ympäristöönsä. Fenomenologiassa asioita tarkastellaan yksilön näkökulmasta, hänen kokemusmaailmastaan käsin. Yksilön tämänhetkinen kokemusmaailma on tulosta hänen historiastaan, ja hänen nykyinen todellisuutensa tulee vaikuttamaan hänen tuleviin kokemuksiinsa. Vaikka kokemuksia tarkastellaan yksilön näkökulmasta, kokemusmaailmat ovat jaettuja tietyn yhteisön sisällä, jotka tuovat esiin laajemmin vaikuttavia asioita muun muassa yhteiskunnasta. (Laine 2018, 25; 27.)

Yksilön kokemusten ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen myötä kokemukset saavat merkityksensä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 30–31). Samoin kuin kokemusmaailmat, merkitykset jaetaan laajemmin samaan yhteisöön kuuluvien jäsenten kanssa. Asioiden merkitykset ja jaettu kokemusmaailma ovat näin ollen kontekstisidonnaisia. Merkitykset vaikuttavat siihen, miten ihminen asennoituu ja tulkitsee maailmaa. (Laine 2018, 26.) Fenomenologinen ajatus merkityksestä perustuu siihen, että ihmisten toiminnan suuntautumisen taustalla on pääsääntöisesti aina tarkoitus. Nimenomaan nämä kokemuksen kautta syntyvät merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen kohteena. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 30–31.) Kokemukset ovat aina yksilöllisiä, vaikkakin ne muotoutuvat suhteessa kaikkeen ympäröivään. Näin ollen, kun ne ovat yksilöllisesti koettuja, jää niistä aina osa-alueita pimentoon. Yksilön ei ole mahdollista tavoittaa kaikkia tekijöitä ja puolia omissa kokemuksissaan. (Laine 2018, 34.)

Käsitysten ja kokemusten välinen suhde on haastava, ja joskus ne on vaikea erottaa toisistaan. Käsitykset ovat muodostuneet välillistenkin tekijöiden ja tiedon välityksellä, kun taas kokemukset ovat omakohtaisesti koettuja. Kokemusmaailman tavoittamiseksi olisi päästävä käsiksi yksilön toimintaan ja hänen kokemuksiinsa todellisissa tilanteissa. (Laine 2018, 35.) Tässä tutkielmassa sosiaalityöntekijät kertovat omien kokemuksiensa kautta ilmiöstä. Tällöin voidaan olettaa, että heidän käsityksensä tilanteista on muodostunut juuri omakohtaisesti koetuista asioista, joita he ovat tulkinneet olemassa olleen tiedon ja ajoittain välillisten tekijöiden kautta. Sosiaalityöntekijät ovat harvoin itse paikalla juuri kaltoinkohtelu tilanteen tapahtuessa. He kokoavat itselleen käsityksen tapahtuneesta eri tietolähteistä ja suodattavat sen olemassa olevan tiedon kautta tulkinnaksi. Tätä tulkintaa

minä edelleen tutkijana jatkan, kun sosiaalityöntekijät ovat kertoneet omat kokemuksensa ja tulkintansa ilmiöstä minulle.

Tutkielman toisessa vaiheessa analyysin myötä haastateltavien kuvaukset pyritään käsitteellistämään. Lopulta eri merkityskokonaisuudet tuodaan yhteen, josta niiden välisten suhteiden kautta hahmottuu ilmiön kokonaiskuva. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkimustuloksia keskustelutetaan taloudellisen kaltoinkohtelun teoreettisen viitekehyksen kanssa vasta lopullisten tutkimustulosten saamisen jälkeen. Tutkimus on fenomenologisesta näkökulmasta tarkasteltuna onnistunut, jos se tuo kirkkaamman ja selkeämmän kuvan tutkittuun aiheeseen sekä kykenee tuomaan esiin ilmiön eri ulottuvuuksia. Luotettavuuden kannalta on arvioitava tutkielman eri vaiheissa, miten haastateltavan aito kokemus ja niille annetut merkitykset hänen näkökulmastaan käsin kyettiin tavoittamaan. Ilmiöstä tulee nousemaan analyysin myötä esiin myös haasteita, ja niiden kehittäminen vaatii eri puolien syvempää ymmärtämistä, joka fenomenologisessa tutkimuksessa tarkoittaa ilmiön merkitysrakenteiden hahmottamista. (Mt., 38–42.)

4.2 Tutkimusaineisto

Tässä tutkimuksessa fenomenologinen tieteenperinne nousee esiin sosiaalityöntekijöiden tulkintojen kuvailussa (ks., Tökkäri 2018, 64). Kokoavaa ymmärrystä voidaan ilmiöstä luoda, kun yksittäiset haastateltavat jakavat riittävää samankaltaisuutta suhteessa ilmiöön. Tällainen on esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden yhteisesti jakama ammatti ja asiantuntijuus. (Mt., 66.) Sosiaalityöntekijät jakavat ammattinsa kautta tuomien kokemusten myötä yhteistä kokemusmaailmaa ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelusta. Laaja-alaisimmin sosiaalityöntekijöiden kokemuksista ja niiden kautta tehdyistä tulkinnoista saadaan tietoa haastatteleamalla heitä. (Laine 2018, 33; Tuomi & Sarajärvi 2018, 63.) Heikkoutena haastatteluaineistoissa ja niiden myötä saatujen tuloksien kontekstisidonnaisuus, kontekstisidonnaisia, jonka vuoksi liian laajojen yleistysten tekoa tulee tutkijan välttää (Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009, 207). Haastattelut myös vievät paljon aikaa ja tutkijan täytyy opetella sekä valmistautua haastattelun piirteisiin ja haastattelijan rooliin (Mt., 206). Kyselytutkimuksen etuna olisi ollut tutkittavien helpompi tavoitettavuus ja analyysissa tilastollisten metodien hyödyntämisen mahdollisuus. Riskinä kyselytutkimuksissa kuitenkin on, että aineisto jää pintapuoliseksi. Kyselyihin vastaajien

vastausten panostukseen tai kysymysten asetteluun on tutkijan kyselyn lähettämisen jälkeen mahdotonta itse vaikuttaa. Voi myös olla, että hyvästä suunnittelusta huolimatta laadukkaita vastauksia tai ylipäättään vastaajia ei ole. (Mt., 195.)

Sosiaalityöntekijöiden haastattelun voidaan katsoa olevan asiantuntijahaastattelu. Sosiaalityöntekijöillä on ammattinsa kautta ilmiöstä erityistietoa, jota maallikoilla ei ole mahdollista olla. Tämän asiantuntija osaamisen rakentuminen on vaatinut aktiivista toimintaa ja vuorovaikutusta tieteellisten, ammatillisten ja organisaatioihin liittyvien kysymysten parissa. Sosiaalityöntekijöillä on tietoa ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun nykytilasta, sen vuorovaikutussuhteista ja siihen liittyvistä yhteiskunnassa tapahtuvista muutoksista. Tämän vuoksi heillä olevaa tietoa voidaan käyttää myös taloudellisen kaltoinkohtelun ymmärryksen rakentamiseen. (Alatalo, Marja & Åkerman, Maria & Vaitinen, Tiina 2017, 214–218.)

Systematisoivassa asiantuntijahaastattelussa tavoitteena on käsittää haastateltavan asiantuntijan tietämys objektiivisesti tietystä aiheesta, kuten tässä tutkielmassa taloudellisesta kaltoinkohtelusta. Vaikka systematisoiva tutkimusote edustaa positivistista tutkimusotetta, on tutkimusotteen näkemys tiedon puhtaasta objektiivisuudesta hyvä kyseenalaistaa. Asiantuntijatieto rakentuu aina vuorovaikutuksessa, tietyssä kontekstissa ja arvomaailmassa, jotka tutkijan tulisi tunnistaa. (Mt., 219.) Tämän lisäksi tässä tutkielmassa haastattelujen kautta saadaan tietoa taloudellisen kaltoinkohtelun ilmiöstä välillisesti. Haastateltavat sosiaalityöntekijät kertovat tulkintoja omien kokemuksiansa ja tulkintojensa perusteella, joita yhä edelleen tulkitaan lopullisessa haastatteluaineiston analyysissä. Tilanteiden havainnoinnin kautta on mahdollista saada suoraa tietoa siitä, miten asiat todellisuudessa käytännössä tapahtuvat. (Hirsjärvi ym. 2009, 212.) Ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelu ilmiön tarkasteltuun havainnoinnin soveltaminen olisi hyvin haastavaa, sillä taloudellinen kaltoinkohtelu tapahtuu useimmiten silloin, kun ulkopuoliset eivät ole tarkkailemassa tilannetta tai jopa edes uhri ei ole tietoinen taikka paikalla tapahtuma hetkellä.

Metodologisesti tutkimukseen sopii teemahaastattelu, joka on toiselta nimeltään puolistrukturoitu haastattelu. Siinä ennalta laaditut kysymykset jättävät haastateltaville vapaasti tilaa kertoa kokemuksistaan aiheen sisällä (Tuomi & Sarajarvi 2018, 65; Tökkäri 2018, 70). Teemahaastattelulla pyritään nostamaan esiin ihmisten tulkintoja sekä merkityksiä ja niiden rakentumista osana vuorovaikutusta (Tuomi & Sarajarvi 2018, 65).

Ryhmähaastatteluissa yksilöhaastatteluihin verrattuna haastateltavat ovat rentoutuneempia, mutta sen haasteeksi saattaa nousta ryhmien sisällä muotoutuvat ja vaikuttavat dynamiikat. Sosiaalityöntekijät ovat tottuneet työssään ryhmäkeskusteluihin ja puhumaan vaikeistakin aiheista, joten en näe ryhmässä vallitsevia dynamiikkoja riskinä haastateltavien vapaalle kerronnalle, ja sitä kautta aineiston luotettavuudelle. Haastatteluryhmiin toivoin 2–4 osallistujaa, etteivät äänet sekoituisi nauhoitteella, ja kaikki ehtisivät jakamaan ajatuksensa aiheesta. (Hirsjärvi ym. 2009, 210–211.) Tutkielmaa suunniteltaessa pohdin, mitä sosiaalityöntekijät voisivat hyötyä haastatteluun osallistumisesta, jotta heillä olisi motiivi osallistua tutkielman tekoon. Tämä oli yksi syy, miksi päädyin yksilöhaastattelujen sijaan ryhmähaastatteluihin. Haastateltaville haastattelu luo mahdollisuuden tuoda esiin omia kokemuksiaan sekä jakaa toistensa kanssa ammatillista tietoa ja organisaation toimintaa. (Eskola, Jari & Lätti, Johanna & Vastamäki, Jaana 2018, 27–28.)

Haastattelun aihepiirit ja niihin pohjautuvat haastattelukysymykset suunnittelin etukäteen ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun viitekehyksestä käsin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 65). Kyseessä oli ensimmäinen haastatteluni, jonka vuoksi halusin, että minulla oli valmiiksi tärkeistä aiheista muodostettuja kysymyksiä mukana haastattelutilanteessa. Näiden avulla pystyin varmistumaan jännityksestä huolimatta, että kaikki tarvittavat aihealueet tulevat käytyä läpi, ja että kysymykseni jättävät tilaa haastateltavien erilaisille näkemyksille. (Eskola ym. 2018, 26, 37.) Vaikka olin suunnitellut kysymyksiä etukäteen, etenin aiheissa jouhevasti haastatteluissa ilmi tulleiden aiheiden mukaisesti, enkä esittänyt kysymyksiä tiukasti aina samassa järjestyksessä, jotta keskustelu olisi tuottoisampaa. Haastattelun etuna ja joustavuutena oli, että pystyin tutkijana tarvittaessa tehdä haastattelun yhteydessä lisäkysymyksiä syventääkseni ja tarkentaakseni haastattelussa ilmi tulleita asioita saadakseni yksityiskohtaisempaa tietoa ilmiöstä. (Alatalo ym. 2017, 224–225; Hirsjärvi ym. 2009, 205; Tuomi & Sarajärvi 2018, 63.) Näin ollen eri teemoihin käytetty aika, aiheiden käsittelylaajuus ja syvyys vaihtelivat eri haastattelujen kohdalla (Eskola ym. 2018, 26, 39; Tuomi & Sarajärvi 2018, 63).

Haastattelukutsut lähetin neljän eri alueen johtaville sosiaalityöntekijöille, jotka välittävät kutsun eteenpäin yksiköidensä sosiaalityöntekijöille. Suositellaan, että haastateltaville annettaisiin jonkun verran etukäteistietoa haastattelun sisällöstä ja kysymyksistä. Etukäteisvalmistutumiselle varmistetaan, että ilmiöstä saadaan kattavasti tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 63.) En lähettänyt tarkkoja haastattelun aihepiirejä tiedoksi haastateltaville

etukäteen, sillä haastattelukutsussa olin avannut aihepiiriä ylätasolla valmiiksi. Tarkoitukseni oli, että haastateltavat itse kutsun perusteella pystyivät arvioimaan, onko heillä aiheesta kerrottavaa ja osallistuisivatko haastatteluun. Tarkat etukäteen lähetetyt haastattelukysymykset olisivat ohjanneet liikaa haastateltavien aiheeseen liittyviä pohdintoja ja vastauksia tulevassa haastattelussa. (Eskola ym. 2018, 30; Hyvärinen, 2017, 38.)

Haastattelupaikan tulee olla mahdollisimman luonnollinen haastateltavan kannalta, sillä muutoin se voi vaikuttaa haastattelujen onnistumiseen (Eskola ym. 2018, 29). Vallitsevan korona pandemian vuoksi ryhmähaastattelut toteutettiin teams-kokouksina. Asiantuntija tehtävissä työskentelevät henkilöt ovat työssään tottuneet teknologisvälitteiseen viestintään, jonka vuoksi haastattelut teams-kokouksina ovat heille luonteva vaihtoehto. (Alatalo ym. 2017, 229.) Arvioin, että videokeskusteluiin järjestetty haastattelu ei aiheuta sosiaalityöntekijöille kynnystä osallistua haastatteluun. Jokaisella työntekijällä on työnsä puolesta valmiiksi riittävät valmiudet ja välineet haastatteluun osallistumiseksi.

Erityisesti ensimmäinen haastattelu jännitti minua valmistautumisesta huolimatta. Haastattelutilanteet aloitin kaikkien ollessa paikalla kertomalla itsestäni, tiedustelemalla haastateltavien työkokemuksesta sekä kertaamalla tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden ja haastattelutilanteen nauhoittamisen. (Eskola ym. 2018, 32–34; Hyvärinen, 2017, 39.) Haastattelijana minun oli tärkeää tiedostaa tilanteessa läsnä olevat valtasuhteet jo etukäteen ennen haastatteluja. Haastattelijana johdin tilannetta ja haastateltavilla sosiaalityöntekijöillä oli valta valita, mitä tietoja he antavat. Jännitteitä lisää aina se, että tilanne nauhoitetaan. Tämän vuoksi pyrin eleilläni osoittamaan aktiivista kuuntelemista, mutta välttämään kannan ottamista tai eleillä tuomitsemista haastateltavien mielipiteisiin tai ohjaamalla heidän kerrontaansa. Tällä pyrin siihen, että haastateltavilla olisi riittävästi tilaa ja vapaus kertoa kaikista mieleen tulevista asioista. (Eskola ym. 2018, 24–25; Hyvärinen, 2017, 30–32.) Valtasuhteet voivat näyttäytyä haastatteluissa myös siten, että haastateltavat saattavat nostaa esiin itselle ja organisaatiolle edullisia asioita ja vaieta epäkohdista, jolloin tutkimustulokset vääristyvät (Hirsjärvi ym. 2009, 206–207). Toisaalta on tiedostettava, että haastateltavien motiivina voi olla tiedon ajaminen omasta asiastaan, ja he saattavat pyrkiä vaikuttamaan siihen, miten tutkija analysoi ilmiötä (Alatalo ym. 2017, 225).

Haastattelujen oikeaan määrään ei ole yksiselitteistä vastausta. Keskeisintä on, että haastattelun ja analyysin perusteella tutkimustulokset ovat uskottavia. Vein otteita haastatteluaineistosta graduseminaariin, jotta pystyimme yhdessä arvioimaan ja varmistumaan aineiston riittävydestä. (Hyvärinen, 2017, 34–35; 37.) Haastatteluja toteutui lopulta yhteensä kolme. Ensimmäisessä haastattelussa oli kaksi haastateltavaa (H1 ja H2), toisessa haastattelussa yksi haastateltava (H3) ja kolmannessa haastattelussa kolme haastateltavaa (H4, H5 ja H6). Yksi haastateltavista toivoi osallistuvansa haastatteluun yksin. Poikkesin tässä alkuperäisestä suunnitelmastani tehdä vain ryhmähaastatteluja, sillä tutkielmassa ei ollut tarkoituksena keskittyä haastateltavien väliseen vuorovaikutukseen, vaan saada mahdollisimman paljon tietoa taloudellisen kaltoinkohtelun ilmiöstä. Sähköisiä välineitä käytettäessä riskinä on yhteyksien katkeaminen kesken haastattelun. Kaikki haastattelut yhtä lukuun ottamatta onnistuivat moitteettomasti tästä näkökulmasta tarkasteltuna. Yhdessä haastattelussa haastateltavan videoyhteys hyytyi muutaman kerran hänelle tulleiden puheluiden vuoksi. Hänen saatuaan yhteys takaisin kävin lyhyen kertauksen siitä, mitä olimme juuri puhuneet ja varmistin, että olimme kuulleet, mitä hän viimeiseksi oli kertonut.

Jokaisen haastattelun jälkeen litteroin aineisot nauhoitteilta heti haastattelujen jälkeisinä päivinä (Mt., 37). Aineiston analyysimenetelmän kannalta jätin litteroidusta aineistosta pois keskustelun tauot, huokaukset ja hyminät, sillä niillä ei ole tulosten kannalta merkitystä tässä tutkielmassa (Eskola ym. 2018, 44). Litteroinnin yhteydessä huolehdin, ettei haastateltavia voida tunnistaa ja heitä kuvaavat ilmaisut on häivytetty litteroidusta tekstistä pois. Litteroitua haastatteluaineistoa tuli yhteensä 26 sivua fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1.

4.3 Aineiston analyysi

Aineiston hankinnan jälkeen aineistosta tehdään kuvaus säilyttämällä haastateltavan aito kokemus ja sille annetut merkitykset. Kuvausta varten aineistosta tulisi kyetä paikantamaan ilmiön eri ulottuvuuksia ja jäsentämään niitä eri merkityskokonaisuuksiksi. Merkityskokonaisuudet nousevat esiin aineistosta pitkällisen tarkastelun kautta samankaltaisuuksien ja eroavien piirteidensä vuoksi. (Laine 2018, 36–37.)

Kokonaiskuvaa ilmiöstä lähdin rakentamaan aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Tavoitteena oli aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla luoda analyysiyksiköitä ja

merkityskokonaisuuksia, joiden avulla kuvailen ilmiötä. Aineistolähtöisessä sisällön analyysissä aineistosta luodaan tulkinnan ja päättelyn kautta analyysiyksiköitä ja niistä yhä edelleen analyysiyksikköjä kokoavia käsitteitä. Näiden rakennettujen käsitteiden ja niistä muodostuvien kokonaisuuksien avulla kuvailen lopuksi ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelua ja sen sisäisiä suhteita. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80; 94.)

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analysointi on jatkuvaa (Mt., 91) ja analyysiä tehdessä tutkijan täytyy pitää yllä jatkuvaa kriittistä itsereflektiota (Laine 2018, 30). Tämän jatkuva huomiointi korostuu erityisesti aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä, jossa tutkijan ennakkokäsitykset ja tietämys aiheesta eivät saa ohjata analyysiä. Analyysiä tulisi ohjata ainoastaan tutkimusmetodologia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80.) Oma esiymmärrys aiheesta saattaa muutoin ohjata tai estää tulkintojen tekemistä. Haastatteluaineistoa tulee tarkastella etäältä, eikä suoraan hyväksyä ensimmäistä mieleen noussutta tulkintaa. Esiymmärryksen tiedostaminen ja siitä erottautuminen on välttämätöntä, jotta voin tavoittaa haastateltavien kokemukset ja heidän ilmiölle antamat merkitykset. (Laine 2018, 30.)

Ennen analyysin aloittamista kirjoitin omat ennakkokäsitykset tutkielman tuloksista erilliselle tiedostolle, jotta olisin tietoisempi niistä ja niiden mahdollisista vaikutuksista analyysiin. Aineistonkeruun ja sen analysoinnin välille tuli lopulta kahden vuoden tauko, mikä osaltaan auttoi irtautumaan ennakkokäsityksistä. Tärkeää oli myös tiedostaa alusta saakka, että osa haastateltavista oli minulle entuudestaan tuttuja. Tämän vuoksi oli hyvä, että analyysin aloittamisessa oli pidempi tauko, mikä auttoi myös lähestymään aineistoa yhä neutraalimmin ilman aiempien henkilösuhteiden vaikutusta aineiston tulkintaan.

Aloitin analyysi prosessin tutustumalla haastatteluaineistoon lukemalla sen useita kertoja läpi. Tämän jälkeen aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti ennen itse analyysin aloittamista loin aineistosta analyysiyksikköjä, joiden katsoin vastaavan tutkielman tutkimuskysymyksiin. Analyysiyksiköt olivat muodoltaan kaikkea aina muutamasta sanasta lauseisiin ja niitä muodostui yhteensä 420.

A	P	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA	PÄÄLUOKKA
---	---	-----------	-----------	-----------

L K U P E R Ä I S I L M A U K S E T	E L K I S T E Y T I L M A U K S E T	Pieni turvaverkko	Menettämisen pelko	Taloudellisen kaltoinkohtelun mahdollistuminen
		Huoli kaltoinkohtelijasta		
		Psyykkinen riippuvuus tekijään		
		Heikentynyt toimintakyky	Puolustuskyvyttömyys	
		Ei käytä teknologiaa		
		Tietämättömyys kaltoinkohtelusta		

Kuvio 1. Esimerkki aineiston analyysin vaiheista.

Tämän jälkeen pelkistin analyysiysiöt yksinkertaisempaan muotoon ja ryhmittelin ne niitä kuvaavien kokonaisuuksien alle. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91.) Näistä kokoavista käsitteistä muodostui ala- ja yläluokat. Sisällön analyysin onnistumista voidaan lopulta arvioida sen perusteella, kuinka näiden rakenteiden esiintuominen onnistui (Laine 2018, 41).

4.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksen teon tavoitteena on sen luotettavuus ja uskottavuus. Pysin tähän omassa tutkimuksessani noudattamalla hyvän tieteen käytäntöjä, kuten huolellisuutta, rehellisyyttä ja avoimuutta. Hyvän tieteen käytäntöjä ja tutkimuksenteon eettisiä kysymyksiä käsittelee Suomessa tutkimuseettinen neuvottelukunta. Osana toimintaansa se laatii ohjeistuksia eettisestä tieteenteosta yleisellä tasolla, joihin kaikki Suomen yliopistot ovat sitoutuneet. (Kuula Arja 2011, 30–35.) Eettiset periaatteet kietoutuvat ihmisarvon kunnioittamisen ympärille, jotka näkyvät tutkimuksessani tutkittavien autonomian ja yksityisyyden suojan kunnioittamisena sekä heidän suojaamisena tutkimuksen aiheuttamilta mahdollisilta haitoilta tai vahingoilta (Kuula Arja 2011, 59–60; Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019, 7).

Tutkimukseen ja haastatteluun osallistuminen pohjautuu eettisesti tutkittavien itsemääräämisoikeuteen. Tutkittavien itsemääräämisoikeus näkyy tutkimuksessani heidän vapaan tahtonsa kunnioittamisena ja sen toteutumisen varmistamisena. (Kuula 2011, 34–35, 86–87.) Tutkittavat määrittävät itse osallistumisensa tutkimukseen, ja he voivat perua tutkimukseen ja haastatteluun osallistumisensa missä vaiheessa tutkimusta tahansa ilman seuraamuksia (Lapin yliopisto 2009, 6; Hyvärinen Matti 2017, 32). Tähän liittyen haastateltavilla on oikeus ja vapaus itse päättää, mitä tietoja he haluavat antaa itsestään tutkimukseen (Kuula 2011, 64).

Jotta tutkimukseen osallistuvien vapaatahto voi alun alkaen toteutua, tuli heidän tietää, mitä ollaan tutkimassa ja mikä heidän asemansa on tutkimuksessa (Kuula 2011, 86–87). Lähetin haastattelukutsun yhteydessä infokirjeen yksikön työntekijöille, jossa kerroin tutkielman sisällöstä, sen toteuttamistavasta ja tutkittavien yksityisyyden suojaamisesta tutkimuksessa (Hyvärinen 2017, 32; Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019, 9). Välitin haastateltaville yhteystietoni myös tarvittavia lisätietoja varten tutkimuksen kulusta tai aineiston käsittelystä, joita heillä on oikeus saada. Toimintatapaa, jossa haastateltavat antavat riittävän informoinnin jälkeen suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseksi kutsutaan tietoon perustuvaksi suostumukseksi. (Mt., 8–9.) Lähettämässäni infokirjeessä pyysin haastateltavia allekirjoituksellaan vahvistamaan, että he ovat ymmärtäneet tutkimukseen liittyvät keskeiset tekijät ja antavat suostumuksensa osallistua sekä haastatteluun ja sen käyttöön tutkimuksessa. Sen lisäksi, että varmistin haastateltavien vapaan tahdon myös henkilötietolaki velvoittaa haastatteluaineiston keräämiseksi ja sen käyttämiseksi haastateltavien tietoon perustuvaa suostumusta. (Kuula 2011, 84–85.)

Ryhmähaastatteluin hankittava tutkimusaineisto sisältää arkaluonteisia tietoja, jonka vuoksi haastatteluaineiston käsittelyssä ja säilyttämisessä noudatetaan tietosuojalainsäädäntöä (Mt., 64). Haastateltavien ja heidän työpaikkansa yksityisyys suojataan anonymisoinnilla eli tutkimusaineistosta poistetaan heti litterointi vaiheessa kaikki henkilöiden ja organisaation tunnistetiedot (Hyvärinen 2017, 32; Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019, 11–12; Tökkäri 2018, 70). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että poistin aineistosta litteroidessa kaikki suorat tunnistetiedot, kuten nimet, iät ja tarkat sijainnit sekä epäsuorat yksityiskohtaiset tunnistetiedot, jotka voivat liittyä työntekijöiden työnantajaan tai tausta koulutukseen antaen näin ilmi heidän henkilöllisyytensä (Kuula 2011, 81–82). Tällä

toiminnalla turvasin sen, ettei tutkimustulosten julkaisussa ilmene yksittäisten haastateltavien henkilöllisyys (Mt., 64). Anonymisoinnista huolimatta on huomioitava, että joissakin tapauksissa muun muassa samassa organisaatiossa työskentelevien henkilöiden saattaa olla mahdollista tunnistaa haasteltava (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019, 13).

Tutkimukseen sisältyvän arkaluonteisen tiedon suojaamiseksi noudatan tutkijana minua sitovaa vaitiolovelvollisuutta (Lapin yliopisto 2009, 6). Arkaluonteisen fyysisen ja digitaalisen tutkimusmateriaalin osalta tulee huomioida tietoturva kysymykset. Tutkimusaineiston suojaamiseksi kolmansilta osapuolilta tietokone, jota käytän tutkimuksen teossa, on ainoastaan omassa käytössäni ja sen käyttäjäprofiili on suojattu vahvalla salasanalla (Kuula 2011, 84; 115). Itse tutkimusaineistoa säilytän salasanalla suojatulla muistitikulla lukollisessa kaapissa ja kaapin avainta paikassa, jonka ainoastaan itse tiedän (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019, 11–12). Tutkimusaineistoa käytetään ainoastaan tähän tutkimukseen, ja se sekä kirjalliset osallistumissuostumukset hävitetään tietoturvallisesti talvella 2022. (Kuula 2011, 64; 100).

5 TALOUDELLISEN KALTOINKOHTELUN ILMENEMINEN

5.1 Manipulointiin, pelotteluun ja hallintaan perustuva suhde

Taloudellisen kaltoinkohtelun onnistumiseksi kaltoinkohtelija voi suunnitelmallisesti pyrkiä saamaan ikääntynyt uhri kontrollinsa alle erilaisten tekojen kautta. Uhrin kontrollointi onnistuu sosiaalityöntekijöiden kertomusten perusteella *manipuloinnin, pelottelun ja sosiaalisen hallinnan* avulla. Kaltoinkohtelijat esiintyvät mukavina ja läsnä olevina sekä käyttävät kiintymyssuhdetta ja valta-asemaansa hyväkseen. Ikääntynyt uhri luottaa ystävälliseltä vaikuttavaan kaltoinkohtelijaansa, ja antaa kaltoinkohtelijan hoitaa talousasioitaan. Taloudellisen kaltoinkohtelun uhriksi joutuvatkin ikääntyneet, jotka kohtuuttomasti ja perusteettomasti luottavat ventovieraiden tai perheenjäsenten hyvään tahtoon (Jackson & Hafemeister 2013, 99–100; Jackson & Hafemeister 2016, 4). Luottamus toimii kaltoinkohtelijalle helppona väylänä päästä käsiksi ikääntyneen omaisuuteen (Goergen & Beaulieu 2017, 123; Jackson & Hafemeister 2013, 99; Jackson & Hafemeister 2016, 4).

H5: ” Ja se asiakas voi olla siihen kaikkeen suostuvainen, mut tavallaan se asiakas vaan luottaa täysin, et se hoitaa sen. Mut tosiasiasa vaan se henkilö itse tietää, joka hoitaa, et hoitaako se oikeesti vai eikö se hoida.”

Vastakohtana näille luottamusta rakentaville kaltoinkohtelijoille ovat kaltoinkohtelijat, jotka pyrkivät tavoitteeseensa röyhkeästi *uhkailemalla ja kiristämällä*. Kontrolliteoria ”Control theory” selittää tätä keinoa nopeimpana ja vaivattomimpana tapana kaltoinkohtelijalle saavuttaa itselleen jokin hyöty muihin tapoihin verrattuna. Riski teon toteuttamiselle kasvaa, kun mahdollisuus tulee eteen, eikä yksilön sisäiset tai ulkoa tulevat tekijät riitä pysäyttämään hänen toimintaansa. (Goergen & Beaulieu 2017, 124.) Uhkailu ja kiristäminen toimii, sillä uhri kokee suoraa pelkoa omasta tai toisen hyvinvoinnista tai esimerkiksi pelkoa siitä, että kaltoinkohteleva omainen laittaa välit kokonaan poikki. Ikääntyneiden menettämisen pelosta kertoo sosiaalityöntekijöiden mukaan turvaverkon puuttuminen, ikääntyneen huoli kaltoinkohtelijasta ja ikääntyneen psyykkinen riippuvuus tekijään. Tunnusomaista on, ettei ikääntyneillä uhreilla ole läheisiä ympärillään, jotka huolehtisivat heistä. Kaltoinkohtelijoiden on havaittu olevan ainoita ihmisiä ikääntyneen elämässä.

H6: ” Siellä voi olla sit taustalla jotain sit, onko pelkoa sit lasta kohtaan tai et jättää kokonaan tai...”

Kun kaltoinkohtelija on ikääntyneelle tärkeä ja ainut ihminen hänen elämässään, hän pyrkii suojelemaan kaltoinkohtelijaansa jopa omalla kustannuksellaan. Voi olla, että ikääntynyt kokee tällöin jopa enemmän pelkoa ja huolta kaltoinkohtelijan tilanteesta kuin omastaan, ja antaa tämän vuoksi kaltoinkohtelun jatkuu.

H2: ” Et yks tosi vaikee case oli semmonen, jossa tota oli hirveen vahva psyykkinen riippuvuus tämmöseen hyväksikäyttävään sukulaiseen ja tää asiakas suojeli sitä tosi pitkälle ”

Pitkän yhteisen historian vuoksi kaltoinkohtelija tietää, ettei ikääntynyt ilmoita hänen toimistaan viranomaisille tai itse vastusta hyväksikäyttöä, joka tekee ikääntyneestä helpon uhrin. Lopulta ikääntymisen tuoman toimintakyvyn heikkenemisen myötä ikääntynyt itse tulee riippuvaiseksi kaltoinkohtelija lapsensa hoivasta. Seurauksena on, että molemmat ovat yhtä riippuvaisia toisistaan, sillä muu sosiaalinen verkosto on erkaantunut tilanteesta jo aikoja sitten. (Jackson & Hafemeister 2013, 316–318.)

Kaltoinkohtelija pyrkii samaan otteen uhristaan myös *sosiaalisen hallinnan* kautta. Voidakseen hallita uhriaan kaltoinkohtelijan tulee ensin päästä hänen lähelleen. Osalla on jo valmiiksi olemassa läheinen suhde uhrin kanssa, mutta myös perheen ulkopuoliset aikuiset pyrkivät luomaan läheisen suhteen ikääntyneeseen voidakseen käyttää heitä hyväkseen. Läheisen suhteen muodostuttua kaltoinkohtelija pyrkii eristämään uhrin muista aikuisista, sillä aktiivinen sosiaalinen verkosto suojaa ikääntynyttä uhria taloudelliselta kaltoinkohtelulta. Eristämisen myötä kaltoinkohtelijan on mahdollista vaikuttaa uhrin omaan tahtoon ilman muiden puuttumista tilanteeseen. Kun ulkopuolisten ei ole mahdollista havaita meneillään olevaa kaltoinkohtelua, se voi jatkuu pitkäänkin. (DeLiema 2018, 714–716.)

H2: ”Et se on kauheen tyypillistä, et niin ku, jos on tämmöinen hyväksikäyttävä läheinen, joka tekee sitä varta vasten, niin hän niin ku usein eristää sen vanhuksen muista läheisistä, et he ei pysy olleenkaan kartalla, et tää läheinen, taikka tää hyväksikäyttävä läheinen saa sit rauhassa toimia ja tota siinä mentiin sit monella tasolla.”

Ikääntyneillä saattaa tapahtua muita herkemmin sosiaalista eristäytymistä myös itsestään leskeytymisen, fyysisen toimintakyvyn heikkenemisen tai koko elämän jatkuneen eristäytyneen elämäntavan myötä (Mt., 715). Toisaalta taloudellisen kaltoinkohtelun ikääntyneillä uhreilla on havaittu olevan sosiaalista verkostoa ympärillään. Ikääntyneet kaltoinkohtelun uhrin eivät kuitenkaan itse koe sosiaalisia verkostojaan niin läheisiksi, että pyytäisivät heiltä neuvoa tai apua taloudellisiin asioihinsa. (Jackson & Hafemeister 2013,

301.) Se, ettei ikääntyneellä ole luotettavaa tahoa, kuten lasta, jonka kanssa keskustella tai saada tarvittaessa apua taloudenhoitoon liittyviin asioihin jättää hänet haavoittuvaan asemaan (Jackson & Hafemeister 2016, 5). Eristyneisyys yhdessä taloudellisen stressin ja terveysongelmien kanssa voivat puolestaan johtaa lisääntyneeseen masennukseen ja ahdistukseen, joiden tiedetään altistavan ikääntynyttä uhriutumislle (Makaroun ym. 2020, 876–877). Näin taloudellista kaltoinkohtelua selittävän rutiiniaktiivisuus teorian mukaan rikoksen tekijä saa otollisen ympäristön teolleen, josta puuttuu suojaava henkilö tai suojaavat tekijät (Goergen & Beaulieu 2017, 125; 128).

Ikääntyneiden parisuhteissa taloudellista kaltoinkohtelua tehdään *alistamalla* uhri. Sosiaalityöntekijöiden kertomusten mukaan parisuhteen toinen osapuoli käyttää valtaa talouteen liittyvissä päätöksissä ja tekee taloudelliset päätökset molempien osapuolien puolesta. Tämän seurauksensa on syntynyt tilanteita, joissa taloudelliset kulut jakautuvat suhteessa epätasa-arvoisesti. Parisuhteen toinen osapuoli, kaltoinkohtelun uhri joutuu kohtuuttomiin tilanteisiin joutuessaan maksamaan korkeita kustannuksia pienestä eläkkeestään.

H2: ”Et voi olla, että se nainen tai kuka nyt on pien tulosempi, niin joutuu yhtä paljon niin ku maksamaan asumisesta ja kaikesta muista kustannuksista ja kulutusluotoista mitä on joskus otettu. Vaikkei oo niihin tosiasiallisesti varaa, mut sillä toisella puolisoilla on monen tuhannen euron eläke. Ja se on nyt vaan meidän perheessä sovittu nyt vaan näin, et se menee näin. Et se on tavallaan semmosta vallan käyttöä ja kaltoinkohtelua, johon liittyy tää taloudellinen aspekti.”

Taloudelliseen väkivaltaan parisuhteessa pyritään manipuloimalla uhrin mahdollisuuksia hoitaa omaa talouttaan ja omaisuuttaan. Tämän lisäksi tekijä pyrkii vaikuttamaan uhrin itsenäiseen päätöksen tekoon, jotta hän saa vahvistettua kontrolliaan ja kasvatettua uhrin riippuvuutta häneen. (Kutin ym. 2017, 269–270.) Ikääntyneiden parisuhteiden välisessä kaltoinkohtelussa kieroutunut suhde näyttäytyy vallankäytön muotona, jossa päätösoikeus talouteen liittyvissä asioissa on vahvemmallalla puolisoilla. Vääristyneessä valta-asetelmassa uhri on alisteinen suhteessa kaltoinkohtelijaan, eikä omaa todellista sanavaltaa. Ilmiö on parisuhteissa usein sukupuolittunutta naisen ollessa yleensä kaltoinkohtelun uhrina (Kaittila 2017, 76; Kutin ym. 2017, 271).

5.2 Ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun riskitekijät

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa nousee esiin uhrien tunne-elämään ja toimintakykyyn liittyviä tekijöitä, jotka mahdollistavat kaltoinkohtelua. Ikääntyneen uhrin riippuvuutta kaltoinkohtelijaansa aiheuttaa *vahva tunneside* sekä *kieroutunut suhde*. Vahvan tunnesiteen taustalla ovat rakkauden ja kiintymyksen tunteet. Erityisesti omia jälkeläisiä kohtaan se on sosiaalityöntekijöiden mukaan vielä syvempää. Tyypillistä on, että ikääntynyt vanhempi on vuosi kymmeniä huolehtinut hänestä riippuvaisesta lapsestaan. Lähes kaikissa näissä tapauksissa riippuvuuden vanhempaan on aiheuttanut lapsen päihdeongelma. (Jackson & Hafemeister 2013, 113.) Lasten irrottautuminen ei ole tällöin tapahtunut niin sanotusti normaalilla tavalla omista vanhemmistaan. Kieroutuneen vanhempi lapsi suhteen juuret ovat syntyneet jo kaltoinkohtelija lapsen lapsuudessa.

H5: ”että”vaikka oma lapsi pitäisi olla omilla siivillä”ja maksaa omat kustannuksensa ja niin ehkä juuri näissä tilanteissa, jossa on lapsia, niin vanhemmuuden.. ei oo sitä napanuoraa tavallaan katkastu ja sitä lasta niin ku kannatellaan tosi pitkälle.”

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa uhrautuvat ikääntyneet ovat *luonteeltaan sovinnollisia ja kokevat valtavaa häpeää* kaltoinkohtelu tilanteestaan. Sovinnollisuus ilmenee muun maussa siten, etteivät ikääntyneen kykene asettamaan rajoja muiden toiminnalle. He antavat kaltoinkohtelun vain tapahtua tai kokevat voimattomuutta puuttua tilanteeseen, vaikka tietävät toimivansa väärin. He eivät myöskään halua ulkopuolisten puuttuvan tilanteeseen.

H3: ”No jonkinlainen kyvyttömyyskin siinä”on sitte lopettaa se, että. Ja ymmärtää, että hän on itse siinä se tekijä, että hänen pitäis itse tehdä poliisille ilmoitus petoksesta, että asia menis oikeuteen ja hän, vaikka vapautuis niistä ulosotoista, koska joku muu on tehny ne roitokset siellä.”

Sovinnollisuus näkyy myös siten, että nämä ikääntyneet toimivat kaltoinkohtelijoidensa palvelijoina. He ovat aina valmiita naiivisti auttamaan kaltoinkohtelijoitaan omalla kustannuksellaan. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että ikääntyneillä esiintyy hyväuskoisuutta, jolloin muihin ihmisiin luotetaan liian kevein perustein. Ikääntyneiden myötätunto on enemmän kaltoinkohtelijan puolella kuin oman itsensä. Ikääntyneen kyvyttömyyttä tai haluttomuutta puolustaa itseään voi selittää myös heidän pelkonsa tulevaisuutta kohtaan, jolloin toimintakyvyn heikkeneminen vaikeuttaa selviytymistä omassa kodissaan. Suurin osa ikääntyneistä pelkää vaihetta, jolloin he joutuvat muuttamaan pois omasta kodistaan hoivalaitokseen. Pelko aiheuttaa psykologista heikkoutta, jota kaltoinkohtelijoiden on mahdollista käyttää hyväkseen. (Mt., 99; 302.) Sosioemotionaalisen selektiivisyys teoria avaa tämän pelon johtuvan nimenomaan siitä, että yksilö näkee tulevaisuutensa rajallisena

ja alkaa keskittyä enemmän emotionaalisiin tavoitteisiin. Emotionaalisena tavoitteenaan voi olla esimerkiksi kotona asumisen mahdollistaminen mahdollisimman pitkään, jonka kaltoinkohtelu voi hetkellisesti tiettyyn pisteeseen saakka mahdollistaa. (Mt., 298; 304–305.)

Ikääntyneiden uhrien tilanteesta kokema *häpeä* näyttäytyy syyllisyyden tunteina ja julkisuuskuvan suojelemisena. Syyllisyyden tunteet johtuvat siitä, että ikääntyneet kokevat kaltoinkohtelun olevan heidän oma vikansa. Näin on silloin, kun he tunnistavat tapahtuneen kaltoinkohtelun. He haluavat lakaista tapahtuneen maton alle ja syyllistävät itseään tyhmydestä.

H2: ”Et kyl se yleensä on niin ku jollain tavalla hävettävää et läheinen on päässy tällaseen asemaan. Ja on jotenkin itse sallinu sen tai ei oo huomannu niin sen takii se on just sensitiivinen tilanne.”

Syyllisyyden tunteita aiheutuu ikääntyneillä uhreille myös heidän menneisyydessään tapahtuneista valinnoistaan. Tämä liittyy lähinnä vanhempi lapsi suhteeseen, jossa syyllisyyttä koetaan vanhoista tavoista, joita pyritään nyt hyvittämään itselle tai lapselle hyväksymällä nykyisin tapahtuva kaltoinkohtelu. Ikääntynyt kokee, että lapsen ongelmat ja häiriökäyttäytyminen ovat yksinomaan vanhemman menneisyyden epäonnistumisen syytä ja sen vuoksi hänen vastuullaan. Häpeän vuoksi kaltoinkohtelu on ikääntyneille uhreille herkkä aihe. Julkisuuskuvaansa he pyrkivät suojelemaan välttelemällä aihetta tai pahimmassa tapauksessa salamaan koko asian. Ikääntyneet ovat usein pärjänneet pitkään itsenäisesti kaltoinkohtelusta huolimatta, ja haluavat pitää sen omana tietonaan.

H3: ”Kyllä se on salailua. Että ei haluta, että sitä koko repertuaaria tuoda auki. Varsinkin, jos on kognitio kohillaan ja ymmärretään, et tää ei oo nyt oikein ja mitä kaikkea siellä on elämällä varrella tapahtunu. Et se on häpeällistä. Et se uhri häpeää sitä.”

Ikääntyneiden *toimijuuden heikentymisestä* kielii toimintakyvyn heikkeneminen, teknologian käyttämättömyys sekä tietämättömyys kaltoinkohtelusta. Toimintakyvyn heikkenemistä tapahtuu eri osa-alueilla: fyysisellä, psyykkisellä ja kognitiivisella. Erilaiset riippuvuudet, kuten päihteiden käyttö heikentää ikääntyneen toimintakykyä. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi, että vanhuus itsestään automaattisesti yhdistetään toimintakyvyn ja itsemääräämisoikeuden heikkenemiseen, jonka myötä ikääntynyt ja hänen toiveensa sivutetaan.

H6: ”Siinä tulee jotenki tää vanhuus. Että vanhaa ihmistä ei kuulla aina välttämättä ja sit voidaan käyttää tälle hyväksi et se ei oo semmonen itsenäinen asioistaan määräävä ja tämmönen, että se on niin ku, et ajatellaan, et on niin ku näitä oikeuksiaan menettänyt.”

Ikääntyneiden heikentyneestä toimijuudesta kertoo sosiaalityöntekijöiden mukaan myös se, ettei ikääntynyt ole tietoinen kaltoinkohtelusta. Kognitiivisen kykyjen heikkenemisen myötä heikentyy ikääntyneen kyvykkyys tunnistaa kaltoinkohtelua itse. Rutiiniaktiivisuus teorian mukaan ikääntynyt on haavoittumillaan taloudelliselle kaltoinkohtelulle toimintakyvyn heikkenemisen alkaessa, jolloin läheiset tai ammattilaiset eivät vielä ole havainneet puutteita toimintakyvyssä (DeLiema 2018, 707–708). Osa ikääntyneistä voi olla tietoisia tapahtumista, mutta he eivät koe olevansa kaltoinkohdeltuja. Kun he eivät tunnista tai osaa määritellä tapahtunutta tekoa taloudelliseksi kaltoinkohteluksi, eivät he koe tarvetta muutokselle. Voi myös olla, että kaltoinkohtelija on onnistunut piilottamaan tekonsa niin hyvin, ettei ikääntynyt todellisuudessa tiedä tapahtuneesta kaltoinkohtelusta.

Toimijuuden heikentymisriskistä huolimatta ikääntyneiden sosiaalityön asiakkaista lähes puolet hoitaa raha-asiansa itse. Heistä lähes joka viides käyttää verkkopankkitunnuksia, ja loput hoitavat raha-asiansa pankin konttorissa, R-kioskilla, maksupalvelukuorella tai osittain läheistensä avustamana. Puolien gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden osalta raha-asiat hoitavat heidän läheisensä heidän puolestaan. Lailliset toimenpiteet, kuten pankkivaltuudet tai edunvalvontavaltuutus toisen raha-asioden hoitamiseksi jäävät joskus näissä lähisuhteissa tekemättä. On kuitenkin huomioitava, että asiakkaan heikentynyt toimintakyky ja ymmärrys teknologiasta sekä tekemättömät lailliset sopimukset jättävät ikääntyneen haavoittuvaan asemaan. Huonossa tapauksessa muiden on mahdollista käyttää tilannetta hyväksi ja väärinkäyttää ikääntyneen omaisuutta. (Jokimäki, Elina & Kaskiharju, Eija & Vierimaa, Sisko & Vuorinen, Johanna 2020, 16–17.)

Myös Liisa Viljaranta nostaa esiin raportissaan, että ikääntyneiden digisyrjäytymisen ennaltaehkäiseminen on sosiaalipoliittinen kysymys. Tällä hetkellä tilanne on ratkaistu hoitamalla asiat ikääntyneiden puolesta, jonka seurauksena ikääntyneiden osallisuus ja toimijuus ovat heikentyneet jättäen ikääntyneet kokemaan olevansa taakka muille. (Viljaranta 2020, 15–16.) Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa heikentynyttä toimijuutta aiheuttavat ulkopuolisuus teknologisvälitteisistä laitteista ja palveluista. Ulkopuolisuus johtuu siitä, ettei ikääntynyt omista teknologisia välineitä tai hän ei syystä tai toisesta käytä niitä. Talousasioiden hoitaminen itsenäisesti onnistuu joko fyysisesti pankissa tai

verkkopankkitunnuksin nettipankissa. Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa ikääntyneet eivät pääse heikentyneen fyysisen toimintakyvyn vuoksi itse pankkiin hoitamaan talousasioitaan, mutta eivät myöskään voi käyttää verkkopankkitunnuksia. Tällöin heidän on mahdotonta hoitaa itse talousasioitaan ja tarvitsevat siihen toisen aikuisen apua.

H2: ”jos ne ei pääse enää pankkiin fyysisesti käymään ja muuta, että tavallaan sitä riskiä on koko ajan enemmän ja enemmän näillä vanhuksilla, jotka on ulkona näistä sähköistä laitteista.”

Ikääntyneiden taloudellisessa kaltoinkohtelussa on kaltoinkohtelijoiden osalta havaittu olevan kolme pääryhmää: perheenjäsen; ventovieras, joka tunnistaa mahdollisuuden sekä ammattimainen rikollinen (Goergen & Beaulieu 2017, 127). Ikääntyneen taloudelliset kaltoinkohtelijat ovat tavallisimmin ikääntyneen kanssa tai hänen lähellä asuvia sukulaisia, ystäviä, naapureita tai hoivaajia. Lähes puolissa tapauksista kaltoinkohtelijana oli uhrin oma lapsi ja joka viidennessä tapauksista ikääntyneen naapuri. Muita kaltoinkohtelijoita olivat alivuokralainen, muu sukulainen, lapsenlapsi, hoivan antaja (, joka ei ole sukulainen), romanttinen kumppani tai pitkäaikainen ystävä. (DeLiema 2018, 707; 713.) Sosiaalityöntekijät kertoivat aivan samansuuntaisesta jakaumasta, sillä kaltoinkohtelija löytyi useimmin uhrin jo olemassa olevasta lähipiiristä. Tekijöinä oli tällöin *sukulaiset, ystävät tai naapuri*. Tämän lisäksi tekijä saattoi olla uhrin lähipiiriin ujuttautunut *uusi tuttavuus tai yrittäjinä toimivat henkilöt*.

Kaltoinkohtelijoilla on sosiaalityöntekijöiden mukaan jokin *haaste omassa elämässään*. Haaste voi olla kuormittava tekijä kaltoinkohtelijan elämässä tai kyvyttömyys vastuunkantamiseen.

H6: ”Mulla oli tällä aikuisella lapsella useampi pieni lapsi ja oli [vasta eronnut]. Mä jouduin siinä sit tekemään lastensuojelu ilmoituksen sitte ku tää vyyhti alko purkautumaan. Niin tota, ohjattiin sitte hakemaan toimeentulotukea tai lastensuojelustahan ne sen tsekkaa. Varmaan vaikee taloudellinen tilanne itsellä. Oli sitte käyttäny hyväksi.”

Eri riskitekijöiden tunnistaminen on merkittävää, sillä niiden seurauksena ikääntyneen ja läheisen välinen riippuvuussuhde voi kääntyä ympäri niin, että kaltoinkohtelijan asema muuttuu, ja hän tulee riippuvaiseksi ikääntyneen taloudellisesta avusta (Mt., 715). Kuormittavia tekijöitä sosiaalityöntekijöiden kertomusten mukaan voi olla muun muassa päihderiippuvuus, peliriippuvuus, terveysongelma, huono taloudellinen tilanne tai työttömyys. Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu muun muassa lähisukulaisen työttömyyden olevan riskitekijä kaltoinkohtelulle, vaikka todellisuudessa vain 22 prosenttia

kaltoinkohtelijoista on työttömiä (Fealy ym. 2012, 12). Aiemmissa tutkimuksissa korostui myös kaltoinkohtelijoiden psyykkisten ongelmien ja heidän koulutustasonsa osuus enemmän riskitekijöissä kuin sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa (DeLiema 2018, 715; Fealy ym. 2012, 11).

Kyvyttömyys kantaa vastuuta näyttäytyy kaltoinkohtelijoiden elämässä elämänhallinnan vaikeuksina. Kaltoinkohtelijoilla voi olla vääristynyt kuva siitä, minkälaisia vastuita heille aikuisena ihmisenä kuuluu omassa elämässään. Toisaalta sosiaalityöntekijät kertoivat, että kaltoinkohtelijoiden tunnusomaisten piirteiden nimeämistä vaikeuttaa se, ettei kaltoinkohtelijoita oltu koskaan tavoitettu ja päästy kuulemaan heidän ajatuksiaan. Jännitysteorian ”*Strain theory*” mukaan kaltoinkohtelijan kokema stressi ja puutteet hänen omassa elämässään ajavat yksilöä rikosten tekemiseen erityisesti, jos hän kokee joutuneensa huonoon asemaansa epäoikeudenmukaisin perustein. Tällainen taakka voisi olla esimerkiksi yksilön kyvyttömyys saavuttaa riittävää taloudellista turvaa omassa elämässään. Lisäksi rikokseen päätymistä ennustaa se, ettei tekijällä ole tämän lisäksi paljon menetettävää sosiaalisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Tällöin yksilöt oikeuttavat rikoksen tekemisen itselleen selviytymisen nimissä. (Goergen & Beaulieu 2017, 124.)

5.3 Ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun muodot

Taloudellinen kaltoinkohtelu voi olla kertaluonteista tai se voi jatkua systemaattisesti pitkään (Jackson & Hafemeister 2016, 4). Systemaattisuuden lisäksi kaltoinkohtelua voi esiintyä satunnaisesti, vaikkakin pitkäaikaisesti esimerkiksi vain tietyissä tunne latautuneissa tilanteissa (Goergen & Beaulieu 2017, 129). Nämä vaihtelut kaltoinkohtelun kestossa vaikuttavat siihen, miten uhrin kokee kaltoinkohtelun (Kaittila 2017, 77). Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa ei painottunut erikseen kaltoinkohtelujen kestot. Selvästi kertomuksissa oli nähtävissä *pitkät kaltoinkohteluprosessit*, joissa oli esillä aktiivisia ja rauhallisempia jaksoja. Gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden elämässä ongelmat ovat tyypillisesti kasaantuneet ja kestäneet pitkään, joka voisi olla syynä, että vain tämänkaltaiset tapaukset olivat sosiaalityöntekijöiden kerronnan keskiössä.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelun motiiveissa korostuivat *suunnitelmallisuus sekä tahattomuus*. Suunnitelmallisessa

kaltoinkohtelussa kaltoinkohtelijat tietävät uhrilla olevan varallisuutta tai muita taloudellisia hyödykkeitä, joita he tietoisesti anastavat tai käyttävät hyväkseen. Toisaalta teko ei välttämättä ole aina yhtä suunnitelmallista, vaikkakin tietoisesti tehty. Tarkoituksena on voinut olla alun perin puhtaasti auttaminen, mutta kaltoinkohtelu on tapahtunut tekijälle itselleenkin huomaamattomasti ollen aluksi vain pieni lipsahdus. Tämä toimii usein alkusysäyksenä pidempään jatkuvalla ja kasvavalla taloudellisella kaltoinkohtelulle.

H3: ”Ja sitten siinä voi olla sellasta suunnitelmallista se kaltoinkohtelu, et nyt sillä on sitä rahaa ja mä vien siltä suurimman osan. Tai sit se voi lipsahtaa sille puolelle, et omassa elämässä tapahtuu ikäviä asioita ja sitten tolla mummilla onki sitä rahaa niin sitte siinä menee pikku hiljaa puurot ja vellit sekasin, ja toiminta ei oookkaan enää rehellistä. Semmosta, et kaikenlaista siellä voi sattua. Otan nyt satasten ja seuraavana vuonna se on tonni.”

Tahaton taloudellinen kaltoinkohtelu tapahtuu tekijän itsensä huomaamatta tilanteissa, joissa hänellä ei ole taitoja tai keinoja toimia toisin. Näissä tapauksissa tekijä ei ole tietoinen omasta toiminnastaan tai sen tavoitteista kontrolloida uhria. Näin voi käydä esimerkiksi hoivasuhteissa, joissa hoivaa antavalta perheenjäseneltä puuttuu taidot tai mahdollisuudet toimia paremmin. Näissä tilanteissa ikääntyneeseen voi kohdistua kaltoinkohtelua tai rajoittamista suojelemisen nimissä, vastoin uhrin itsemääräämisoikeutta (Goergen & Beaulieu 2017, 129; Kaittila 2017, 77). Tahatonta kaltoinkohtelua tapahtuu sosiaalityöntekijöiden kerronnan mukaan myös tilanteissa, joissa kaltoinkohtelijalla ei ole tietoa ikääntyneen todellisesta taloudellisesta tilanteesta. Uhri pitää oman elämänsä kulussit vahvasti pystyssä, vaikka hän olisi itse vararikossa ja vaatii läheistään vastaanottamaan lahjan tai rahaa. Näissä tilanteissa ikääntynyt täysin tietoisesti antaa varallisuutta pois joko rahana tai maksamalla toisen elinkustannuksia. Hän toimii näin, vaikka hänellä ei todellisuudessa ole varaa siihen. Taloudellisen hyödynsaaja ei ole itse pyytänyt tai vaatinut tätä ikääntyneeltä, eikä hän usein ole tietoinen siitä, minkälaiseen ahdinkoon ikääntynyt joutuu tämän seurauksena. Näissä tilanteissa kyse on enemmän siitä, että uhri itse kaltoinkohtelee itseään.

H1: ”jos vaikka pariskunta, et kyllä me nyt lahjotetaan, ku se tarttee se [lapsenlapsi] aina kuukausittain ton 200e ja siitä nyt pidetään kiinni ja kyllä mun mies on aina sen halunnu lajoittaa, vaikka mies ei enää oikeen ymmärrä sitä lahjotusta, ja sit [pariskunnalla] on just rahasta pulaa.”

Yleisin ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun muoto sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa oli omaisuuden anastaminen. Ikääntyneiden kohdalla taloudellinen kaltoinkohtelu voi konkreettisesti tapahtua varastamalla ikääntyneeltä rahaa, varallisuutta tai

muuta omaisuutta (Fealy ym. 2012, 7). Omaisuutta viedään ikääntyneeltä suoraan pyytämällä sekä salamyhkäisemmin teknologiaa hyödyntäen tai auttamisen varjolla. Kaltoinkohtelijat pyytävät ja vaativat rahaa suoraan ikääntyneeltä uhkaamalla tai erilaisin verukkein (Fealyn ym. (2012, 7). Sosiaalityöntekijät kuvailivat, että kaltoinkohtelijat voivat eri keinoin pakottaa tai pelotella ikääntynyttä uhria luovuttamaan rahaa hänelle.

H3: ” Sit voi olla semmosia tilanteita, että joku vapautuu vankilasta ja ei oo mitään tuloja niin sit se ryskyttää siellä ovella ja on vaatimassa. Et sit se on ihan röyhkeätä toimintaa.”

H2: ” Ja tota sitte on käynyt niin, että sinne kotiin on tultu perässä pyytämään niin ku rahaa ja joskus kissa tarvii ruokaa ja mitä tahansa.”

Sen sijaan, että kaltoinkohtelija pyytäisi rahaa suoraan ikääntyneeltä nykyteknologia on mahdollistanut heille tavan toimia epäsuoremmin. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa useasti korostuivat taloudelliset petokset, kuten maksuvälineiden luvaton käyttö tai ilman laillisia oikeuksia toisen maksuvälineiden käyttäminen. Kaltoinkohtelijoilla ei ollut virallisia tilinkäyttöoikeuksia, mutta silti he käyttivät joko ikääntyneen luvalla tai hänen tietämättään uhrin verkkopankkitunnuksia tai pankkikorttia väärin tarkoituksiin.

H1: ”verkkopankkitunnusten käyttöä, et moni ei niin ku tajua, et ne oikeesti olis henkilökohtaiset ne verkkopankkitunnukset, et sit niinku autetaan sillä, että käytetään niitä luvattomasti niitä verkkopankki tunnuksia.”

Monet ikääntyneet tai heidän kaltoinkohtelijansa eivät lähtökohtaisesti ymmärrä henkilökohtaisten maksuvälineiden merkitystä. Tämä avaa helpomman väylän päästä käsiksi maksuvälineisiin ja mahdollistaa ikääntyneen omaisuuden viemisen. Tietoihin pääsemisen myötä kaltoinkohtelijan on helppo piilottaa toimintaansa ja salata tekonsa uhrilta ja muilta ihmisiltä.

H5: ”teknologian avulla voi hyvin piilottaa rahavirtoja ja tapahtumia esim. ei oo omalla asiakkaalla kokemusta, mut se on käytännössä hirveen hyvin mahdollista. Se, että läheinen maksaa laskut ja laittaa, vaikka tiliotteet tulemaan e-muotona, jolloin ne ei koskaan tule edes asiakkaalle. Käytännössä asiakas ei välttämättä itsekään koskaan näkisi, mitä siellä tilillä tapahtuu, jos hän ei pysty itse niitä maksuja maksamaan. Et kyllä se niin ku toimii, tavallaan, jos oikeen pitkälle miettii niin, pystyy myös ns. jos haluaa kaltoinkohdella taloudellisesti, niin se pystyy myös suojaamaan tosi hyvin sitä toimintaa.”

Kutin ym. (2017) tutkimuksessa taloudellista kaltoinkohtelua tehtiin estämällä tai yrittämällä estää uhrin pääsy yhteiseen varallisuuteen tai siihen liittyviin tietoihin (Kutin ym. 2017, 269–270). Haastatteluissa yksi sosiaalityöntekijä toi esiin, kuinka kaltoinkohtelija oli vienyt uhrilta tietokoneen, jottei uhri pääsisi helposti tarkastelemaan tilitietojaan. Samoin

voimassa olevin valtuuksin kaltoinkohtelijan on mahdollista vaikuttaa kirjepostiin muuttamalla ne esimerkiksi sähköisiksi kirjeiksi, jolloin esimerkiksi tiliotteet eivät saavu kirjeitse kotiin ikääntyneen nähtäville. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa ei teoreettiseen viitekehykseen verrattuna noussut yhtä paljon esiin aktiiviset teot kaltoinkohtelun piilottamiseksi uhrilta. Tämä voi johtua siitä, että gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden pimennossa pitäminen ei vaadi suuria erityistoimenpiteitä heidän heikentyneen toimintakykynsä vuoksi.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että ikääntyneen taloustietoihin pääsee helposti käsiksi identiteetin väärentämisellä. Tällöin taloudellinen kaltoinkohtelu tapahtuu tietoisesti, jolloin kyse on myös rikoksesta. Monissa pankeissa asioiden hoitaminen onnistuu nykyään pelkästään puhelimesta tunnistautumalla. Kaltoinkohtelija esiintyy puhelimesta uhrinsa tiedoilla ja pääsee tätä kautta huomaamatta käsiksi hänen taloustietoihinsa.

H2: ”Ja, että tota ku pankkien kanssa asioidaan, niin suurin osa pankeista niin ku vielä toistaseks huvittaa hyväksyy sen, että mennään asiakkaan luokse ja sit mä väitän olevani minä ja väitän tässä olevan Maija ja Maija sitten hönkääsee siihen puhelimeen jotain, josta ei saa mitään selvää, koska hänellä ei oo tekohampaita ja tota mä sit sanon et tää mitä maija makkonen tässä sanoi oli hänen oma nimensä ja antoi mulle niin ku luvan hoitaa niitä asioita. Et ihan yhtä hyvin se vois olla kuka tahansa muukin, et aika suurin osa pankeista hyväksyy tän tyyppisen toiminnan varsinkin nyt korona aikaan.”

Sosiaalityöntekijöiden mukaan *auttamisen varjolla* taloudellinen kaltoinkohtelu on erittäin helppoa silloin, kun kaltoinkohtelijalla virallisena edunvalvojana suora käyttöoikeus uhrin maksuvälineisiin, kuten tilinkäyttöoikeus. Tällöin kaltoinkohtelijalla on suora pääsy uhrinsa omaisuuteen tai luottotietoihin, ja heillä on mahdollisuus tehdä toimenpiteitä ikääntyneen puolesta ilman tämän tietoisuutta tai nimenomaista suostumusta (DeLiema 2018, 707). Ikääntyneen omaisuutta ja varallisuutta anastetaan myös valtakirjojen valtuutusten avulla. On havaittu, että kaikille ikääntyneille tai heidän hoivaajilleen valtakirjan merkitys ei ole selvä. (Fealy ym. 2012, 7; 13.) Valtakirjan avulla voidaan käyttää joko talouteen ja/tai terveyteen liittyviä oikeuksia väärin. Valtakirjan avulla kaltoinkohtelija voi käyttää uhrin pankkikorttia, nostaa varallisuutta tililtä, päästä sijoitustileille, avata uhrin nimissä luottokortti ja käyttää luottoa uhrin kustannuksella sekä myydä uhrin omaisuutta. (Jackson & Hafemeister 2013, 68–70.) Tämän lisäksi sosiaalityöntekijöiden kertomusten mukaan valtuuksien avulla kaltoinkohtelijat ovat ottaneet muun muassa uhrinsa nimiin autovakuutuksia tai ovat vakuuttaneet oman lainansa ikääntyneet omistusasunnolla.

Laskutustietoihin voidaan laittaa omien tietojen sijaan laittaa ikääntyneen uhrin tiedot. Nämä teot täyttävät useimmiten jo rikoksen tunnusmerkit.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa on havaittavissa erilaisia tasoja siinä, kuinka kaltoinkohtelijat hoitavat lopulta velvollisuutensa ikääntyneen taloudenhoidossa. Osa kaltoinkohtelijoista käyttää saamiaan oikeuksia ainoastaan viedäkseen uhrin omaisuutta ja osa taas hoitaa jollakin tavalla ottamansa velvollisuudet, mutta anastaa samalla ikääntyneen varallisuutta. Taloudelliseksi kaltoinkohteluksi voidaan sosiaalityöntekijöiden kertomuksien perusteella lukea myös ikääntyneen taloudellisten asioiden hoitamisen heitteillejättö. Tätä tapahtuu silloin, kun ikääntyneet ovat luottaneet ja antaneet läheiselle oikeuden hoitaa heidän asioitaan, mutta kaltoinkohtelija laiminlyö tätä velvollisuuttaan. Hän esimerkiksi jättää maksamatta laskuja tai ei käytä ikääntyneen varallisuutta ikääntyneen tarpeisiin niiden vaatimalla tavalla (Fealy ym. 2012, 7). Sen seurauksena ikääntyneelle aiheutuu taloudellisia vaikeuksia ja menetyksiä.

H6: ”sillä tavalla, että lapsi on luvannut hoitaa laskut, maksaa laskut ja sit ne on jätettyki, esim. vuokra maksamatta ja on jo häätoihka ja tämmöistä kaikkee... Ja sit on semmonenki mulla, että on vanhuksen omistusasunto laitettu oman pankkilainan vakuudeksi sen vanhuksen tietämättä.”

H5: ”Ehkä tuuaankin asiakkaalle jotakin, mut sit jos katot myöhemmin tiliotteita, niin toteat, et on nostettu 200e ja tullu jugurttipurkki, niin voi sitte arvioida, et paljon siinä on jääny jonneki muualle.”

Auttamisen varjolla ikääntyneisiin kohdistuvaa taloudellista kaltoinkohtelua tekevät sosiaalityöntekijöiden mukaan omaisten ja läheisten lisäksi erilaiset yrittäjät petoksen muodossa. He esiintyvät läsnä olevina ja ikään kuin ikääntyneen puolella olevana. Yrittäjät ovat nähneet mahdollisuuden ikääntyneessä uhrissa ja piilottamalla aikeensa pyrkivät viemään ikääntyneen omaisuutta.

H1: ”Vielä tuli yhtäkkiä mieleen tästä paljon, tai jonkun verran on ollut semmosiaki niin ku just tämmösiä niin ku ihan aika ulkopuolisia ihmisiä jotka on sitten huomannut, että ei nyt niin ku osaa enää toimia, niin ne on voinu vaikka just. Ihan jotku huonot yrityksetki on voinu myydä palveluitaan vaikka kuinka paljon, et sit ne rahastaa sillä tavalla tai sit tehdä niiden kanssa jopa asuntokauppoja tai tällaisia huonoilla hinnoilla. On tätä niinku monenlaista taloudellista yritystä. Jos ei vain lähiomaisista niin sitten myös ihan ulkopuolisista.”

Tällaiset yrittäjä kaltoinkohtelijat laskuttavat ikääntyneeltä liikaa tarjoamistaan hyvikkeistä tai palveluista (Mt., 7) tai sosiaalityöntekijöiden mukaan tekevät epäedullisia sopimuksia ikääntyneiden uhrien kanssa, joka hyödyttää heitä itseään taloudellisesti jollakin tavalla. Talouspetoksissa uhreille esitetään tahallisesti vääriä tietoja, salataan tietoja tai jätetään

huomioimatta ikääntyneelle kuuluvat hyödykkeet palvelut, edut tai kertomatta seuraamukset. Ikääntyneiden talouspetokset on rakennettu houkuttelemaan ikääntyneitä heille kerääntyneen varallisuuden, heikentyneen kognitiivisen toimintakyvyn ja sosiaalisen eristäytymisen vuoksi, jotka tekevät heistä kannattavia ja helppoja kohteita. Talouspetoksen tekijöillä on suhteen alusta saakka ollut motiivina hyväksikäyttö ja talousrikolliset saalistavat aktiivisesti mahdollisia uhreja. (DeLiema 2018, 706–707.)

Toinen hyvin tavallinen taloudellisen kaltoinkohtelun muoto sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa oli kaltoinkohtelijan *eläminen ikääntyneen uhrinsa kustannuksella*. Tämä voi ilmetä siten, että yhdessä asuvien elämisen kustannukset jakautuvat epäoikeudenmukaisesti. Puolisoista taloudellisesti heikommalla oleva, yleensä ikääntynyt nainen, joutuu kohtuuttomaan tilanteeseen maksaessaan puolet yhteisistä kuluista, mihin hänellä ei olisi varaa.

H4: ”Tai semmonen piilo hyväksikäyttö, että pariskunta asuu yhdessä, mutta tota nainen maksaa suurin osa menoista.”

Uhrin kustannuksella eläminen ilmenee myös siten, etteivät ikääntyneen uhrin kanssa samassa taloudessa asuvat kaltoinkohtelijat osallistu mihinkään yhteisiin asumiskustannuksiin tai ruokakuluihin. Osa kaltoinkohtelijoista majoilee jatkuvasti uhrinsa luona ja osa heistä tulee vain satunnaisesti kyläilemään tarkoituksenaan hyötyä ikääntyneestä taloudellisesti. Kaltoinkohtelijat muun muassa yöpyvät uhrinsa luona ilmaiseksi sekä syövät ikääntyneen ruuat. Vaihtoehtoisesti kaltoinkohtelija lähtee yhdessä ikääntyneen kanssa ostoksille ja maksattaa samalla ikääntyneellä omatkin ostoksensa. Näissä tilanteissa voidaan puhua jo *taloudellisesta riistosta*.

H3: ”että niin ku oma lapsi.. tai sekin on jonkin näköistä” taloudellista kaltoinkohtelua, ku poika asuu vanhempien asunnossa tai tyttö, eikä maksa vuokraa. Ja eikä saa mistään tuloja ja vanhemmat elättää häntä ja kaikki rahat menee viinaan, kavereihin, mut sitte ku tulee pyykipäivä niin kannetaan likaset pyykit äitin pesukoneeseen.”

Taloudellista kaltoinkohtelua ilmenee uhrin *itsemääräämisoikeuden rajoittamisena tai toiminnan mahdollisuuksien konkreettisena estämisenä*. Tämä sama muoto uhrien toimintamahdollisuuksien eväämisestä tai niiden toteuttamisen vaikeuttamisesta on nostettu esiin Kutin ym. (2017) tutkimuksessa. Keskeistä tässä on, että kaltoinkohtelija pyrkii rajoittamaan tai estämään uhrin mahdollisuuksia toimia ja tehdä omia valintoja esim. kodin

ulkopuolisessa elämässä (Mt., 269–270). Sosiaalityöntekijän kertomuksessa ikääntyneen kohdalla tämä näyttäytyi siten, että kaltoinkohtelija esti ikääntynyttä lähtemään palveluihin, joihin hänellä olisi vapaus ja oikeus mennä, mutta joista syntyisi lisäkustannuksia. Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen kodin ulkopuolisen toiminnan lisäksi näyttäytyy myös kodin sisäisessä elämässä siten, että kaltoinkohtelijat rajoittavat ikääntyneen kodissa olevan omaisuuden käyttöä. Esimerkiksi he kieltävät tai estävät ikääntynyttä käyttämästä hänen omia tavaroitaan.

H2: ”Me yritettiin saada tätä vanhusta sieltä palveluihin, vaikka tää hyväksikäyttävä läheinen sen kielsi ja tota yritettiin sieltä niin ku saattaa häntä tutustumaan näihin yksityisiin palveluihin, mihin hänellä meidän tietojen mukaan olis varaa. ja se oli sit semmosta jatkuvaa, et hän tuli ihan fyysisesti estämään tätä lähtemistä ja pysty aina manipuloimaan tñ asiakkaan, et ei päästy eteenpäin.”

Tässä luvussa oli tavoitteena ymmärtää gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden kohtaamaa taloudellista kaltoinkohtelua paremmin. Tulosten kautta muotoutui esiin ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun ilmeneminen ja siihen liittyvät erityispiirteet. Sosiaalityöntekijöiden kerronnasta nousi selvästi esiin taloudellisen kaltoinkohtelun muodot, uhrin ja kaltoinkohtelijan osuus tapahtuneeseen sekä heidän piirteensä, motiivinsa ja suhteen laatu osana ilmiötä. Näiden huomioon ottamiselle oli tarvetta aiemman tutkimuksen perusteella (Jackson & Hafemeister 2013, 295–296; Jackson & Hafemeister 2016, 3). Tuloksia verrattaessa taloudellisen kaltoinkohtelun viitekehykseen esiin ei noussut lainkaan tapauksia, joissa rajoitettaisiin uhrin oikeuksien tai mahdollisuuksien käydä töissä, ansaita rahaa tai opiskella. Tämä johtuu varmasti siitä, että suurin osa ikääntyneistä on jo siirtynyt työelämästä eläkkeelle ja toisaalta tutkielman kohdentumisesta gerontologisen sosiaalityön asiakkaisiin, joiden toimijuus suhteessa muihin samanikäisiin ikääntyneisiin on alentuneempi.

Erityisesti tuloksissa nousee esiin ikääntyneiden uhrien ja heidän kaltoinkohtelijoidensa monimutkaiset ihmissuhteet, jotka taustavaikuttavat kaltoinkohtelun syntymiseen. Näiden erittely on tärkeää, sillä tarkasteltaessa lähemmin uhrin ja kaltoinkohtelijan välistä vuorovaikutusta voidaan ymmärtää ja ennaltaehkäistä taloudellista kaltoinkohtelua paremmin (Jackson & Hafemeister 2013, 321). Taloudellisen hyväksikäytön uhrin ja kaltoinkohtelijan välisten dynamiikoiden tutkiminen auttaa kehittämään tehokkaampia interventioita (Mt., 245). Seuraavassa luvussa tarkastellaankin taloudelliseen kaltoinkohteluun vastaamista gerontologisessa sosiaalityössä sekä ennaltaehkäisykeinoja.

6 GERONTOLOGISEN SOSIAALITYÖN INTERVENTIO

6.1 Kaltoinkohtelun tunnistaminen

Kaltoinkohteluun puuttuminen edellyttää, että sen olemassaolo on ensin tunnistettu (Fealy ym. 2012, 9). Haastatteluissa sosiaalityöntekijöiden mukaan kaltoinkohtelun tunnistaminen vie aikaa *tilanteiden epämääräisyyden, uhrin epäselvän oirehdivinnan ja todentamisen vaikeuden* vuoksi. Sosiaalityöntekijät kuvailivat, että usein taloudellisen kaltoinkohtelun asiakkuus tulee heille epämääräisin tiedon. Tiedossa voi etukäteen olla, että huoli-ilmoitus koskee ikääntyneen taloudellista tilannetta. Tilannetta lähdetään selvittämään ja sosiaalityöntekijällä voi syntyä aavistus mahdollisesta kaltoinkohtelusta. Todellisuudessa sosiaalityöntekijälle selvittämisenkin jälkeen koko tilanteesta avautuu vain sen pinta.

H1: ”Ku meille tulee niitä asiakkaita sieltä asiakasohjauksen kautta, niin tuntuu, että siinä tosiaan on jotain outoo aistittavissa, et sit voi mennä aika pitkäänki enne ku niin ku ihmiset vanhat ihmiset ei mielellään juttele rahoista ja rupee ventovieraille siitä kertomaan niin siinä kestää, ja voi joissain tapauksissa kestää ennen ku pääsee siihen kiinni, et ai, että täällä on jotain tämmöstä, et joku käyttää sun rahoja tai sit just et sä lahjotat kuukaudessa lapsenlapsille hirveitä summia.”

Tilanteesta ei välttämättä ole näkyvissä mitään selkeitä merkkejä ulospäin (Mt., 9). Ammattilaisten kaltoinkohtelun tunnistaminen tapahtuu edelleen enemmän kokemukseen varaan rakentuvien havaintojen kautta kuin tutkittuun tietoon perustuvien arviointityökalujen avulla (Goergen & Beaulieu 2017, 133). Tulkintaa tilanteesta vaikeuttaa ikääntyneiden epäselvä oirehdinta. Ikääntyneen oireet ja poikkeuksellinen käyttäytyminen saattava viitata moniin eri asioihin.

H3: ”Se on hirvittävän vaikee kysymys, koska iäkkään ihmisen tämä habitus ja oirehdinta voi johtua niin monesta asiasta. Mut se oirehdinta voi johtua myös kaltoinkohtelusta. Ja jos sen osaa oikealla tavalla kysyä ja on semmonen luottamuksellinen suhde, niin hän voi kertoa sen. Mutta oirehdinta ja habitus sekaantuvat siihen muistisairauteen ja ahdistukseen ja muuhun semmoseen. Et hirveen vaikeeta.”

Sosiaalityöntekijöiden kertomusten mukaan kaltoinkohtelun todentamista varten tarvittavien tietojen saaminen on haasteellista, mikäli ikääntynyt ei niitä itse anna. Tämä voi johtua siitä, ettei ikääntynyt kykenen niitä antamaan toimintakykynsä vuoksi tai hän ei halua niitä antaa.

H1: ”Niin jotenki se oli hirveen.. tai ku me ei saada niitä tietoja. Niin ku näitä tota, mitään pankkitietoja tai mitään ilman, että tehdään kauhee vaiva.”

Ennen kuin asiakas itse uskaltaa tilanteestaan kertoa tai kaltoinkohtelu kyetään todentamaan jotain muuta kautta, se vie aikaa. Monet tapauksista jää havaitsematta, jos luotetaan siihen, että uhri itse kertoisi asiasta. Uhri on usein haluton kertomaan väärinkäytöstä, sillä hän itse kieltää ongelman olemassaolon tai hän pelkää ja kokee häpeää ja syyllisyyttä asian vuoksi. (Fealy ym. 2012, 10.)

Tavallista on, että gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden huonojen kokemusten myötä he kokevat epäluottamusta muita ihmisiä ja palveluita kohtaan. Tällöin asiakkaiden kohtaamisessa korostuu kunnioitus, kokonaisvaltaisuus ja luottamuksellisuus. Sosiaalityössä yhteistyön rakentaminen asiakkaan kanssa alkaakin luottamuksen rakentamisella. Näistä periaatteista huolimatta kaikki asiakkaat eivät halua vastaanottaa apua tai heidän voimakas epäluuloisuutensa hankaloittaa heidän auttamistaan. On otettava huomioon, että uhri saattaa jättää kertomatta kaltoinkohtelusta toiveenaan kieltäytyä sosiaalityön palveluista muistakin syistä, kuten esimerkiksi maksujen, häpeän ja tietämättömyyden vuoksi tai asiakas ei tunnista tarvettaan palvelulle tai kokee, etteivät saatavilla olevat palvelut vastaa hänen tarpeisiinsa. (Kinni ym. 2023, 285–286.)

Tunnistamisen haasteista huolimatta sosiaalityöntekijät kertoivat merkeistä, jotka voivat kertoa taloudellisesta kaltoinkohtelusta. Näitä olivat *epäilyt kaltoinkohtelusta, maksuvaikeudet ja perustarpeiden laiminlyönti*. Ulkopuoliset tai uhri itse kertoivat sosiaalityöntekijöille epäilystään. Ulkopuolisten tekemiä huoli-ilmoituksia (1301/2014, §35; 28.12.2012/980 §25) tulee ikääntyneen kanssa tekemisissä olevilta toimijoilta: kotihoito, terveyskeskus, kela, panttilainaamo, kauppa, asumisneuvoja, isännöitsijä tai perheenjäsen. Yllättävää on, että pankit, joilla on näköalapaikka ikääntyneiden talousasioihin, tekevät huoli-ilmoituksia sosiaalityöntekijöiden mukaan hyvin harvoin. Tutkimusten mukaan läheisten lisäksi rahoituspalvelualalla työskentelevillä ammattilaisilla on mahdollisuus tunnistaa väärinkäyttö. Siitä huolimatta on erittäin harvinaista, että yhteydenotto ja ilmoitus epäilystä väärinkäytöstä tulisi suoraan pankeilta. Kuitenkin on havaittu, että pankit ovat

avainasemassa tunnistaa taloudellisen väärinkäyttö. Pankkialan henkilökunnan on havaittu jättävän ilmoittamatta epäilyttävistä tilisiirroista viranomaisille mahdollisen oikeudenkäynnin ja yksityisyydensuojan rikkomisen pelosta. Kehitysideana on ehdotettu, että pankeilla olisi käytössään järjestelmä, joka hälyttäisi poikkeuksellisesta toiminnasta ikääntyneen tilillä. (Fealy ym. 2012, 10–16; Phelan ym. 2023, 2147.)

Sosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella ikääntyneen maksuvaikeuksista kertovat jatkuva rahan puute, maksamattomat laskut, asunnon menettämisen uhka ja luottotietojen menettäminen. Taloudellista kaltoinkohtelua kokevalla ikääntyneellä saattaa olla puutteita myös perustarpeiden tyydyttämisessä. He voivat olla kodittomia tai heillä ei ole ruokaa kotona, eikä rahaa ostaa sitä. Heillä ei ole myöskään säänmukaisia tarvittavia vaatteita. Suuntaa antavana merkinä toimii yleisemmällä tasolla ikääntyneen kodinhoidon taso. Se on usein avainasemassa ikääntyneiden tilanteiden tunnistamisessa ja niistä eteenpäin raportoinnissa. Lisäksi yksi selvä merkki voi olla sosiaalityöntekijöiden mukaan palveluista kieltäytyminen, joita he ilmiselvästi tarvitsisivat. Ikääntyneet saattavat perustella palveluista kieltäytymistä sillä, ettei heillä ole varaa niihin.

H2: ”Vaikka kotihoito, joka kertoo, et pitäis saada ostettua haavanhoito tarvikkeita tai mitä tahansa ja ei oo rahaa tai ei halua ateriapalvelua tai et tavallaan ei voi ottaa palvelua, et on sellanen jatkuva huoli siitä rahojen riittävyydestä, et se voi olla ihan sellanen epämääräinen huoli, josta kotihoito ei tiedä onks se tosiasiallista vai ei tai sit se voi olla huoli, et hoitaja on kiinnittänyt huomiota et tulee intrumilta jatkuvasti kirjeitä, niin ku perintätoimistoista tai maksumuistuksia tai tää tyypisiä asioista.. tai sit siellä on jääkaapissa ruoka loppu tai sit se tulee naapurilta, et [henkilön nimi] tulee aina ovikello ja kysyy, et hän ei oo ruokaa, saisko hän syötävää tai jotain tämmöstä et tulee pyytää niin ku apua tai jotenkin sen vanhuksen niin ku yleinen kunto, et se voi tulla esim terveyskeskuksesta, et on likaset vaatteet ja tota rikkiäiset vaatteet ja tai sit hän on voinu ite ilmaista sitä asiaa, vaikka kelassa. Kelasta tulee jonkun verran, panttilaina konttorista tulee joskus niin ku viestejä ja milloin mistäkin, että tota... tämmösiä.”

Näiden lisäksi aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että ikääntyneen yleinen ahdistus taloudesta sekä hoitamattomat fyysiset tarpeet ja hoitamaton terveydentila voivat kertoa taloudellisesta kaltoinkohtelusta. Kaltoinkohtelusta voivat viestiä myös erilaiset toimet, kuten äkillinen testamentin uusiminen tai kulutustottumusten muuttuminen. Hienovaraisempia merkkejä voi olla ikääntyneen kieltäytyminen sosiaalisista tapahtumista tai muuttuneet käytänteet vieraanvaraisuudessa. (Fealy ym. 2012, 9.)

6.2 Psykososiaalinen työote, suojaaminen ja moniammatillinen yhteistyö

Sosiaalityöntekijöiden kertomusten perusteella taloudelliseen kaltoinkohteluun lähdetään puuttumaan *psykososiaalisella työotteella, asiakkaan suojaamisella sekä moniammatillista yhteistyötä* hyödyntäen. Psykososiaaliseen työotteeseen lukeutuu sosiaalityöntekijöiden kertomusten perusteella asiakkaan tilanteen kartoittaminen, kaltoinkohtelun esiintuominen, muutoksen suunnitteleminen, toimintatapojen muutos ja asiakkaan henkinen tukeminen. Sosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella prosessin tavoitteena on, että asiakas ryhtyy itse toimeen tilanteensa edistämiseksi. Tilannekartoituksessa selvitetään asiakkaan kokonaiselämäntilanteen lisäksi hänellä olevat selviytymiskeinot, hänen näkökulmansa, tavoitteensa ja toiveensa tilanteen suhteen. Näiden pohjalta sosiaalityöntekijän on mahdollista arvioida asiakkaan etu tilanteessa ja keinot siihen pääsemiseksi.

H2: ”Ja et mun rooli on edelleen, et se on ihan sama, et mitä sen asiakkaan elämässä on tapahtunu, et onks se taloudellista hyväksikäyttöä vai toimintakyvyn huononemista tai kognition heikkenemistä, niin mun rooli on niin vaan tunnistaa sen asiakkaan etu siinä tilanteessa niissä kaikissa olosuhteissa ja tietysti joskus niitä muuttujia on hirveen paljon eikä meillä oo sitten sen enempää viisautta tietenkään.”

Tilannearvioinnissa on keskeistä selvittää asiakkaan omat tavoitteet (Seppänen 2017, 262). Yksilöt kokevat erilaiset tilanteet ja haasteet eri tavoin, jonka vuoksi asiakkaiden ja hänen läheistensä näkemykset ovat tärkeä osa arviointityötä. Kerrontaa varten työntekijällä on oltava aikaa. Tämä mahdollistaa samalla luottamuksellisen suhteen rakentumista, jota tarvitaan, jotta asiakas kokee voivansa kertoa vaikeitakin asioita. Yhteinen tilanteesta rakennettu kokonaiskuva saadaan, kun asiakas kertoo omasta elämästään ja sosiaalityöntekijä osaa kysyä oikeita asioita ja kuulla asiakasta. (Rossi 2021, 92–93.) Mielenkiintoista on, että mikäli näissä keskusteluissa sosiaalityöntekijöiden ja ikääntyneiden uhrien käsitykset väärinkäytön syistä erosivat toisistaan ja nämä eroavaisuudet näkemyksissä jatkuivat koko työskentelyn ajan, ennusti se ikääntyneen kaltoinkohtelun jatkumista asiakkuuden jälkeen. (Jackson & Hafemeister 2013, 5). Yksilöllisen tilannekartoituksen myötä hahmottuu samalla se, minkälaista tukiverkostoa on tarpeen alkaa rakentamaan asiakkaan ympärille.

H5: ”No just sellasena et yrittää tavallaan, et miten mä sanoisin, selvittää et ketä kaikkia osapuolia siihen liittyy ja ketä niinku siihen vois liittää. Jos ei vielä liity. Et okei, jos on kaltoinkohtelija oma lapsi, et onko hällä jotain työntekijää, et missä hän on. Et mihin niinku, tavallaa, et ketkä kaikki toimijat siihen vois niin ku kuulua lähtokohtaisesti.”

Kaltoinkohtelun esiintuomisessa sosiaalityöntekijän pitää ottaa puheeksi tapahtunut kaltoinkohtelu, nimetä tapahtunut teko kaltoinkohteluksi sekä tuomita teko. Tilannekohtaisesti sosiaalityöntekijän tulee arvioida, kuinka puheeksi ottaminen tapahtuu. Joissakin tilanteissa tarvitaan suoraa puhetta ja toisissa vastaavasti sensitiivisempää otetta. Tärkeää on käydä tapahtuneet asiat läpi ääneen ja sanoittaa ikääntyneelle se, mitä on tapahtunut. Tämä auttaa ikääntynyttä hahmottamaan kokonais kuvan, sillä usein he eivät ole tunnistanee tapahtunutta kaltoinkohtelua.

Tavoitteena puheeksi ottamisessa ja nimeämisessä on selvittää, miten asiakas on hahmottanut tapahtunutta kaltoinkohtelua, ja rakentaa sitä kautta yhteistyötä tulevalle työskentelylle. Tapahtunut teko tuomitaan sanallisesti tai käytännössä näyttämällä asiakkaalle, mikä on oikein ja mikä väärin. Tarkoituksena on terävöittää ikääntyneen käsitystä hänen omista oikeuksistaan. Aina puheeksi ottaminen ei ole asiakkaan edunmukaista, kuten esimerkiksi vaikeasti muistisairaiden kohdalla.

H3: ”Ja sen kysyminen, että kokeeko ihminen, että häntä on nytte hyväksikäytetty ja kaltoinkohdeltu. Se voi olla hänelle ihan uus sana. Ja ihan uus näkökulma tähän asiaan, että häntä on väärinkohdeltu jonkun puolesta. Sitte semmosen niin ku sanojen löytäminen, että joka kuvais sen ihmisen kokemusmaailmaa enemmän, niin se on vaikeeta. Ja ei hän välttämättä aina oo niin ku samaa mieltä siitä.”

Sosiaalityöntekijöiden mukaan muutoksen suunnittelu tehdään aina yhdessä asiakkaan kanssa. Suunnitelmassa edettävien askeleiden tulee olla riittävän pieniä ja niissä on tavoitteena hyödyntää ikääntyneeltä löytyviä voimavaroja. Nykyään gerontologisessa sosiaalityössä korostetaan voimavaralähtöistä työskentelyä. Muutoksen tavoittelemisesta huolimatta on tärkeää tunnistaa ja pysähtyä ikääntyneen omien voimavarojen äärelle ja hyödyntää niitä. (Seppänen 2017, 260.) Haastattelujen perusteella sosiaalityöntekijä toimii suunnittelussa ainoastaan suunnan näyttäjänä ja vaihtoehtojen tarjoajana. Hän pyrkii auttamaan ikääntynyttä muutosprosessissa eteenpäin siten, että asiakkaan etu olisi paras mahdollinen. Lopulta ikääntynyt kuitenkin itse tekee päätökset ja on siten muutoksen tekijä. Pienikin muutos ikääntyneen toiminnassa aiheuttaa myös muutoksen ikääntyneen ympäristössä, mikä voi edelleen johtaa kaltoinkohtelusuhteen sisäisten olosuhteiden muutokseen.

H2: ”Et tää taloudellinen hyväksikäyttökään ei koksaan ratkea yhdellä käynnillä tai jonkun äärimmäisen fiksun sosiaalityöntekijän niin ku toiminnalla vaan se on lähtökohtaisesti se asiakas joka siinä toimii ja muuttaa sitä omaa todellisuuttaan. Ja sitä kautta niin ku muidenkin todellisuus muuttuu. Myös sen hyväksikäyttäjän.”

Neuvottelua ja suostuttelua käydään asiakkaan ajattelutapaan ja elämäntyyliin liittyvistä asioista, joka on lähellä psykososiaalista työtä. Keskusteluissa asiakkaan kanssa hänen toimintatavoistaan ja valinnoistaan liittyy aina vallan aspekti, sillä keskusteluilla on nimenomaan tavoitteena muutos. Tavoiteltava muutos heijastelee yhteiskunnassa vallalla olevia arvoja, kuten ikääntyneen turvaamista kaltoinkohtelulta. Se mikä nähdään minäkin aikakautena hyväksyttävänä toimintana ihmissuhteissa vaihtelee. (Rossi 2021, 99.)

Suunnitelman toteuttamisessa on kyse ikääntyneen toimintatapojen muutoksesta. Muutosta harjoitellaan konkreettisesti yhdessä eri tilanteissa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tukea ikääntyneen toimijuutta ja erityisesti pysymään omissa tavoitteissa vaikeissakin tilanteissa. Sosiaalityöntekijä voi selkeästikin kertoa menettelytavat, mutta lopulta asiakas tekee päätöksen ja hänen on tehtävä asia haluamallaan tavalla loppuun asti. Onnistuneet muutosaskeleet motivoivat ja voimaannuttavat itsessään ikääntynyttä jatkamaan samalla tiellä.

H3: ”Et tuli vaan mieleen yks [asiakas], joka ymmärs sen ihan täysin, että hänen pitää toimia. Mut hän ei silti voinu sanoa sille kaltoinkohtelijalle, että et tule tänne. Hän halus, että minä menen sinne. Et minä menisin hänen luokseen sillä hetkellä, kun tämä kaltoinkohtelija on paikalla. Hän maksaisi minulle taksit ja hän maksaisi minulle palkkion. Ja minä kertoisin hänen sanat, että älä tule tänne. [Isovanhempi] ei halua, että sinä enää tulet tänne. Hän ei voinut itse. Mä sanoin, että tämä ei oo kyllä ihan minun viran mukaista toimintaa. Että kyllä mä voin tulla sinun seuraks ja tukee sinua, mutta sinun pitää itse se sanoa (...) hänelle, et nyt täältä ulos. Ja minä voin tarvittaessa tilata sinne poliisin, mutta mä en voi viestejä lähtea viemään (...) Että täähän on niin ku se marssi järjestys. Varsinkin, kun on kognitiivisesti varsin toimiva ihminen.”

Itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa sosiaalityöntekijän tulee arvioida asiakkaan kognitiivinen kyvykkyys tehdä päätöksiä omasta elämästään. Kognitiivinen kyvykkyys suhteutetaan siihen, minkälaisista itseään koskevista asioista asiakas voi päättää. Ikääntyneiden kohdalla erityisesti muistisairaus aiheuttaa tilanteita, jolloin ikääntyneen itsemääräämisoikeutta joudutaan rajoittamaan hänen oman hyvinvointista vuoksi. Ajoittain sosiaalityöntekijä joutuu toimimaan ikääntyneen puolesta, jotta voidaan varmistaa, että hän saa hänelle kuuluvat palvelut ja oikeudet. Näin on tilanteissa, jolloin ikääntyneen toimintakyky on heikentynyt niin paljon, ettei hän kykene itsenäisesti näitä asioita tekemään. Tällöin sosiaalityöntekijällä on huolenpitorooli. Sosiaalityöntekijän on käytävä myös näissä tilanteissa eettistä pohdintaa, missä tilanteissa vastuuttaa asiakas hakemaan itse tarvittavia palveluita ja etuuksia, ja missä tilanteissa hänen vahvempaa tukeansa puolesta tekemisen muodossa tarvitaan. Taloudellisen kaltoinkohtelu tilanteissa itsemääräämisoikeus joudutaan

ajoittain ylittämään, kun asiakkaan puolesta tehdään rikosilmoitus tai edunvalvontailmoitus. Tähän liittyy käytännön tilanteissa sopivan puuttumiskeinon harkinta sekä oman osaamisen rajallisuuden tunnistaminen ammattilaisena. (Rossi 2021, 98; 101–104.)

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ikääntyneiden henkisenä tukeminen oli läsnä koko prosessin ajan. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa korostui empatia, toivon luominen, usko muutokseen sekä motivointi. Nämä tulevat ilmi keskusteluissa, joita ikääntynyt ja sosiaalityöntekijä käyvät yhdessä. Tukeminen edellyttää, että sosiaalityöntekijä kykenee hyppäämään asiakkaan asemaan. Sosiaalityöntekijän roolia kuvaa parhaiten ikääntyneen vierellä kulkeminen ja kannattelu. Ikääntyneen elämässä muutokset tarkoittavat samalla hänen oman identiteettinsä muovautumista. Tällainen tilanne on muun muassa kaltoinkohtelutilanteesta irtautuminen, jolloin sosiaalityöntekijöiden roolina on tukea asiakasta tilanteen käsittelyssä ja muutosprosessissa. Sosiaalityöntekijä lisäksi vastaa asiakkaan psykososiaalisiin tarpeisiin ja kuuntelee häntä. Käytännössä rooli näyttäytyy keskustelukumppanina ja tukijana olemisena, kannustamisena sekä asiakkaan valintojen vahvistamisena. Tätä voidaan tehdä etäämmältä tai tarvittaessa asettumalla asiakkaan rinnalle. Muutos on kokonaisvaltaista asiakkaan elämässä ulottuen toimintaan, ajatteluun ja identiteettiin. Tavoitteena on, että ikääntyneen tai hänen läheistensä oma ongelmanratkaisuja päätöksentekokyky vahvistuvat. (Rossi 2021, 106.)

Sosiaalityöntekijät toimivat ikääntyneen verkostoissa sovittelijoina, kun ympäriltä tulee erilaisia näkemyksiä. Heidän tehtävänään on viestiä ja vahvistaa ikääntyneen asiakkaan omia toiveita ja pyrkiä sovittamaan näitä yhteen asiakkaan edunmukaisesti muiden toiveiden kanssa. (Ylinen 2008, 70.) Tämä voi tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden mukaan pyrkimyksestä *neuvotella ja sopia* asia tilanteista kaltoinkohtelijan kanssa. Tavoitteena on ikääntyneen suojaaminen mahdollisimman kevyellä interventiolla ja saada tilanteet ratkeamaan ikääntyneen edunmukaisin sopimuksin ylläpitämällä olemassa oleva ihmissuhde. Tavallisesti sosiaalityöntekijän rooli tilanteessa on olla ikääntyneen tukena.

H2: ”On myös sellasia, jotka sit oikeesti maksaa takaisin sitä, kun pystytään osoittamaan, et me ollaan saatu aikasiks sopimuksia. Et esimerkiks tässä yhdessä tapauksessa [lapsi] myönsi, että näin on päässyt käymään ja on ollu tällasest [riippuvuus ongelmasta] kysymys ja kuitenkin työssäkäyvä ihminen, joka pysty. Tehtiin sopimus niin ku vanhempien kanssa ja sitten siitä, et miten paljon hän maksaa takaisin sitä tota luvatta ottamaansa rahaa sieltä tililtä.”

Sosiaalityöntekijöiden mukaan kaltoinkohtelijat saattavat vastustaa muutosta. Vastustus ilmenee siten, etteivät he kykene sitoutumaan sopimuksiin tai lopettamaan kaltoinkohtelua. Muutoksen tapahtuessa he saattaisivat joutua luopumaan eduistaan tai kärsimään mahdollisia seuraamuksia. Mikäli sopimuksia ei voida tehdä tai niitä ei pidetä, sosiaalityöntekijät joutuvat turvautumaan edunvalvontailmoituksiin (1.4.1999/442) tai tekemään rikosilmoituksen. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten tulee olla ajan tasalla taloudelliseen kaltoinkohteluun liittyvästä lainsäädännöstä, jolla voidaan turvata ikääntynyt (Fealy ym. 2012, 16). Sosiaalityöntekijöiden mukaan edunvalvonta on erittäin toimiva keino estää taloudellista kaltoinkohtelua. He toivat kuitenkin esiin, ettei edunvalvonta ole täysin aukoton vaan niissäkin tilanteissa kaltoinkohtelija voi viedä esimerkiksi ikääntyneen käyttörahoja.

H1: ”Joskus on tosi ratkaiseva se edunvalvoja, ku sit ne tajuaa, et ei sitä rahaa enää sieltä saa millään sieltä asiakkaan luota tai omaisen luota.”

Ikääntyneen tilitietojen seuraaminen ja suojaaminen on tehotonta, jos ikääntynyt itse tunnistaa ja antaa taloudellisen hyväksikäytön tapahtua. Näissä tapauksissa, jos kaltoinkohtelija ei ole rikkonut lakia ja ole pidätettynä, on tarpeen suostutella ikääntynyttä uhria katkaisemaan välit kaltoinkohtelijan kanssa. Suostuttelu on vaikeaa kaltoinkohtelijan riippuvuuden tai lapsivanhempi suhteen vuoksi. (Jackson & Hafemeister 2013, 118–119.) Sosiaalityöntekijöiden mukaan suhteiden täysi katkaiseminen on hyvin harvoin ikääntyneen edunmukaista. Kaltoinkohtelija saattaa olla ikääntyneen elämässä ainoa läheinen. Tällöin suhteen täydellinen katkaiseminen ei olisi ikääntyneen elämänlaatua parantava asia. Ensisijaisesti näissä tapauksissa ratkaisu saattaa olla lopulta, että kaltoinkohtelija saisi apua omiin ongelmiinsa (Mt., 118–119).

Kaltoinkohtelun puuttumistyössä sosiaalityöntekijät kokivat merkittävimmäksi *moniammatillisen yhteistyön*. Moniammatillista yhteistyötä voidaan tarvita ikääntyneen uhrin asioissa kuin myös kaltoinkohtelijoiden elämäntilanteissa. Ikääntyneen uhrin kohdalla moniammatillisessa työssä sosiaalityöntekijät kokivat tärkeäksi työparin joko omasta tiimistä tai toisesta yksiköstä. Moniammatillista yhteistyötä uhrin asioissa tehdään myös järjestöjen, kuten esimerkiksi Suvanto Ry:n kanssa. Kaltoinkohtelijoiden kohdalla työpari on koettu tarpeelliseksi avuksi aikuissosiaalityöstä ja poliisin sosiaalityöstä.

H4: ”...Olen välillä soittanut aikuissosiaalityöhön ja poliisin sosiaalityöhön ja poliisi on sitten puuttunut asiaan tai ainakin keskustellut tämän kaltoinkohtelijan kanssa, että onhan se yhteistyö tärkeä. Yks asiakas sai äsken aison kautta asunnon tai he

laittoivat hakemuksen vireille ja hän, tai ei hän pystynyt kokonaan muuttamaan, mut ainakin oleskeli siellä ajoittain.”

Navarro ym. (2013) ovat tutkineet moniammatillisten tiimien syytteennoston vaikuttavuutta. Tutkimuksessa havaittiin, että moniammatillisten tiimien toimesta syyte nostetaan useammin erityisesti taloudellisten hyväksikäyttö tapausten kohdalla. Se, että moniammatillinen tiimi oli käsitellyt tapausta alun perin, oli se yhteydessä tuomion todennäköisyyteen lähes yhdeksänkertaisesti (Mt., 303–308.) On kuitenkin ymmärrettävä, että oikeudelliset interventiot, jotka ovat toimivia yhdessä maassa voivat olla tehottomia toisessa (Fealy ym. 2012, 13). Suurin osa interventioista keskittyy massoihin tai ikääntyneisiin uhreihin. Joitakin auttamisohjelmia on rakennettu mahdollisille perheen sisäisille hoivan antaja kaltoinkohtelijoille. Nämä ohjelmat keskittyvät vihan hallintaan, ongelman ratkaisutaitoihin, stressin hallintaan ja olemassa olevien palveluiden hyödyntämiseen. Yhteisesti jaetut selvät säännöt ja ohjeet ikääntyneiden hyvästä hoivasta ja heidän oikeuksistaan muokkaavat aktiivisesti myös perheenjäsenten käsityksiä ja vähentävät samalla ajatuksia kaltoinkohtelusta mahdollisena vaihtoehtona. (Goergen & Beaulieu 2017, 130.)

6.3 Puuttumisen haasteet ja mahdollisuudet

Sosiaalityöntekijöiden mukaan puuttumisen haasteet paikantuvat *rakenteellisiin tekijöihin, uhrin ja kaltoinkohtelijan kanssa tehtävään työskentelyyn sekä omiin keinottomuuden tunteisiin*. Sosiaalityöntekijät toivat esiin sitä, ettei heillä ole riittävästä aikaa puuttumistyöhön. Muutostyö vaatisi pitkäjänteisempää työskentelyä asiakkaan kanssa, mutta siihen ei ole resursseja. Resurssien puute näyttäytyy myös edunvalvonta prosessien hitautena. Ikääntyneillä ei ole enää läheisiä elämässään, jotka voisivat auttaa heitä taloudenhoidossa. Tällöin tarvitaan julkisia palveluita, kuten digi- ja väestöviraston julkista edunvalvontaa. Sosiaalityöntekijät, joutuvat vaikeaan tilanteeseen, kun edunvalvontapäätöstä joudutaan odottamaan pitkään, ja sinä aikana asiakkaan asuminen ja ruoka tulee turvata.

H6: ”Niin ku vanhusten määrä kasvaa niin kyllä se tulee vieläki kasvamaan ja sitte on niin ku varmaan yksin, vanhemmat elää vanhemmiksi ja puoliset on kuollut, eikä oo sitte ketään. Ei oo lähiomaisia ketkä hoitais.”

H3: "...Sit jos on joku taloudellinen kaltoinkohtelu niin edunvalvonta on tehokas siihen asiaan, ja se kestää ja saattaa kestää jopa vuoden. Ja sinä aikana sitten tuetaan toimeentulotuella sitä asumista ja ruokaa. Niin vuosikin on mennyt."

Sosiaalityöntekijöiden mukaan tiedonkulku ja salassapito taloustiedoista hankaloittaa taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttumista. Kun kyse on rahasta ja etuuksista, tulee tilanne selvittää perin pohjin, eikä tilanteissa ole mahdollista oikaista edes ikääntyneen hyvinvoinnin perusteella. Sosiaalityöntekijät kokevat turhauttavana, että heidän tulisi selvittää kokonaisvaltaisesti asiakkaan palveluntarve, mutta tähän heillä ei ole käytännössä mahdollisuutta taloustietojen puuttuessa. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että vaikuttavampaa puuttumista varten työntekijöiden todellisia mahdollisuuksia puuttua tilanteisiin tulisi vahvistaa. Erityisesti toiveita esitettiin tiedonsaantioikeuksien laajentamista, jotta työntekijät saisivat tarvittavilta osin asiakkaansa taloustiedot pankista.

H2: "...Mut tää on jotenki sellanen pyhä lehmä tää raha. Et toisaalta sitä suojellaan aivan turhaankin, et niin ku toimeentulotuki.. et eihän sillä rahalla oo väliä vaan kysymyshän on siitä vanhuksen hyvinvoinnista ja elämänlaadusta. Mut ku se on riippuvainen siihen rahaan niin se asia täytyy niin ku selvittää, mut kokonaisuudessaan on kysymys asiakkaan palvelutarpeen selvittämisestä. Johon meillä ei oo niin ku mahdollisuutta sitten, jos me ei saada näitä tietoja, et ei löydy sieltä asunnosta niin tai asiakas on muuten sekava tai niitä tietoisesti meiltä peitetään niin..."

Moniammatillista työtä haastavat yhteistyökumppaneiden erilaiset työskentely periaatteet. Sosiaalityöntekijät kertoivat siitä, kuinka moniammatillinen yhteistyö ei edennyt heidän toiveiden tai tarpeiden mukaisesti, vaan siinä korostui sitoutumattomuus jatkotyöskentelyyn ja vastuunkantamiseen. Yhteistyökumppanit tulivat yhteiseen alkutapaamiseen, mutta he jäivät pois työskentelystä tämän jälkeen. Sosiaalityöntekijät kokivat turhautumista näkemyseroista kaltoinkohtelijoiden avuntarpeessa. Heidän mukaansa muut toimijat eivät syventyneet tilanteisiin asiakkaiden tarvitsemalla tavalla, vaan piiloutuivat asiakkaiden itsemääräämisoikeuden taakse.

H4: "Niin se on just se, ongelma, tai koen vaan, et he kerran tulee tapaamiseen ja sit se loppuu. Sit se helposti jää."

H6: "Mä oisin enemmän ohjannu esimerkiks hoitoon ja tollai, mut ei he sitä. He sano, et on valinnan vapaus jokaisella."

Käytännössä muutostyötä suunniteltaessa asiakkaan kanssa haasteeksi voi tulla se, ettei asiakas halua muutosta tilanteeseensa, vaikka tietää kärsivänsä. Asiakkaat eivät halua kertoa syvällisiä asioita itsestään, jolloin sosiaalityöntekijän on vaikeaa tietää, mitä asiakkaan elämässä on todella menneillään. Ilman asiakkaassa itsessään heräävää halua puolustaa

itseään ja tehdä tarvittavia toimenpiteitä, tilanne pysyy samanlaisena kuin ennen ja kaltoinkohtelu saa jatkaa. Ylipäättään ikääntyneet vastustavat puuttumista pelkoon luopua itsenäisyydestään. Ikääntyneen pelko menettää itsenäisyytensä ja asuminen omassa kodissaan toimintakyvyn heikkenemisen seurauksena voivat altistaa häntä hyväksikäytölle. Nämä ikääntyneet todennäköisesti vastustavat varhaisia interventiota, ja heillä on oikeus kieltäytyä niistä. Riskinä kuitenkin on, että turhan pelon ja sen myötä viivästyneen intervention vuoksi he todella menettävät itsenäisyytensä ennen aikaisesti. (Jackson & Hafemeister 2013, 126.) Yli puolet taloudellisen kaltoinkohtelun uhreista eivät halunneet oikeudellisia toimia mukaan heidän tilanteeseensa. Vain noin joka kolmas ikääntyneistä uhreista oli valmis ottamaan syyttäjän mukaan tapauksensa eteenpäin viemiseen. Tutkimuksessa ikääntyneiden oma toive tapaustensa syytteen nostamisesta vaikutti vahvasti syyttäjien haluun viedä tapausta eteenpäin. Ikääntyneet eivät nostaneet syytettä kaltoinkohtelijaansa kohtaan myös siitä syystä, että he kokivat, ettei kaltoinkohtelijan laittaminen vankilaan muuttaisi heidän tilannettaan millään tavalla. (Mt., 354; 358.)

Haastatteluissa sosiaalityöntekijöiden mukaan taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttumisessa ei ole aina olemassa yksiselitteisiä vastauksia. He kokivat raskaana taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttumisessa omat keinottomuuden tunteensa. Sosiaalityöntekijät kokivat, että vastuu tilanteesta jää yksin heidän hartailleen. Samanaikaisesti puuttumisen keinot ovat hyvin rajalliset, jolloin he kokivat voimattomuutta ja kyvyttömyyttä. Keinottomuutta aiheuttaa myös se, kun tilanne jatkuu pitkään samanlaisena. Uhrin ja työntekijän välisistä keskusteluista ja muutosyrityksistä huolimatta, mitään muutosta ei tapahdu. Gerontologisen sosiaalityöntekijöiden työssä vaikuttaa ulkopuolelta tulevien ristiriitaisten odotusten lisäksi epävarmuus koskien omaa toimintaa. Punninta koskee erityisesti tilanteita, joissa käytetään valtaa suhteessa asiakkaaseen ja joudutaan ottamaan vastuuta asiakkaan tilanteesta. Taloudellisen kaltoinkohtelun tilanne on juuri tällainen interventiota vaativat tilanne ja pohdinnaksi tulee milloin ja miten puuttua asiakkaan tilanteeseen. (Ylinen 2008, 78.) Osa kaltoinkohtelijoista voi olla myös väkivaltaisia, jolloin työntekijällä on pelko omasta ja ikääntyneen asiakkaan hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Tämä lisää henkistä kuormitusta, jota sosiaalityöntekijät joutuvat kantamaan liian usein yksin.

H3: ”Mut hankalinta on, jos se on hirveen väkivaltainen se omainen tai se kaltoinkohtelija. Niin sitte siinä on niin ku se pelko omasta turvallisuudesta ja asiakkaan turvallisuudesta. Missä määrin siellä niin edes sitä asiaa pystyy sanomaan pelkäämättä, jos vaikka ollaan sellasessa tilanteessa, että se

kaltoinkohtelija on toisessa huoneessa ja ovi kiinni, et tuleeko se sieltä puntareitten ja kirveitten kanssa. Et semmoset vakivaltaiset kaltoinkohtelijat ovat pelottavia.”

Sosiaalityöntekijät ovat kokeneet verkostotyön vaikuttavaksi menetelmäksi puuttua kaltoinkohteluun ja sen vahvistamista toivottiin tulevaisuudessa. Mikäli laajempi verkostotyö ei onnistu, niin toivottiin edes työparia, jolla on merkitystä työturvallisuuden ja vastuunjakamisen näkökulmasta. Oman työnsä tueksi toivottiin neuvottelutaitoja sekä aikaa puuttumistyölle. Tarvetta olisi erilaisia koulutuksille, jossa kehitettäisiin sovittelutaitoja ja ratkaisukeskeistä terapia osaamista.

H2: ”...Ja mä oon monesti näitä sovittelutaitojen koulutusten perään kyselly. Et tässä on itse oppineena niin ku kehittäny omat menetelmät, et millä tavalla niin ku sovittelua tehdään. Mut siihenhän on ihan koulutuksia olemassa, et mistä olis meille varmaan hyötyä näis tilanteissa.”

Sosiaalityöntekijät pohtivat, ettei taloudellista kaltoinkohtelua voi täysin työntekijöiden näkökulmasta katsottuna estää tapahtumasta. Ehkäiseviä toimia voitaisiin ohjata kaltoinkohtelijoille, ikääntyneille uhreille ja kaikille kansalaisille. Kaltoinkohtelu johtuu sosiaalityöntekijöiden mukaan kaltoinkohtelijoiden elämänhaasteista. Ennaltaehkäisevät toimet tulisi suunnata kaltoinkohtelijan tilanteen parantamiseen tai jopa vielä varhaisempaan vaiheeseen eli kaltoinkohtelijan lapsuusaikaan. Ikääntyneiden kaltoinkohtelijoista suurin osa on heidän omia jälkeläisiään. Jos todellista ennaltaehkäisemistä lähdetään suunnittelemaan, tulisi toimet sosiaalityöntekijöiden mukaan suunnata perheisiin.

H5: ”Ja joissaki näissä tilanteissa varsinkin näissä, joissa lapset tota toimii kaltoinkohtelijoina niin jotenki ehkä ne juuret voi olla tosi tosi syvällä. Et pitäis mennä niin ku jos aatellaan ennaltaehkäisyä niin sinne lapsi ja perhetyöhön. Ja sinne asti. Et tavallaan niistä lähetään jakamaan, tavallaan niin ku rakentamaan vanhemmuutta ja semmosta niin ku tavallaan vastuuttamaan sitä lasta. Ja sitten niin ku miten siitä irtaannutaan siitä, et tavallaan se vanhemmuussuhde katkee ja tulee niin ku, et se lapsi ja vanhempi on aina, mut mitä velvollisuuksia sille lapselle tulee ja mitä velvollisuuksia vanhemmalla on. Et se ei tarkoita, et on aina velvollinen maksamaan lapsesi kaikki. Et niin ku mennään tosi pitkälle, et jos halutaan ennaltaehkäistä tai kun halutaan. Et jos jotenki niissä perhesuhteissa on semmosia hyvin mielenkiintosisa säikeitä, et tuntuu, et nimenomaan silloin ku se lapsi on ollu lapsi, aidosti lapsi siis alaikäinen niin niihin ois pitäny tarttua ja puuttua.”

Ikääntyneet itse tai hänen läheisensä voivat suojata ikääntynyttä ennalta huolehtimalla, että edunvalvontavaltuutus tai tarvittavat turvatoimet, kuten välitystili olisivat ajoissa kunnossa. Laajemmin yhteiskunnallisella tasolla ennaltaehkäisevää työtä sosiaalityöntekijöiden mukaan voidaan tehdä tietoisuuden lisäämisellä. Ikääntyneen oikeuksista, taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistamisesta ja edunvalvonnan olemassaolosta tulisi jakaa tietoa sekä

kansalaisten ja ammattilaisten keskuudessa enemmän. Tiedottamista voisi lisätä mediassa ja eri ammattilaisten koulutuksissa. Taloudellisen kaltoinkohtelun kohdalla tyypillisintä on tällä hetkellä, että poliisi ja muut viranomaiset jakavat tietoa, kuinka suojautua hyväksikäytöltä (Goergen & Beaulieu 2017, 132). Heikkoutena tässä ennaltaehkäisyn keinossa on, että väestön ja ammattilaisten tietoisuuden lisääntymistä ja sen vaikuttavuutta on haasteellista mitata (Fealy ym. 2012, 13). Phelan ym. (2023) ehdottavat, että pankki olisi se, jolla olisi vaikuttava asema jakaa ja lisätä ihmisten tietoisuutta talousasioiden hoitamisesta ja itsensä suojaamisesta. Pankkialan henkilökuntaa tulisi kouluttaa taloudellisen kaltoinkohtelun yleisten piirteiden ja toimintavaihtoehtojen lisäksi tunnistamaan ja ymmärtämään muistisairauksia. Näin voitaisiin ennaltaehkäisevästi turvata yhtä lailla muistisairaita ikääntyneitä. (Mt., 2145.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, minkälaista ikääntyneiden kohtaaman taloudellinen kaltoinkohtelu on heidän informaaleissa suhteissaan, ja kuinka siihen on mahdollista puuttua gerontologisen sosiaalityön keinoin. Kyseessä oli laadullinen tutkimus, jota varten tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla gerontologisen sosiaalityön sosiaalityöntekijöitä. Alkuperäisenä suunnitelmanani oli, että tutkielman aineisto kerätään ryhmähaastatteluin, jotta sosiaalityöntekijöillä olisi mahdollisuus samalla kuulla ja jakaa kokemuksiaan muiden työntekijöiden kanssa. Lopulta kaksi haastattelusta toteutui ryhmähaastatteluina ja yksi yksilöhaastatteluna. Huomasin, että yksilö haastattelussa haastateltava puhui aiheesta paljon vapaammin ja vuolaammin verrattuna ryhmähaastatteluissa oleviin sosiaalityöntekijöihin. Jäin pohtimaan haastattelujen jälkeen, olisiko pelkillä yksilöhaastatteluilla saatu aiheesta kattavampi aineisto. Toisaalta ryhmähaastatteluissa sosiaalityöntekijöiden aloituksista virisi muille haastateltaville mieleen asioita, joista he eivät välttämättä olisi muistaneet kertoa yksilöhaastatteluissa. Jos aihe olisi ollut henkilökohtaisempi, silloin yksilöhaastattelu olisi ollut paikallaan. Tässä tutkielmassa molemmat haastattelumuodot toimivat hyvin. Tutkielman valmistumiseen meni useampi vuosi muutaman pidemmän tauon vuoksi. Tauot auttoivat tarkastelemaan työtä uusin ja kriittisemmin silmin. Haasteena pitkässä prosessi huomasin, että haastattelutilanteiden

tarkka mieleen palauttaminen oli jälkeen päin mahdotonta. Onneksi tukenani oli heti haastattelujen jälkeen kirjoitetut muistiinpanot. Toisaalta tässä tutkielmassa ei keskitytty haastateltavien keskinäiseen vuorovaikutukseen tai heidän väliseen dynamiikkaan, ja olin haastattelut sanatarkasti joten en usko taukojen vaikuttaneen tätä kautta tutkielman lopullisiin tuloksiin.

Haastatteluaineistosta löysin sisällön analyysin avulla vastaukset tutkimuskysymyksiini, joten arvioin tutkielman onnistuneen siitä näkökulmasta tarkasteltuna (Laine 2018, 41). Haastatteluaineistosta löysin sisällönanalyysin avulla ikääntyneiden uhriutumista aiheuttavia tekijöitä sekä kaltoinkohtelijoille ominaisia piirteitä, jotka kumpikin vaikuttavat kaltoinkohtelun ilmenemiseen. Tutkielman tulosten perusteella ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua tapahtuu anastamalla hänen omaisuuttaan, elämällä uhrin kustannuksella, jättämällä heitteille ikääntyneen talouden hoito sekä rajaamalla tämän itsemääräämisoikeutta tai toimintamahdollisuuksia. Kaltoinkohtelijat tekivät näitä uhrin silmien edessä, piilottamalla tekonsa täysin tai naamioimalla toimintaansa uhrin auttamisella. Haastattelujen perusteella gerontologisen sosiaalityön asiakkaat kärsivät selvästi enemmän läheisten aiheuttamasta taloudellisesta kaltoinkohtelusta kuin ulkopuolisten talouspetosyrityksistä. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että gerontologisen sosiaalityön asiakkaat ovat lähtökohtaisesti erityisen tuen tarpeessa ja omaavat heikomman toimintakyvyn, eivätkä se vuoksi liiku niin paljon ympäristöissä, joissa ulkopuoliset tekijät etsivät uhrejaan. Mikäli tällainen ulkopuolinen tekijä oli kuitenkin päässyt yhteyteen gerontologisen sosiaalityön asiakkaan kanssa, olivat he heille helppoja uhreja haavoittuvuutensa vuoksi (DeLiema 2018, 706–707).

Tuloksissa ilmeni vahvasti, että kaltoinkohtelijat käyttävät nimenomaan ikääntyneen haavoittuvaa asemaa eri tavoin hyväkseen. Haavoittuvuutta aiheuttaa muun muassa ikääntyneen yksinäisyys, toimintakyvyn heikkeneminen sekä emotionaaliset tekijät. Tutkielman tulosten perusteella kaltoinkohtelijat hyödyntävät ikääntyneiden sosiaalista eristäytymistä. Ikääntyneillä ei ole läheisiä, ja he ovat syrjäytyneet kaiken siirryttyä fyysisesti kauemmas tai sähköisiin ympäristöihin (Niemi ym. 2021, 205–206). Mikäli ikääntynyt ei ole valmiiksi yksin, eristää kaltoinkohtelija hänet he muista. Tutkielman aineistonkeruu hetkellä Suomessa oli voimassa sosiaalisten kontaktien rajoitustoimenpiteitä Covid-19 viruksen vuoksi, minkä on havaittu lisäävän riskiä uhriutumiselle (Makaroun ym. 2020, 876–877). Tämä oli erityisen haurasta ja turvatonta aikaa ikäihmisille, kuten myös

muille. Sosiaalityöntekijöiden kertomukset peilasivat selvästi pidempiä ajanjaksoja ikääntyneiden elämästä, eikä nämä rajoitustoimenpiteet korostuneet taloudellisen kaltoinkohtelun syinä tai sitä merkittävästi lisäävinä tekijöinä. Eristämisen myötä kaltoinkohtelija on saavuttanut valta-aseman ikääntyneen elämässä. Ikääntyneellä ei ole ketään muuta, johon turvautua ja riippuvuuden myötä valta-asema kasvaa ennestään (Kutin ym. 2017, 269–270). Tällaiset tilanteet ovat ikääntyneelle hyvin vaarallisia, ja yhteiskunnan tulisi rutiini aktiivisuus teorian mukaisesti aina varmistaa, että ikääntyneillä on turvallisia häntä suojaavia ihmisiä elämässään.

Muutoin riskinä on, että yksinäiset ikääntyneet, joilla ei ole omaisia tai läheisiä, ovat valmiita vaihtamaan taloudellisia hyödykkeitä seuraan (DeLiema 2018, 716). Tätä voidaan selittää positiivisuus ilmiöllä (Jackson & Hafemeister 2016, 4–5). Voi myös olla, ettei hän oikeasti luota tekijään yhtään, muttei näe tilanteessaan enää mitään muuta ratkaisua selviytyä (Jackson & Hafemeister 2013, 298; 304–305). Surullista on, etteivät nämä ikääntyneet koe voivansa luottaa viranomaisiin pyytääkseen heiltä apua, sillä he tietävät sosiaalihuollon resurssipulasta (Niemi ym. 2021, 205–206). Tässä kohtaa ikääntyneiden palvelujärjestelmä on pahasti epäonnistunut. Jatkossa tarvitaan toimia, joiden avulla sosiaalipalvelut olisivat aktiivisemmin ja lähempänä osana ihmisten arkista elämää, jolloin ihmisillä olisi jo valmiiksi tietoa saatavilla olevista palveluista ja niiden sisällöistä, jolloin kuilu avunpyytämiseen pienenisi.

Toimintakyvyn heikkeneminen aiheuttaa haasteita nykypäivänä talousasioiden hoitoon, sillä pankkiasiat hoidetaan pitkälti sähköisesti teknisten välineiden avulla. Tämä syrjäyttää monien ikääntyneiden mahdollisuuksia hoitaa talousasiansa itse ja toisaalta tarjoaa kaltoinkohtelijoilla oivan ja muilta piilossa olevan tavan käsitellä tämän varallisuutta. Tulevaisuudessa tulee kiinnittää enemmän huomiota siihen, kuinka järjestää ikääntyneiden taloudenhoito turvallisesti samalla heidät siihen osallistaen. Tällä hetkellä talousasioiden hoidossa ikääntyneiden erityistarpeet ja heidän kykynsä ovat sivuutettu (Antila, Elina & Reunanen Elli 2018, 3). Lainsäädännön kautta voisi olla mahdollista vahvistaa ikääntyneiden asemaa ja turvata heille soveltuvat taloudenhoidon erityispalvelut omana sektorinaan. Julkista säätelyä ja palveluita asian järjestämiseksi tullaan tarvitsemaan jo pelkästään sen vuoksi, sillä omaisia ei tule riittämään kaikkien ikääntyneiden talousasioiden hoitamiseen tulevaisuudessa. Joko heitä ei ole tai he eivät halua osallistua ikääntyneiden yksityisasioihin. Tämän lisäksi tulevilla ikääntyvillä tiedetään olevan enemmän omaisuutta

ja samalla hyväksikäyttökeinot edistyvät, mikä houkuttelee puoleensa uusia kaltoinkohtelijoita (Goergen & Beaulieu 2017, 126–127).

Tutkielman tulosten perusteella ikääntyneiden uhriutumista aiheuttavat uhrin ja kaltoinkohtelijan suhteessa vaikuttava manipuloinnin, pelottelun ja hallinnan dynamiikka. Kaltoinkohtelijoiden on mahdollista voimistaa näiden toimivuutta ikääntyneessä uhrissa hyväksikäyttämällä samalla hänen luottamustaan. Luottamuksen myötä kaltoinkohtelija pystyy manipuloimaan ja naamioimaan tarkoituksensa, ja pääsee lopulta käsiksi haluamiinsa asioihin. Kaltoinkohtelijat tunnistavat tällaiset hyväuskoiset ja luottavaiset ikääntyneet, ja näkevät heissä helpon uhrin. On havaittu, että liian suojeltu lapsuus oli yhteydessä ikääntyneiden hyväntahtoisuuteen. Tällaisia piirteitä on ulkopuolisten mahdotonta arvioida erillisinä riskitekijöinä kaltoinkohtelulle. Ikääntymiseen saakka jatkunut hyväuskoisuus on todennäköisesti jatkunut hänen koko elämänsä ajan, jolloin aiemmassa eletyssä elämässä voi olla merkkejä helposti huijatuksi tulemisesta. Merkittävämpää on, että ikääntymisestä seuraa laajemminkin hyväuskoisuutta. Ikääntyneet eivät enää tunnista yhtä selvästi epäluottamuksesta kieliviä piirteitä (Jackson & Hafemeister 2016, 4–5). Tämä on hyvä ottaa huomioon ikääntyneiden erityispiirteenä pyrittäessä tunnistamaan taloudellista kaltoinkohtelua.

Uhriutumisen taustalla vaikuttavat ikääntyneeseen itseensä liittyvät tunnetekijät, kuten emotionaalinen riippuvuus tekijään, sovinnollisuuden halu sekä häpeä omasta tilanteesta. Selkeimmin nämä ilmenevät lapsivanhempi suhteessa. Näissä suhteissa riippuvuus materiaalisissa ja emotionaalisissa asioissa on molemmin puolta. Molemmilla on vahva halu ylläpitää tämä ihmissuhde, mutta samalla ikääntyneet kokevat sen kieroutuneesta luonteesta häpeää ja epäonnistumista (Jackson & Hafemeister 2013, 317). Tutkielman tuloksissa nousi vahvemmin esiin kaltoinkohtelun syntyyn ja ilmenemiseen vaikuttavat ikääntyneen uhrin ja kaltoinkohtelijan suhteen erityispiirteet kuin yksittäiset kaltoinkohtelijaa kuvaavat ominaisuudet. Tämä johtui osittain tutkimuksellisista rajauksista, sillä aineistoa varten haastateltiin ikääntyneiden omia työntekijöitä. Heillä oli pääosin vain yleisluonteista tai toisen käden tietoa kaltoinkohtelijoista. Tuloksista nousi silti esiin, että kaltoinkohtelijoita motivoi taloudelliseen kaltoinkohteluun ongelmat heidän omassa elämässään. Kyseessä on usein jokin riippuvuus, jonka ylläpitämiseen he tarvitsevat rahaa. Heillä voi myös olla vääristynyt kuva siitä, mitä vastuuta täysi-ikäiselle kuuluu, ja mitä oikeuksia ikääntyneellä uhrilla on. Näiden lisäksi kaltoinkohtelijoita motivoi tekoon se, ettei

heillä ole oman kokemuksensa mukaan mitään menetettävää, vaikka he joutuisivat kohtaamaan myöhemmin taloudellisen kaltoinkohtelun seuraamukset. Näiden asioiden muuttamiseen ikääntyneen omalla työntekijällä on rajalliset mahdollisuudet. Yhteistyötä tarvitaan muiden ammattilaisten kanssa, joilta kaltoinkohtelijan tulisi saada vahvaa tukea. Yhteiskunnan tasolta tulee olla myös tarjolla riittävän saatavilla olevat palvelut riippuvuuksien hoitamiseen ja oman merkityksellisen elämän rakentamiseen.

Ennen taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttumista, taloudellinen kaltoinkohtelu tulee tunnistaa, mikä voi ikääntyneiden kohdalla olla haasteellista. Tutkielman perusteella heidän oirehdintansa saattaa olla hyvin vivahteikasta ja viitata näin useisiin eri ongelmiin. Tilannetta vaikeuttaa lisää se, ettei ikääntynyt itse aina tunnista tilannettaan tai halua kertoa siitä eteenpäin. Tällöin sosiaalityöntekijät ovat hyvin hankalan tilanteen äärellä. Erityisesti tilanteissa, joissa taloustietoja ei ole nähtävillä tai saatavilla helposti. Joskus lopulta sosiaalityöntekijöiden oma intuitio johdattaa heidät epäilemään kaltoinkohtelua (Phelan ym. 2023, 2146). Taloudellisesta kaltoinkohtelusta voivat myös kieliä erilaiset merkit ikääntyneen taloudenhoidossa, olemuksessa tai toimintavoissa. Ikääntynyttä harvakseltaan tapaavien ihmisten voi olla mahdotonta huomata hienovaraisia muutoksia ikääntyneen olemuksessa tai toimintatavoissa. Ikääntyneen kanssa säännöllisesti tekemisissä olevilla, kuten läheisillä tai kotihoidolla onkin avainasema tunnistaa tilanteet. Syystä tai toisesta hekään eivät ole riittävästi kyenneet tunnistamaan tilanteita (Fealy ym. 2012, 9). Voisiko olla, että läheiset ja kotihoidon työntekijä ovat liian lähellä ikääntynyttä eivätkä tämän vuoksi tunnista toimintakyvyssä tapahtuvaa alenemaan. He luottavat ikääntyneen itsemääräämisoikeuteen ja siihen, että ikääntynyt itse tunnistaisi ja kertoisi, jos jotain olisi vialla. Kaltoinkohtelu on tutkielman tulosten mukaan hyvin herkkä aihe. Ikääntyneiden läheisten epäily tai kaltoinkohtelun puheeksi ottaminen liian kevyin perustein voi olla vaikeaa, ja vaikuttaa lopulta suhteen laatuun tai jopa katkaista sen.

Ikääntyneiden taloudelliseen kaltoinkohteluun on mahdollista puuttua gerontologisen sosiaalityön keinoin. Näitä keinoja tulosten perusteella ovat muun muassa psykososiaalinen työote, uhrin suojaaminen sekä moniammatillinen yhteistyö. Gerontologinen sosiaalityöntekijä kartoittaa yhteistyössä asiakkaan ja hänen verkostonsa kanssa hänen tilanteensa, ja sen pohjalta laaditulla suunnitelmalla lähdetään tavoittelemaan muutosta asiakkaan tilanteeseen. Kartoituksen keskustelut toimivat pohjana laajemmin koko muutostyölle, sillä niiden kautta voidaan vahvistaa ikääntyneen oman elämän kokemista

merkitykselliseksi sekä rakentaa luottamuksellista suhdetta ikääntyneen ja työntekijöiden välille. Samalla ikääntyneen tilanne selviytymiskeinoineen ja jatkotyöskentelyvaihtoehtoineen alkavat selkeytymään sosiaalityöntekijälle (Rossi 2021, 105; Ylinen 2008, 72–74).

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tulosten mukaan tukea asiakasta hänen tekemässään muutoksessa tuomiten tapahtunut teko ja kirkastamalla asiakkaan käsitystä hänen oikeuksistaan ja kaltoinkohtelijan velvollisuuksista. Sosiaalityöntekijä voi kertoa asiakkaalle muun muassa erilaisista toimintavaihtoehdoista tai hänen tilanteeseensa sopivista palveluista. Selvää on, että mikäli tilanteessa nousee esiin, ettei asiakas kognitiivisilta kyvyiltään kykene ymmärtämään tilannettaan ja suojaamaan itseään, tulee sosiaalityöntekijän ottaa itselleen tämä rooli.

Psykososiaalinen työote näyttäytyy taloudellisessa kaltoinkohtelussa asiakkaan henkisenä tukemisena. Kaltoinkohtelu tilanteet ovat hyvin herkkiä ja muutosprosessit raskaita ikääntyneille. Muutos vie aikaa, jonka aikana sosiaalityöntekijä kulkee asiakkaan rinnalla kannatellen häntä prosessin kulminaatiokohdissa. Valitettavasti näyttää siltä, ettei tälle motivointi ja voimaannuttamistyölle ole enää aikaa. Ikääntyneen voimaantuminen on välttämätöntä, jotta hänen toimijuutensa vahvistuu ja hän alkaa tekemään päätöksiä omasta elämästään (Mt., 72–74). Muutoin riskinä on, että muutosprosessin eteneminen hidastuu tai tilanne palaa ennalleen. Tällöin jo tilanteeseen käytetyt sosiaalityön resurssit valuvat hukkaan.

Ikääntyneen itsensä lisäksi muutostyö keskittyy kaltoinkohtelijan toimintamahdollisuuksien rajaamisen. Rajaamiseen pyritään aluksi neuvottelemalla sopimuksista kaltoinkohtelijoiden kanssa. Tämä on kevyin ja kaikkien kannalta parhain ratkaisu. Neuvotteluissa voidaan muun muassa sopia, että ikääntyneen arjen tueksi tulee muita toimijoita auttamaan tai kaltoinkohtelija itse vastaanottaa apua muilta toimijoilta. Valitettavasti aina kaltoinkohtelijaa ei tavoiteta tai hän ei sitoudu tehtyihin suunnitelmiin tai sopimuksiin. Tällöin ikääntynyt tulee suojata oikeudellisin keinoin, kuten edunvalvontailmoituksen ja rikosilmoituksen kautta. Nämä eivät ole aukottomia suojakeinoja (Fealy ym. 2012, 13). Sen vuoksi joskus joudutaan lopulta turvautumaan siihen, että koko suhde ikääntyneen ja hänen kaltoinkohtelijansa välillä on katkaistava (Jackson & Hafemeister 2013, 118–119). Sosiaalityöntekijät toivat haastatteluissa vahvasti esiin, että suhteen katkaiseminen on aivan

viimesijainen keino. Suhde voi olla ikääntyneelle äärettömän tärkeä, ja työntekijän tulee tehdä tarkasti eettistä punnintaa ihmissuhteen haitoista ja hyödyistä ikääntyneelle.

Sosiaalityöntekijät kokivat tulosten mukaan taloudelliseen kaltoinkohtelun puuttumisen haastavaksi. Nykyisten resurssien, toimintamahdollisuuksien ja yhteistyön puitteissa he kokivat kaltoinkohtelu tilanteissa keinottomuutta ja jäävänsä tilanteiden kanssa yksin. Heillä ei ole riittävästi aikaa toteuttaa kaltoinkohtelutilanteiden pitkäjänteistä, syventyvää ja kannattelevaa työskentelyotetta. Tätä tarvitaan erityisesti tilanteissa, joissa asiakkaat eivät tunnista kaltoinkohtelua tai vastustavat muutosta ilmeisestä tarpeesta huolimatta. Haasteet alkavat jo prosessin alussa siinä kohtaa, kun riittäviä todisteita tilanteista ei ole helposti saatavilla, joiden pohjalta voitaisiin ryhtyä asianmukaisiin toimenpiteisiin. Kaltoinkohteluun puuttumiseksi merkittävää olisi, että kaltoinkohtelija saisi apua muilta toimijoilta omaan tilanteeseensa (Mt., 5). Tutkielman tuloksista ei auennut riittävästi, miksi kaltoinkohtelijoille suunnattuja tukitoimia tai interventio malleja kaltoinkohtelutapauksissa ei ole systemaattisesti Suomessa jo järjestetty.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että jäävät valitettavan yksin tilanteissa, sillä heidän mukaansa yhteistyökumppanit eivät ole sitoutuneita työskentelyyn. Kaltoinkohtelutilanteet vaativat eettistä pohdintaa ja vastuun jakaminen muiden toimijoiden kanssa olisi sosiaalityöntekijöiden mielestä oman jaksamisen kannalta tärkeää. Vastavuoroisesti muut toimijat toivovat gerontologisilta sosiaalityöntekijöiltä nimenomaan kaltoinkohtelu tilanteiden kokonaisvaltaista hallintaa ja tukea vaikeisiin asiakastilanteisiin (Kinni ym. 2023, 284–285). Tämän näkökulman pohjalta gerontologisen sosiaalityön rooli kaltoinkohtelutilanteissa on hyvin selkeä ja merkittävä toisin kuin yleisemmin ajatellaan (Kinni ym. 2023 281). Harmillista on, ettei kunnilla ole enää lainsäädännön kautta velvoitetta tarjota gerontologisen sosiaalityö palvelua, vaikka tarvetta sille olisi. Tarve tulee Suomessa kasvamaan ja tämä palvelukatve tulee tulevaisuudessa kuormittamaan muita palveluita, joilla ei ole resursseja tai riittävää osaamista vastata ikääntyneiden kaltoinkohteluun (Rossi ym. 2022, 579; 581).

Ennaltaehkäisy resurssit tulisi tutkielman tulosten perusteella suunnata yhteiskunnassa lapsiin ja perhetyöhön. Tulosten mukaan ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun juuret ovat syntyneet jo kauan sitten yksilöiden menneisyydessä, jonne tuki tulisi suunnata. Tätä tulosta puoltaa myös se, että kaltoinkohtelun taustalla vaikuttavat riippuvuussuhteet

erityisesti lapsivanhempi suhteessa ovat syntyneet jo vuosikymmeniä aiemmin (Jackson & Hafemeister 2013, 317). Tällöin gerontologisen sosiaalityön toimien voidaan katsoa olevan niin sanottua korjaavaa työtä, ei ennaltaehkäisevää työtä.

Yksittäisten yksilöiden on mahdollista etukäteen suunnitella ja turvata taloudenhoitoaan tulevaa varten, jolloin he eivät itse enää kykene huolehtimaan asioistaan. Tällainen yksi toimiva keino on edunvalvontavaltuutus. Tutkielman tuloksissa painottui suojaavien keinojen lisääminen ikääntyneiden elämään. Sen sijaan rutiini aktiivisuus teoriaa puoltavien suojaavien henkilöiden varmistaminen ikääntyneiden elämässä ei noussut tuloksissa moniammatillista työskentelyä lukuun ottamatta esiin (Goergen & Beaulieu 2017, 130–131). On vaikeaa arvioida, mistä tämä johtuu. Voisiko olla, että sosiaalityöntekijät kokevat, että ikääntyneen turvallisen sosiaalisen verkoston ennaltaehkäisevä rakentaminen kuuluisi enemmän muille toimijoille. Tätä voisi perustella se, että käytännössä gerontologisen sosiaalityöntekijän vastuu asiakkaasta alkaa gerontologisen sosiaalityön päätöksen ja sitä seuraavan asiakkuuden myötä. Työntekijöillä on kuitenkin mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin ennaltaehkäisevästi myös muilla keinoilla, kuten rakenteellisen sosiaalityön kautta.

Laajemmin yhteiskunnan tasolla taloudelliseen kaltoinkohteluun voidaan vaikuttaa lisäämällä kansalaisten ja ammattilaisten tietoisuutta ikääntyneiden oikeuksista sekä taloudellisen kaltoinkohtelun merkeistä ja suojaamiskeinoista. Jatkossa sosiaalityö voisi olla vahvemmin esillä sosiaalisessa mediassa ja jakaa sitä kautta tietoa sosiaalityön palveluista kaltoinkohtelun uhreille ja omaisille (Mt., 131). Tietoisuuden lisääminen tulisi tulosten mukaan aloittaa siitä, että kaikilla on jaettu yhteinen käsitys taloudellisen kaltoinkohtelun käsitteestä. Kuten haastatteluista nousi esiin, ikääntyneillä oli vaikeuksia hahmottaa, milloin joku teko oli tasoltaan heille vahingollista, jolloin se luetaan taloudelliseksi kaltoinkohteluksi. Yksilöiden kohdalla tämä vaikuttaa suoraan kaltoinkohtelun tunnistamiseen. Ammattilaisten välillä käsitteiden yksiselitteisellä määrittelyllä on vaikutusta heidän väliseen työskentelyyn sekä laajemmin interventioden kehittämiseen ja lainsäädäntöön (Bildjuschkin ym. 2019, 3; Kaittila 2017, 77).

Tämän tutkielman fokuksessa olivat enemmän ikääntyneet uhrat kuin taloudellisen kaltoinkohtelun tekijät. Tutkielman johtopäätöksissä nousi kuitenkin esiin useita yhteiskunnan rakenteellisia kohtia, joiden kautta voitaisiin vaikuttaa kaltoinkohtelijoiden elämään ja sitä kautta ikääntyneiden taloudellisen kaltoinkohtelun ilmenemiseen. Jatkossa

olisi hyvä keskittyä tutkimaan tarkemmin kaltoinkohtelijoita ja heidän piirteitään – mikä ajaa heidät kaltoinkohtelemaan ikääntyneitä taloudellisesti. Samalla olisi mielenkiintoista kuulla heiltä itseltään, minkälaisia auttamisen keinoja he olisivat valmiita vastaanottamaan. Nämä tiedot lisänä tämän pro gradu –tutkielman tuloksiin avaisivat uusia näkökulmia hillitsemään jo valmiiksi kasvavaa ikääntyneiden taloudellista kaltoinkohtelua ja rakentamaan vaikuttavampia sosiaalityön interventioita turvaamaan ikääntyneitämme.

LÄHTEET

- Alatalo, Marja & Åkerman, Maria & Vaittinen, Tiina 2017: Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tallinna.
- Antikainen-Juntunen, Eija 2014: Psykososiaalinen työ osana gerontologista sosiaalityötä. *Gerontologia* 2014 (2), 110–116.
- Antila, Elina & Reunanen Elli 2018: Ikäihmisten pankkipalvelut. <https://www.fine.fi/media/julkaisut-2018/ikaihminen-pankkipalvelut.pdf>. Viitattu 22.12.2020.
- Bildjuschkin, Katriina & Ewalds, Helena & Hietamäki, Johanna & Kettunen, Hanna & Koivula, Tanja & Mäkelä, Jukka & Nipuli, Suvi & October, Martta & Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta 2019: Väkivaltakäsitteiden sanasto.

- https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139150/URN_ISBN_978-952-343-211-6.pdf. Viitattu 2.11.2020.
- De Donder, Liesbeth & De Witte, Nico & Brosens, Dorien & Dierckx, Eva & Verté, Dominique 2015: Learning to Detect and Prevent Elder Abuse: The Need for a Valid Risk Assessment Instrument. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 191, 1483–1488.
- DeLiema, Marguerite 2018: Elder Fraud and Financial Exploitation: Application of Routine Activity Theory. *Gerontologist*, Vol. 58, No. 4, 706–718.
- Eskola, Jari & Lätti, Johanna & Vastamäki, Jaana 2018: Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas. Teoksessa Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittavalle tutkijalle. 5. uudistettu painos. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Fealy, Gerard & Donnelly, Nora & Bergin, Anne & Treacy, Margaret P. & Phelan, Amanda 2012: Financial Abuse of Older People: A Review, NCpop, University College Dublin.
https://www.safeguardingireland.org/wp-content/uploads/2018/10/Financial-Abuse-Older-People_-A-Review.pdf. Viitattu 11.1.2021.
- Goergen, Thomas & Beaulieu, Marie 2017: Crime Prevention Over the Life Course: Elder Abuse. Teoksessa Teasdale, Brent & Bradley-Engen, Mindy: Preventing Crime and Violence. Springer International Publishing. Cham.
- Hancock, David & Burnes, Davil & Pillemer, Karl & Czaja, Sara & Lachs, Mark 2023: Psychometric Properties of The Five-Item Victimization of Exploitation (FIVE) Scale: A Measure of Financial Abuse of Older Adults, *The Gerontologist*, Volume 63, Issue 6, 993–999.
- Henry, Nicola & Flynn, Asher & Powell, Anastasia 2020: Technology-Facilitated Domestic and Sexual Violence: A Review. *Violence Against Women*, Vol. 26 (15–16), 1828–1854.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. 1. painos 1997. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Hyvärinen, Matti 2017: Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvaara, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tallinna.
- Jackson, Shelly & Hafemeister, Thomas 2013: Financial Abuse of Elderly People vs. Other Forms of Elder Abuse: Assessing Their Dynamics, Risk Factors, and Society's Response. National Institute of Justice Final Report.
- Jackson, Shelly & Hafemeister, Thomas 2016: Theory-based models enhancing the understanding of four types of elder maltreatment. *International Review of Victimology*, 1-32.
- Jackson, Shelly & Hafemeister, Thomas 2018: Detecting and Reporting Four Types of Elder Abuse: How Official Adult Protective Services Reports Obscure Older Adults' Self-Efficacy. *Journal of Aging and Gerontology Research*. Volume 1 Issue 1, 1–6.
- Jokimäki, Elina & Kaskiharju, Eija & Vierimaa, Sisko & Vuorinen, Johanna 2020: Mikä ihmehen netti? Sosiaalinen raportti digitalisaation haasteista ja mahdollisuuksista gerontologisen sosiaalityön iäkkäiden asiakkaiden arjessa. Helsingin kaupunki/Sosiaali- ja terveystoimiala, Gerontologinen sosiaalityö.
<https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/SoTe/Palaute/sosiaalinen-raportointi/gerontologinen-sosiaalityo-digiraportti.pdf>. Viitattu 29.4.2021.
- Kaittila, Anniina 2017: Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa. Turun yliopisto. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis sarja – series C osa – Tom. 434.

- Kinni, Riitta-Liisa & Rossi, Eeva & Zechner, Minna & Tiilikainen, Elisa & Seppänen, Marjaana & Skaffari, Pia & Soukiala, Tiina & Ruotsalainen, Suvi & Peiponen, Jenna & Pietilä, Ilkka & Niemi, Mia & Korpelainen, Anne 2023: Gerontologisen sosiaalityön osaamista tarvitaan - tuloksia GERIT-hankkeesta. *Gerontologia*, 37(3), 281–288.
- Kutin, Jozica & Russell, Roslyn & Reid, Mike 2017: Economic abuse between intimate partners in Australia: prevalence, health status, disability and financial stress. Australian and New Zealand. *Journal of Public Health*. 41, 269–274.
- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laine, Timo 2018: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 5. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Lapin yliopisto 2009: Hyvä tieteellinen käytäntö. Lapin yliopiston tutkimuseettiset toimintaohjeet. <https://docplayer.fi/25405038-Hyva-tieteellinen-kaytanto-lapin-yliopiston-tutkimuseettiset-toimintaohjeet.html>. Viitattu 1.4.2021.
- Luoma, Minna-Liisa & Koivusilta, Mira & Lang, Gert & Enzenhofer, Edith & De Donder, Liesbeth & Verté, Dominique & Reingarde, Jolanta & Tamutiene, Ilona & Ferreira-Alves, José & Santos, Ana João & Penhale, Bridget 2011: Prevalence Study of Abuse and Violence against Older Women. Results of a Multi-cultural Survey in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal (European Report of the AVOW Project). Finland: National Institute for Health and Welfare (THL). https://thl.fi/documents/189940/259311/AVOWEuropeanResearchReport_April2011.pdf. Viitattu 17.1.2021.
- Makaroun, Lena & Bachrach, Rachel & Rosland, Ann-Marie 2020: Elder Abuse in the Time of COVID-19—Increased Risks for Older Adults and Their Caregivers. *Am J of Geriatric Psychiatry* 28:8, 876–880.
- Niemi, Mia, 2017: Ikääntyminen ja teknologia: Gerontologisen sosiaalityön näkökulmia. Julkaisussa M Kivistö & K Päykkönen (toim), *Sosiaalityö digitalisaatiossa*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 58, Rovaniemi, 97–112.
- Niemi, Mia & Soukiala, Tiina & Rossi, Eeva & Hirvonen, Jenna & Ruotsalainen, Suvi & Korpelainen, Anne & Kinni, Riitta-Liisa., Skaffari, Pia & Pietilä, Ilkka & Tiilikainen, Elisa & Zechner, Minna & Seppänen, Marjaana 2021: Gerontologinen sosiaalityö erityisen tuen tarpeisiin vastaamassa. *Gerontologia*, 35(2), 204–209.
- Phelan, Amanda & O'Donnell, Deirdre & McCarthy, Sandra 2023: “Financial Abuse of Older People by Third Parties in Banking Institutions: A Qualitative Exploration”, *Ageing and Society*, 43, 2135–2156.
- Pillemer, Karl & Burnes, David & Riffin, Catherine & Lachs, Mark 2016: Elder Abuse: Global Situation, Risk Factors, and Prevention Strategies. *Gerontologist*, Vol. 56, No. S2, 194–205.
- Rikoksenteorijantaneuvoston työryhmä 2011: Ikääntyneisiin kohdistuvat rikokset ja niiden ehkäiseminen. Selvityksiä ja ohjeita. 41/2011. Oikeusministeriön julkaisu. <https://rikoksenteorijunta.fi/documents/5235988/5561291/2011+Ikääntyneisiin+kohdistuvat+rikokset+ja+niiden+ehkäiseminen.pdf/ec283766-7f1a-4e52-ae43-2138af462d9f/2011+Ikääntyneisiin+kohdistuvat+rikokset+ja+niiden+ehkäiseminen.pdf?t=1510656961000>. Viitattu 14.9.2024.
- Rogers, Michaela & Storey, Jennifer & Galloway, Sonia 2023: Elder Mistreatment and Dementia: A Comparison of People with and without Dementia across the Prevalence of Abuse. *Journal of Applied Gerontology*, 42(5), 909–918.

- Rossi, Eeva & Zechner, Minna & Tiilikainen, Elisa & Pietilä, Ilkka & Seppänen, Marjaana & Kinni, Riitta-Liisa & Skaiffari, Pia & Ruotsalainen, Suvi & Soukiala, Tiina & Hirvonen, Jenna & Niemi, Niemi Mia & Korpelainen, Anne 2022: Gerontologinen sosiaalityö etsii paikkaansa muuttuvassa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 87(5–6), 579–584.
- Schlomann, Anna & Seifert, Alexander & Zank, Susanne & Rietz, Christian 2020: Assistive Technology and Mobile ICT Usage Among Oldest-Old Cohorts: Comparison of the Oldest-Old in Private Homes and in Long-Term Care Facilities. *Research on Aging*, 42, Nr. 5–6, 163–173.
- Seppänen, Marjaana 2017: Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa: Kananoja Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo., toim. *Sosiaalityön käsikirja*. Tietosanoma. Helsinki.
- Soukiala, Tiina 2023: Sosiaalityöntekijöiden työelleen asettamat tavoitteet gerontologisessa sosiaalityössä. *Gerontologia*, 37(3), 264–280.
- Taloudellinen väkivalta tutuksi -hanke 2021–2024. <https://taloudellinenvakivalta.fi>. Viitattu 13.9.2024.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiötammi. Helsinki.
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019: Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf. Viitattu 1.4.2021.
- Tökkäri, Virpi 2018: Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Toikkanen, Jarkko & Virtanen Ira (toim.) *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Lapland University Press. Rovaniemi.
- Vapaavuori, Sari & Ekholm, Elina & Tuokkola, Kati 2020: Ikäystävällisyys mukaandigihteiskuntaan. Pankkipalveluselvitys 2020. <https://www.valli.fi/wp-content/uploads/2020/11/Pankkipalveluselvitys-2020.pdf>. Viitattu 20.12.2020.
- Viljaranta, Liisa 2020: Näkökulmia iäkkäiden toimijuuteen digitalisoituvassa arjessa. Sosiaalinen raportti. Helsingin kaupunki/ Sosiaali- terveystoimiala. <https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/SoTe/Palaute/sosiaalinen-raportointi/iakkaiden-toimijuus-digitalisoituvassa-arjessa.pdf>. Viitattu 29.4.2021.
- Woodlock, Delanie & McKenzie, Mandy & Western, Deborah & Harris, Bridget 2020: Technology as a Weapon in Domestic Violence: Responding to Digital Coercive Control, *Australian Social Work*, 73:3, 368–380.
- Ylinen, Satu 2008: Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopisto. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 155.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari 2005: Sosiaalityö ja kaltoinkohdeltu vanhus. *Gerontologia*, 19(2), 57–64.
- Yongjie, Yon & Mikton, Christophe & Gassoumis, Zachary & Wilber, Kathleen 2017: Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Glob Health*; vol 5, 147–156.

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

LIITTEET

LIITE 1 Infokirje

Hei,

Olen sosiaalityön opiskelija Senja Pasi Lapin yliopista ja etsin vapaaehtoisia haastateltavia pro gradu -tutkielmaani. Tutkielman aineena on ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu hänen läheisyytensä. Ikääntyneen ymmärryksen ja toimintakyvyn heikettyä sekä pelko kotona pärjäämisestä ajavat ikääntyneen hyvin haavoittuvaan asemaan. Eristäytynyt ja

puolustuskyvytön ikääntynyt ilman vahvaa tukiverkostoa on helppo kohde kaltoinkohtelijalle. Taloudellinen kaltoinkohtelu voi tapahtua hyvinkin piilossa erityisesti nyt, kun talousasioiden hoito on mahdollista kasvottomasti digitaalisia palveluita käyttäen. Tämä tekee taloudellisen kaltoinkohtelun tunnistamisesta entistä haasteellisempaa, ja kaltoinkohtelun seuraukset voivat ovat surulliset ellei tilanteeseen päästä puuttumaan heti, ja mieluiten jopa ennaltaehkäisevästi.

Tällä tutkielmalla haluan lisätä tietoa ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelusta ja siihen puuttumisesta. Aihetta lähestytään tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden kokemusten kautta, sillä he kohtaavat työssään taloudellisen kaltoinkohtelun uhreja ja heidän läheisiään. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kartoittamalla tavoitteenani on samalla nostaa ilmiöstä esiin osittain piilossakin olevaa tietoa.

Tutkimusaineiston tulen keräämään kesän 2021 aikana ryhmähaastatteluin. Ryhmähaastattelut toteutetaan pandemia tilanteen mukaisesti joko kasvotusten haastateltavien työpaikalla, teams-kokouksin tai puhelimitse. Haastattelutilanne kestää arviolta noin tunnin, mutta aikaa on silti hyvä varata kokonaisuudessaan kaksi tuntia. Ryhmäkeskustelut nauhoitetaan, jonka jälkeen haastattelut litteroidaan kirjalliseen muotoon analyysia varten. Samalla aineistosta poistetaan kaikki tunnistetiedot. Ryhmähaastatteluissa noudatetaan salassapitovelvollisuutta ja koko tutkimus toteutetaan siten, ettei siitä ole tunnistettavissa yksittäisiä haastateltavia. Tutkielman on tarkoitus valmistua suunnitelman mukaisesti talvella 2021–2022.

Tutkimukseen ja haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Mikäli kiinnostuit, ilmoita halukkuutesi osallistua tutkimukseen minulle sähköpostitse xx.xx.xxxx mennessä. Vastaan mielelläni myös muihin tutkielmaan ja sen toteuttamiseen liittyviin kysymyksiin!

Ystävällisesti,

Senja Pasi / Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

senja.pasi@ulapland.fi

LIITE 2

Suostumus tutkimukseen

Tutkimukseen ja haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Kyseessä on kertaluonteinen haastattelu eikä tutkimukseen osallistuminen sido sinua mihinkään. Voit vetäytyä tutkimuksesta ja peruuttaa suostumuksesi haastatteluun, milloin tahansa. Olethan tällaisen tilanteen sattuessa suoraan yhteydessä minuun.

Ryhmähaastatteluissa puhumme aiheesta ja asiakastapauksista ilman tunnistetietoja, kuten nimiä tai tarkkoja asuinpaikkoja. Näin suojaamme sekä asiakkaiden yksityisyyden että säilytämme työntekijöiden salassapitovelvollisuuden.

Ryhmäkeskustelut litteroin kirjalliseen muotoon mahdollisimman pian, jonka yhteydessä poistan aineistosta kaikki tunnistetiedot. Haastateltavien yksityisyyden varmistamiseksi säilytän aineistoa lukollisessa kaapissa salasanalla suojatulla muistitikulla ja noudatan omassa toiminnassani huolellisuutta ja vaitiolovelvollisuutta. Yksittäiset haastateltavat eivät ole myöskään ulkopuolisten tunnistettavissa lopullisesta tutkimusraportista aineistonäytteistä huolimatta. Haastatteluaineistoa käytetään ainoastaan tähän tutkimukseen, ja se tuhoetaan tietoturvallisesti tutkimuksen valmistuttua talvella 2021-2022.

Olen ymmärtänyt edellä olevan. Annan suostumukseni nauhoitettuihin ryhmähaastatteluihin sekä tutkimuksen tekoon.

Aika, paikka, allekirjoitus ja nimenselvennys

LIITE 3

Haastattelurunko

Taustatiedot:

Mikä on ammattinimikkeesi ja kuinka pitkään olet toiminut ikääntyneiden sosiaalityöntekijänä?

Taloudellinen kaltoinkohtelu:

1. Olette kohdanneet työssänne ikääntyneitä taloudellisen kaltoinkohtelun uhreja. Mitä on ikääntyneiden taloudellinen kaltoinkohtelu?
2. Ketkä ikääntyneitä kokemuksenne mukaan taloudellisesti kaltoinkohtelee ja miksi?
3. Miten kaltoinkohtelijat ovat käyttäneet tilanteissa digitalisaatiota hyväkseen?
4. Miksi taloudellinen kaltoinkohtelu on kokemustenne mukaan onnistunut?
5. Millaisia seurauksia taloudellisella kaltoinkohtelulla on ollut?

Taloudelliseen kaltoinkohteluun puuttuminen?

6. Mistä taloudellinen kaltoinkohtelu on tunnistettu? Onko ollut jotakin, joka on vaikeuttanut tunnistamista?
7. Miten taloudelliseen kaltoinkohteluun on puututtu? Millaisen puuttumisen olette kokeneet olleen tehokkain? Entä tehottomin? Miksi?
8. Millaisia haasteita olette kohdanneet puuttumisessa?
9. Millaisena olette kokeneet oman roolinne puuttumisessa?
10. Mitä (työvälineitä tai osaamista) tarvittaisiin, jotta taloudelliseen kaltoinkohteluun voitaisiin puuttua tehokkaammin?
11. Miten taloudellista kaltoinkohtelua olisi parhain ennaltaehkäistä?
12. Mitä muuta haluaisitte sanoa ikääntyneiden taloudellisesta kaltoinkohtelusta?

